SVENSKA HUMANISTISKA FÖRBUNDETS SKRIFTER XXIII

SLAFVERIET I FORNTIDEN

AF
CARL LUNDBERG

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG
1915

Förord till den elektroniska utgåvan

Digitaliserades av Kalle i november 2007

Människans uppträdande på vår jord förlägges af den moderna forskningen till den geologiska period, som benämnes kvartärtiden, om ock man trott sig mina spår äfven från en tidigare period.

Fynd af ben af människor och för länge sedan försvunna djursläkten, blandade om hvarandra, hafva gjorts i åtskilliga delar af Europas fastland, särskildt i Frankrike och på Pyreneiska halfön. De lämna vittnesbörd om den kamp för tillvaron, som dessa urtidens människor hade att utkämpa med hvarandra och med den tidens jättedjur, såsom mammut, rinoceros, flodhästen, grottlejonet, grottbjörnen m. fl. Men denna kamp skärpte och uppöfvade människans krafter. Spår af efterbildande ristningar å skifferplattor, grottväggar samt djurhorn, äfvensom stigande förfining af stenvapnen tyda på framsteg i kultur och förbättring af lefnadsvillkoren. Sedan människan uppfunnit och utbildat verktyg och vapen, framför allt det förnämsta verktyget språket, vunnit och tillgodogjort sig elden, lärt sig tämja och uppföda husdjur, förbättra sin klädedräkt, sina bostadsförhållanden, sitt husgeråd, tillredningen af födan och börjat odla kulturväxter, framträdde ett nytt betydelsefullt drag i människans utveckling: anspråk på äganderätt. Äfven inom djurvärlden framträder samma tendens: djuret försvarar sin föda, sitt bo, sin kula mot hvarje inkräktare, äfvenså sin hona, sina ungar och gör anspråk på att vara ägare af dem, åtminstone tills vidare. Men fullt utbildad framträder äganderätten först hos människan; i stället för anspråk på nyttjanderätt kommer anspråket på varaktig förfoganderätt öfver ett naturföremål, som genom besittningstagande förväfvats eller genom eget arbete skapats, och den sociala grupp, till hvilken individen hör, erkänner detta anspråk och upphöjer det till gällande rätt. Ej blott ägandet af liflösa föremål eller boskap är gammalt, utan äfven af människor, *slafvar*. Det är om slafveriets framträdande och utveckling i forntiden detta lilla arbete skall handla.

I alla antika samhällen möter oss slafveriet, oberoende af de politiska institutionerna och styrelseformerna, både i despotiskt styrda stater och i republiker, i demokratiska ej mindre än i aristokratiska samhällen, från det yttersta Österns kulturländer till Atlanten och från Afrikas öknar så långt i norr vår kunskap sträcker sig.

Det är hufvudsakligen tvenne omständigheter, som förklara detta förhållande. Dels hade de gamla samhällena den uppfattningen, att samma äganderätt, som innehades öfver en jordegendom, ett djur eller lös egendom, kunde innehafvas öfver människor. Slafven är visserligen efter naturen en människa, men i stället för att tillhöra sig själf är han underkastad en annan människas äganderätt.

Slafveriets allmänna förekomst beror äfven därpå, att skilda folk och stammar, därest icke formliga fördrag under

gudomens hägn voro ingångna, betraktade hvarandra såsom fiender, äfven om personliga förbindelser i handelsintresse eller af gästvänskap kunde finnas mellan individer, hvarjämte underhandlarne mellan stammarne väl gällde såsom okränkbara. Med dessa undantag var krigstillstånd det naturliga förhållandet mellan två stammar. Mot en stamfiende, som man fått i sitt våld genom krig eller rof, kunde man förfara som man ville: man kunde döda honom, man kunde skänka honom lifvet och använda honom efter godtfinnande. Något rättsligt skydd mot den herre han på detta sätt fått fanns icke, men dennes rätt åter skyddades af hela stammen.

Äfven en stamförvant kunde beröfvas sin frihet genom en laglig akt, vare sig på grund af skulder eller på grund af brott.Äfvenså kunde svaga personer gifva sig såsom egendom åt en mäktigare och genom de tjänster de gjorde förskaffa sig uppehälle och skydd mot främmande våld. Först med bofastheten, med boskapsskötsel och sädesodling, kommer den enskildes äganderätt till jord och grund. Härmed följer egendomsbyte, köp och försäljning, äfven produktion för försäljning, för att tillbyta sig varor, som man ej kan producera själf och som ofta införas från främmande länder genom kringvandrande köpmän. Härigenom uppstår olikhet i samhällsmedlemmarnes förmögenhetsförhållanden och denna olikhet skärpes genom olikhet i individuella, fysiska och psykiska anlag.

Motsatsen mellan rik och fattig finnes öfverallt, därmed uppstår ock skillnad i makt och inflytande, äfven om rätten ej känner sådan skillnad utan förutsätter stammedlemmarnes rättsliga jämlikhet. Med äganderätten sammanhängde naturligtvis arfsrätten. Denna tillämpades olika alltefter den i de särskilda samhällena gällande rätten, hvilken väsentligen bestämdes efter kvinnans ställning och formerna för äktenskapet. Då hithörande frågor — om matriarkat i motsats till patriarkat, polyandri och polygami, endogami och exogami (giftermål inom eller utom blodsförvanters grupp) — huru intressanta de än äro, icke omedelbart beröra den föresätta uppgiften, är det nog att hänvisa till Edv. Meyers stora arbete »Geschichte des Altertums», som i första hälften af första bandet utförligt behandlar detta ämne.

Slafverifrågan sammanhänger på det närmaste med de antika folkens allmänna hushållning, hvarför hithörande frågor äfven måste beröras.

De folk som här blifva föremål för behandling tillhöra uteslutande Medelhafsvärlden och främre Orienten.

Genom de senaste decenniernas storartade forskningsarbete har en öfverraskande klarhet vunnits rörande de äldsta folkens kultur och inbördes beröring under årtusenden före den kristna tidräkningen.

Egypten.

Främst med afseende på kulturens ålder står enl. *Edv. Meyer Egypten,* där redan i 5:e årtusendet före Kr. en högt utvecklad kultur efterlämnat spår. Så infördes då, och denne författare angifver till och med ett bestämdt år och datum, näml. den 19 juli 4241, dagen för Siriusstjärnans uppgång vid Memphis' latitud, den

Äfvenså kunde svaga personer gifva sig såsom egendom åt en mäktigare och genom de tjänster de gjorde förskaffa sig uppehälle och skydd mot främmande våld. Först med bofastheten, med boskapsskötsel och sädesodling, kommer den enskildes äganderätt till jord och grund. Härmed följer egendomsbyte, köp och försäljning, äfven produktion för försäljning, för att tillbyta sig varor, som man ej kan producera själf och som ofta införas från främmande länder genom kringvandrande köpmän. Härigenom uppstår olikhet i samhällsmedlemmarnes förmögenhetsförhållanden och denna olikhet skärpes genom olikhet i individuella, fysiska och psykiska anlag.

Motsatsen mellan rik och fattig finnes öfverallt, därmed uppstår ock skillnad i makt och inflytande, äfven om rätten ej känner sådan skillnad utan förutsätter stammedlemmarnes rättsliga jämlikhet. Med äganderätten sammanhängde naturligtvis arfsrätten. Denna tillämpades olika alltefter den i de särskilda samhällena gällande rätten, hvilken väsentligen bestämdes efter kvinnans ställning och formerna för äktenskapet. Då hithörande frågor — om matriarkat i motsats till patriarkat, polyandri och polygami, endogami och exogami (giftermål inom eller utom blodsförvanters grupp) — huru intressanta de än äro, icke omedelbart beröra den föresätta uppgiften, är det nog att hänvisa till Edv. Meyers stora arbete »Geschichte des Altertums», som i första hälften af första

bandet utförligt behandlar detta ämne.

Slafverifrågan sammanhänger på det närmaste med de antika folkens allmänna hushållning, hvarför hithörande frågor äfven måste beröras.

De folk som här blifva föremål för behandling tillhöra uteslutande Medelhafsvärlden och främre Orienten.

Genom de senaste decenniernas storartade forskningsarbete har en öfverraskande klarhet vunnits rörande de äldsta folkens kultur och inbördes beröring under årtusenden före den kristna tidräkningen.

Egypten.

Främst med afseende på kulturens ålder står enl. *Edv. Meyer Egypten,* där redan i 5:e årtusendet före Kr. en högt utvecklad kultur efterlämnat spår. Så infördes då, och denne författare angifver till och med ett bestämdt år och datum, näml. den 19 juli 4241, dagen för Siriusstjärnans uppgång vid Memphis' latitud, den

egyptiska kalendern som sedermera bibehölls oförändrad under årtusenden. E. Meyer, Ægypten zur Zeit der Pyramidenerbauer s. 4., Enligt E. Meyer, Geschichte des Altertums, 1, 2. 3:e Aufl. 1913 sid. 17, delar sig den egyptiska historien i följande perioder: 1. Urtiden. 2. Det äldsta riket i Nedre Egypten, omkr. 4240 f. Kr. 3. Thiniterna, dyn. 1, 2 omkr. 3315— 2895 f. Kr. 4. *Gamla Riket,* dyn. 3—5: omkr. 2895—2540 f. Kr. 5. Gamla Rikets slut och öfvergångstiden, dyn. 6—10: omkr. 2540—2160 f. Kr. 6. *Mellersta Riket,* dyn. 11, 12: 2160—1785 f. Kr. 7. Upplösning och främmande öfvervälde, dyn. 13. Hyksostiden och dyn. 14—17: 1785—1580 f. Kr. 8. *Nya Riket*, dyn. 18—20: 1580—1100 f. Kr. 9. Egypten under libyska legosoldater samt Ethioper och Assyrier, dyn. 21—25: 1100—663 f. Kr. 10 Restaurationstiden, dyn. 26: 663—525 f. Kr. 11. Persertiden, dyn. 27—31: 525—332 f. Kr. 12. Makedoniska väldet (Ptolemæerriket): 331—30 f. Kr..

Egyptierna voro sålunda ett kulturfolk, då öfverallt annorstädes kulturlösa och därför ej af historien bevarade förhållanden voro rådande.

Redan under pyramidbyggarnes tid, alltså omkring 3000 år före Kristus, var en storartad naturalhushållning genomförd. I ett system af magasiner, som sköttes af en tränad förvaltningspersonal, samlade såväl härskaren alla såsom skatt inlevererade produkter som ock de stora godsägarne afkastningen af sina domäner, af hvilken likväl konungen skulle hafva sin behöriga andel. Egypten var en väl organiserad ämbetsmannastat, i hvars spets stod den enväldige konungen, en lefvande gud i människogestalt.

Hela ämbetsmannaståndets kvalifikation berodde uteslutande på dess af staten ledda uppfostran för kallet. De blifvande ämbetsmännen började sin bana vare sig vid hofvet där de uppfostrades tillsammans med konungens söner eller vid någon af de många skrifskolorna vid templen; de föra alla titeln skrifvare. Räknekonst och landtmäteri, som tidigt utvecklats, lärdes där äfven. Till detta stånd kunna räknas templens präster och tjänare, hvilka alla liksom hela hofvet från drottningen och prinsarne till de ringaste af hofpersonalen ägde att efter den uppgjorda staten från dessa magasiner utbekomma hvad hvar och en hade att för sitt och sina tjänares underhåll uppbära. Det heter därför ofta i texterna, att de fingo sitt uppehälle »från konungens bord». Farao sörjde äfven för sina ämbetsmäns existens efter döden, i det att han anvisade dem i närheten af sin pyramid en graf och rationer för

dödsoffren. På samma sätt sörjde hvar och en ämbetsman för sina underordnade. Allt detta känna vi dels genom målningar i grafkamrarna, dels äfven genom fynden af räkenskaper från såväl Gamla som Mellersta Rikets tid från 3:e och 2:a förkristna årtusendena.

Varuomsättningen försiggick genom utbyte af räntor från eller anvisningar på dessa magasin. Hopandet af sådana anvisningar, som noggrant så att säga bokfördes i räkenskaperna, ledde till ett slags *giroräkning i varor.* Neurath, Antike Wirtchaftsgeschichte, s. 9. Täta skattläggningar af jordegendomen och »guldet» eller den af ädel metall bestående förmögenheten förekomma redan från 2:a dynastien och antyda växlingar i förmögenhetsförhållandena, men också att en stor del af jorden ägdes af fria män, under det att daglönarne varit en ofri klass, lydande under konungen, templen eller jordmagnaterna. Då äfven »guldet» växlade ägare, torde

man kunna antaga, att i städerna funnos fria köpmän och handtverkare, under det att massan af bönderna voro lifegna, bundna vid torfvan. Metallerna, i äldsta tid koppar och guld, under det att silfver var sällsynt och järn tycktes vara okändt, voro värdemätare, om också icke direkt bytesmedel. Metallen är under *Gamla Riket* gjuten i ringform för att efter behof underlätta utbytet af varuanvisningarna.

Det absoluta konungadömet förvandlades så småningom under det 3:e årtusendet till en feodalstat, i hvilken ämbetena blefvo ärftliga och rikets stormän af konungen erhöllo i förläning stora gods med därtill hörande mer och mindre ofria handtverkare och bönder. Jämte dessa finner man talrika ärftliga jordägare, större och mindre bönder, hvilkas intressen länsherren måste skydda, hvaremot de utgöra dagsverken för honom samt äro hans militära skyddsvakt.

Af städernas talrika handtverkare äro många lifegna, andra åter såsom barberare, vapen- och guldsmeder, stenarbetare, murare, bildhuggare, balsamerare, skildras i litteraturen såsom fria. Många såsom mjölnare, bagare, bryggare, äfvenså konstnärer och byggmästare ha uppnått betydande välstånd och befinnas enligt grafvarnas vittnesbörd vara i besittning af ansenlig förmögenhet, med talrika slafvar och slafvinnor. Valfrihet i fråga om yrke

gafs; blott prästerna ha här såsom mångenstädes förvärfvat ärftlig rätt. Längre fram i tiden, då de libyska legotrupperna slagit under sig Egypten, har en verklig krigarkast af dem bildats. Faktiskt voro äfven bondens och herdens yrken ärftliga.

De ofvan nämnda stormännen gjorde sig till oberoende furstar, och konungamakten blef härigenom ytterligt försvagad.

Från det Gamla Rikets faraoner härröra de väldigaste af pyramiderna, hvilka byggdes allt större ju längre en regering varade. Framforslandet af de kolossala stenmassorna och själfva byggnadsarbetet måste hafva tagit i anspråk ej blott de lifegna bönderna utan snart sagdt hela rikets samlade kraft.

Rikets försvagande möjliggjorde för asiatiska herdestammar, kallade *Hyksos*, att infalla i Egypten och upprätta ett välde, som dock icke i hela landet varade längre än ungefär i 100 år, från 1680—1580 f. Kr. E. Meyer, Geschichte 1, 2 s. 317. I början af det 16:e århundradet drefvos Hyksos under det Nya Riket tillbaka till Asien, men egyptierna följde efter dem och utbredde sitt välde ända till Eufrat. Det var Egyptens mest glänsande tid. Nu drefvos väldiga slafmassor till Egypten, hvilka användes jämte de fria och halffria arbetarne för de storartade byggnadsarbeten och företag, som gifva glans åt det Nya Rikets hufvudstad Thebe, men det i Egypten anordnade magasinssystemet kunde ej tillämpas på de nyvunna områdena eller vid handel med utlandet. Betalningen måste härvid lämnas i lätt transportabelt gods, framför allt i metaller. Då med det Nya Riket Egypten blifvit en eröfrande stat, gjorde sig inflytelser från Asien starkt gällande. Den kände egyptologen *Georg Ebers* har i ett af sina arbeten ägnat ett särskildt kapitel åt slafveriet i Orienten, hvarur jag anför några uppgifter:

Redan i äldsta tider möta oss vid Nilen ofria. Måhända hörde till dem först och främst urinvånarne, hvilka underkufvats af de österifrån kommande egyptierna och blifvit slafvar, liksom kananéerna under hebréerna, heloterna i Sparta och penesterna i Thessalien. På bilder af politiskt innehåll, som framställa släktingar eller tributgifvande främlingar, afbildas negrer och semiter med alla egendomligheterna för deras ras. Sker det i fråga om

slafvar, så är det semitiska krigsfångar som förrätta slaftjänst, slå tegel och utföra byggnadsarbeten. Det är judar och syrier och de äro statsslafvar. De som dömdes till arbete i grufvorna såsom straff hade den hårdaste lotten. Helt annan behandling rönte de som kommo i tjänst hos konungen, prästerna eller enskilda utan att hafva gjort sig skyldiga till något brott. Många kommo till konungens palats genom köp eller såsom gåfva från främmande furstar. Efter deras inre eller yttre företräden gick det dem helt olika. De mest begåfvade kunde hinna de högsta äreställen.

Då under 18:e dynastien omkr. 1580 f. Kr. egyptierna gjorde stora eröfringar i Asien och såsom ofvan angifvits väldiga slafmassor drefvos till Egypten, utvalde Farao först så många han ville, särskildt uttog han för

bemanning af fartygen därför lämpade främlingar såsom fenicier och syrier, enär egyptierna afskydde denna tjänstgöring. Andra förvandlades till eunucker, sådana det gafs många vid de orientaliska hofven. Potifar liksom väl öfverste bagaren och öfverste munskänken, som vi känna från patriarken Josefs historia, hörde till denna klass. Ramses III (ungf. 1200—1170) förärade landets präster massor af slafvar af olika slag. Han uppgifves hafva skänkt Thebe mer än 85 tusen och landets alla präster inalles mer än 113 tusen. I härskarens harem funnos massor af kvinnor, många äfven af furstlig börd. Om en farao är det bekant, att drottningen jämte bihustrur och öfriga haremskvinnor skänkte honom 170 barn. För dessa barn var det en olycka, att deras legala ställning berodde på moderns. Var hon slafvinna, blefvo barnen slafvar, äfven om fadern var den förnämste mannen i riket. Hos de semitiska folken var både moderns och barnets lott gynnsammare, i det att det barn hon födt med sin herre var fritt och skyddade henne för försäljning.

De förnäma och rika tyckas liksom i Grekland hafva haft ett sådant öfverflöd på slafvar, att de ej för eget behof kunde använda dem. De sålde i stället produkterna af deras arbete. Däremot tyckes det ej hafva varit brukligt vid Nilen att uthyra slafvar såsom de grekiska slafägarne gjorde.

Dock var slafvarnes lott hos det milda egyptiska folket skäligen dräglig, såsom framgår af många af dess sedebud. Detbetygas uttryckligen, att en slaf ej fick dödas af sin herre. Skedde det likväl, följde dödsstraff för denne, och det tyckes som om för de ofria gällde samma rättsskipning som för de fria och de utländska slafvarne njöto samma behandling som de infödda, något som ej medgafs enligt judisk rätt

Handelsförbindelserna blefvo lifliga; de ädla metallerna, bland hvilka vid denna tid silfver skattades mycket högt, förmedlade varuutbytet. En särskild verkan af de lyckliga krigen var en starkt växande ökning i slafvarnes antal. Till negrerna, som i alla tider importerats söder ifrån, kommo asiatiska slafvar.

Men Egypten kunde ej länge bibehålla sina asiatiska besittningar. Yttre fiender anföllo riket på alla sidor. Allra mest försvagades det likväl genom inre strider och konungadömets förfall. Därför blef Egypten ett lättvunnet byte först för assyrierna och längre fram i tiden, sedan dessa utdrifvits, för perserna under Kambyses år 525 f. Kr. Egypten, som i äldre tider helt och hållet utestängt hellenerna, kunde icke under de sista århundradenas vanmakt upprätthålla denna afspärrningspolitik. Hellenerna fingo nu i en del egyptiska städer upprätta handelsfaktorier, och en liflig samfärdsel uppstod mellan de båda folken, och många berömda hellener såsom Solon, Pythagoras, Herodot, Demokrit, Plato och andra kommo till det gamla underlandet för att lära känna dess kultur. Vid egyptiernas upprepade försök att fördrifva perserna och återvinna självständighet understöddes de af hellenerna. — Alexander bragte både Persien och Egypten under Makedonien. Med Ptolemseerna grundlades i Egypten ett hellenistiskt välde, under hvilket den inhemska kulturen fortlefde, om ock med småningom tynande lif. Sedan Egypten eröfrats af romarriket, blef detta hela den antika kulturens bärare till denna stats undergång.

Babylonien och Assyrien.

Något yngre än den egyptiska är enligt Edv. Meyer den kultur, som självständigt utvecklade sig i länderna vid Eufrat och Tigris.

Emellertid har den moderna forskningen åtskilliga inskränkningar att göra vid denna Meyers sats. Alfred Jeremias, Handbuch der altorientalischen Geisteskultur, Leipzig 1913, sid. 1. De äldsta hittills bekanta inskrifterna härstamma från *Susa,* sedermera hufvudstad i

betygas uttryckligen, att en slaf ej fick dödas af sin herre. Skedde det likväl, följde dödsstraff för denne, och det tyckes som om för de ofria gällde samma rättsskipning som för de fria och de utländska slafvarne njöto samma behandling som de infödda, något som ej medgafs enligt judisk rätt

Handelsförbindelserna blefvo lifliga; de ädla metallerna, bland hvilka vid denna tid silfver skattades mycket högt, förmedlade varuutbytet. En särskild verkan af de lyckliga krigen var en starkt växande ökning i slafvarnes antal. Till negrerna, som i alla tider importerats söder ifrån, kommo asiatiska slafvar.

Men Egypten kunde ej länge bibehålla sina asiatiska besittningar. Yttre fiender anföllo riket på alla sidor. Allra

mest försvagades det likväl genom inre strider och konungadömets förfall. Därför blef Egypten ett lättvunnet byte först för assyrierna och längre fram i tiden, sedan dessa utdrifvits, för perserna under Kambyses år 525 f. Kr. Egypten, som i äldre tider helt och hållet utestängt hellenerna, kunde icke under de sista århundradenas vanmakt upprätthålla denna afspärrningspolitik. Hellenerna fingo nu i en del egyptiska städer upprätta handelsfaktorier, och en liflig samfärdsel uppstod mellan de båda folken, och många berömda hellener såsom Solon, Pythagoras, Herodot, Demokrit, Plato och andra kommo till det gamla underlandet för att lära känna dess kultur. Vid egyptiernas upprepade försök att fördrifva perserna och återvinna själfständighet understöddes de af hellenerna. — Alexander bragte både Persien och Egypten under Makedonien. Med Ptolemseerna grundlades i Egypten ett hellenistiskt välde, under hvilket den inhemska kulturen fortlefde, om ock med småningom tynande lif. Sedan Egypten eröfrats af romarriket, blef detta hela den antika kulturens bärare till denna stats undergång.

Babylonien och Assyrien.

Något yngre än den egyptiska är enligt Edv. Meyer den kultur, som själfständigt utvecklade sig i länderna vid Eufrat och Tigris.

Emellertid har den moderna forskningen åtskilliga inskränkningar att göra vid denna Meyers sats. Alfred Jeremias, Handbuch der altorientalischen Geisteskultur, Leipzig 1913, sid. 1. De äldsta hittills bekanta inskrifterna härstamma från *Susa,* sedermera hufvudstad i

riket *Elam.* De äro förelöpare till kilskriften. Till en något senare tid hör den äldsta sumeriska inskriften från Sydbabylonien. Huruvida vid tiden för dessa urkunders tillkomst redan någon skillnad inträdt mellan *elamisk* och *sumerisk* skrift, är okändt. I hvarje fall måste dessa minnesmärkens ålder föras tillbaka till långt öfver 3000 kanske 4000 år före Kristus. De äro besläktade med den sumeriska kultur, som vi finna i den äldsta oss bekanta Eufratvärlden. Emellertid finnas här väldiga ruinhögar, bidande forskarens spade och hacka. Kanske skola de en dag flytta denna kulturs början vida längre tillbaka i tiden. *Sumererna* hafva sannolikt invandrat från Turanska områden. Dessa äro uppfinnare af kilskriften. Äfvenledes måste det anses såsom säkert, att de redan bodde i Eufratlandet, då de första semitiska eröfrarne där inbröto, hvilket skedde redan i det 4:e årtusendet.

Babylonierna, hvilkas rike omfattat både sumererna och de semitiska akkadiernas folk, hafva sedan äldsta tider anställt systematiska observationer af himmelen och hafva lagt grunden till en verklig vetenskap, astronomien. Redan i sumerisk tid hade de en ordnad kalender. Skiljandet af fixstjärnor och planeter, bestämmandet af månårets och solårets längd, planeternas omloppstider, upptäckten af vårdagjämningspunktens præcession Den alexandrinske astronomen *Hipparchus* har år 134 f. Kr. själfständigt gjort samma upptäckt. Gentemot dem som frånkänt babylonierna äran af sistnämnda upptäckt försvarar Jeremias, a. a. sid. 124, sin åsikt. äro några af de vetenskapliga stordåden från denna förhistoriska tid.

Deras uppfattning af himlakropparnas förhållande till och inverkan på jordelifvet och människornas öden framkallade astronomiens afart *astrologien*, som äfven den kommit att spela en betydande roll i historien.

Det har lyckats den västerländska forskningen under det sistförflutna århundradet att tyda såväl de egyptiska monumentens hieroglyfer som inskrifterna på minnesmärkena i Babylonien, Assyrien och Persien, hvilka upptäckts å de platser, där en gång härskarne i dessa riken residerade. Otaliga i kilskrift inristade urkunder hafva kommit i dagen, hvilka vittna om det rikt utvecklade affärslifvet i dessa nejder, och den babyloniske härskaren*Hammurabi*, hvilken regerat mot slutet af det 3:e förkristna årtusendet, bereder oss genom sin lagbok, som upptäcktes i början af vårt århundrade, en god inblick i sin tids samhällslif.

Redan i de äldsta tiderna råder i de småriken, af hvilka längre fram i tiden det stora babyloniska riket bildades, ett friskt pulserande affärslif, som framträder i talrika privata urkunder rörande köp och försäljning af slafvar, hus, hjordar, lån af penningar — mot en ränta af bortåt 20 procent, arrenden, leveranser m. m.

Stånden äro bestämdt åtskilda: å ena sidan den besuttna klassen, »söner af en man», män af ansedd härkomst, och å andra sidan de fattiga, »söner af ingen», de som icke hafva någon fader, som äro tvungna att för sitt uppehälle

själfva arbeta. Samma åskådning finnes i Egypten.

Till hvilken grad »sönerna af ingen» stå i beroendeförhållande, är ej klart. Emellertid kunna de själfva äga slafvar. Slafveriet var i Sinear, det äldsta riket i det babyloniska landet, mycket utveckladt. Slafståndet rekryterades dels från grannfolken, väl genom rof eller krig, dels inom landet antingen på grund af straffdom eller efter fritt val eller på grund af födseln. Men om slafvarne också inför lagen äro blotta ting, stå de dock under skydd af den offentliga rätten: först efter rannsakning och dom kunde de dödas. Mycket vanligt var det, att de genom friköpning eller frigifning eller adoption togos ut ur slafveriet. En särskild form var slafvens bortskänkande till en gud, en form som längre fram i tiden blef mycket vanlig i Grekland. Jämte slafvar användes fria arbetare, som bundo sig för viss tid eller visst arbete, liksom också slafvar kunde på samma sätt uthyras. I öfrigt intaga jämte jordbruket stadgandena rörande handel och industri en betydande plats i Hammurabis lagbok. Handelsförbindelsernas omfattning och mängd ledde snart till skapandet af ett ordnadt bankväsende, baseradt på penninghushållning, under det att i Egypten statsmagasinssystemet var rådande. Det kan redan i detta sammanhang sägas, att bankväsendet i Babylonien uppgifves hafva öfverträffat ej blott det grekiska utan äfven det romerska.

För lån utbetaltes ränta månatligen, för år såsom redan nämntsi genomsnitt ungef. 20 %. Äfven då en arrendesumma eller skuld skulle erläggas i varor, såsom en viss andel af skörden, kunde betalningen ske i penningar efter en af konungen stadgad tariff, och Hammurabi fastställde ett maximum i penningar för arbetslönerna, liksom en annan härskare för varuprisen. Kejsar Diokletianus har sålunda för sin liknande lagstiftning haft föregångare i Babylon. Värdemätare är silfret, som i förhållande till det äfven förekommande guldet stod i vida högre pris än någonsin sedermera. Det gällde 6:e delen af motsvarande kvantitet guld. Till jämförelse må nämnas, Sundén, Rom. antikviteter, sid. 388. att på Cæsars och Augusti tid guldet var af nära 12 gånger högre värde, och år 1873 då guldmyntfot infördes i vårt land var förhållandet som 1 : 15,5. Medelsiffran för år 1913 var enligt från sakkunnigt håll lämnad uppgift 1 : 33,85). Under senare hälften af år 1914 var relationen 1 : 38,75 och den 19 mars detta år 1 : 39,18. — Koppar åter stod lågt i pris och användes endast till förfärdigande af verktyg.

Hammurabis till vår tid bevarade korrespondens med några af rikets högsta ämbetsmän är upplysande med afseende på hans rikes organisation och förvaltning, liksom den äfven vittnar om härskarens aldrig hvilande omsorg om rättsskipningen. Energiskt söker han skydda de ekonomiskt svaga, de fattiga, änkor och faderlösa. Så begränsades skuldfångenskap för kvinnor och barn till tre år. — Att rättsfallen kunde vara invecklade och oklara tänkte han sig icke. Käranden har antingen rätt eller orätt; i förra fallet fälles domen till förmån för honom, i senare fallet får han afslag och blir möjligen äfven straffad. Läkaren har antingen tillämpat sin konst riktigt eller oriktigt och blir därefter antingen betalad eller svårt straffad. Lyckas en operation för en läkare, får han sitt honorar, medför den patientens död, afhuggas hans händer. Domaren fäller antingen en riktig eller en oriktig dom; i senare fallet blir han dömd till höga böter och förklarad ovärdig att bekläda en domares ämbete.

Såsom en annan kuriositet må nämnas, att i Hammurabis rike fanns en stående här med ärftlig förpliktelse till ständig krigstjänst.

Sökte någon sätta karl i sitt ställe, bestraffades han med döden. Krigarne erhöllo af konungen ett oförytterligt jordstycke med tillhörande kreatursuppsättning, hvilken jord med förpliktelsen till krigstjänst gick i arf till efterkommande. De militära kolonierna under romerska kejsartiden, särskildt efter kejsar Diokletianus de vid gränserna stående trupperna hade en likartad organisation. Likaså i nyare tiden den österrikiska militärgränsen mot Turkiet.

Babyloniens handel sträckte sig vida omkring, både till lands och sjöss. En särskild dragningskraft utöfvade landets bördighet och rikedom på Arabiens semiter, och framför allt stodo Syrien och Fenicien under babyloniskt inflytande. Men det gamla babyloniska väldet dukade under för grannfolken i det andra årtusendet, besegradt först af *Hetiternas* mäktiga rike i norra Syrien, sedan af de i norra Mesopotamien boende assyrierna. Dessa senares härskare blefvo väldiga eröfrare, och i nionde århundradet måste både fenicierna och konungen i

Jerusalem samt äfven andra furstar betala tribut, vare sig i ädla metaller eller i andra dyrbarheter, t. ex. sällsynta djur, såsom bufflar, elefanter, apor eller kostbara tyger och dräkter eller elfenben m. m. Till och med Egypten eröfrades.

Under 8:e och 7:e århundradenas ständiga krigståg åstadkoms en kulturnivellering inom främre Asiens olika folk, i det att de assyriska konungarne plägade ur de eröfrade länderna bortföra i fångenskap en del af befolkningen och i stället ditsända nya bebyggare, tagna från andra delar af riket. Så föröddes Samaria och Israels rike år 722. Dit flyttades kaldéer och araber. De tio stammarnas fångar förvisades åter till Medien och norra Mesopotamien.

Men mot assyrierna reste sig de underkufvade folken öfverallt, och nya folk stormade fram från Norden. Babel och det nybildade mediska riket krossade det assyriska riket fullständigt (år 606 f. Kr.). Dess städer, bland dem Nineve, blefvo alla förstörda, och det öfverallt hatade folket utrotadt. Då Xenofon med sina 10,000 greker två hundra år senare kom till dessa ställen, där en gång Assyriens hufvudstäder stått, var till och medminnet af Assyrien fullständigt utplånadt. — Det nya babyloniska välde, som nu uppstod, hade en kort tid af glans under Nebukadnesar, som tillintetgjorde Juda rike och bortförde dess folk i fångenskap. Han tillbakavisade äfven Egyptens försök att återvinna väldet öfver Syrien och Palestina, som det ägt vid det assyriska rikets undergång. Dock kunde det nya babyloniska riket ej i storhet och ära mäta sig med det gamla, eller med det assyriska, som ännu under Assurbanipal (668—626 f. Kr.) sträckte sig från Kaspiska och Svarta hafven till det egyptiska Thebe och från Persiska viken till Cypern och Lydiens kust. Det var ett nytt folkslag, af indo-europeisk härstamning, *perserna*, som nu trädde fram och år 538 störtade det babyloniska väldet. Den historiska utvecklingen leddes härmed in på nya banor.

Persiska riket.

Den nya stormakten är till sin omfattning större än något af de äldre rikena. Det sträcker sig från Indus ända till Medelhafvet och från Svarta och Kaspiska hafven samt Aralsjön i norr till Arabiens ökenland, samt öfver Egypten till Nubien och Libyens sandöknar. Det gör anspråk på att vara ett världsvälde, och dess härskare kallar sig konungars konung. Det nya härskarfolket står i kultur, särskildt sin rena gudalära, öfver de förut härskande, och Xenofon, för att ej tala om andra grekiska författare, vittnar om det djupa intryck den persiska kulturstaten gjort på samtiden. Krigen fördes med kraft men utan grymhet: folken bortsläpades ej i fångenskap såsom förut, äfven upproriska städer rönte en jämförelsevis skonsam behandling. Styrelsesättet var despotiskt: undersåte och slaf betecknades med samma ord (δονλρς). Endast de egentliga perserna voro mera gynnsamt ställda, enär i fråga om dem gamla nationella rättssedvänjor voro gällande. Det af *Cyrus* grundade perserriket, som erhöll sin egentliga organisation under *Darius Hystaspis* (521—485), omfattade länder på mycket olika stadium i ekonomiskt hänseende. Under det att särskildt i rikets västra del den i Lydien uppfunna myntpräglingen blef allt allmännare, användes sedan årtusenden i det öfriga stora främre-asiatisk-egyptiska handelsområdet visserligen ädla metaller såsom värdemätare, men i form af ringar, stänger, prydnadsföremål, hvilka såsom varor pröfvades med vågen

minnet af Assyrien fullständigt utplånadt. — Det nya babyloniska välde, som nu uppstod, hade en kort tid af glans under Nebukadnesar, som tillintetgjorde Juda rike och bortförde dess folk i fångenskap. Han tillbakavisade äfven Egyptens försök att återvinna väldet öfver Syrien och Palestina, som det ägt vid det assyriska rikets undergång. Dock kunde det nya babyloniska riket ej i storhet och ära mäta sig med det gamla, eller med det assyriska, som ännu under Assurbanipal (668—626 f. Kr.) sträckte sig från Kaspiska och Svarta hafven till det egyptiska Thebe och från Persiska viken till Cypern och Lydiens kust. Det var ett nytt folkslag, af indo-europeisk härstamning, *perserna*, som nu trädde fram och år 538 störtade det babyloniska väldet. Den historiska utvecklingen leddes härmed in på nya banor.

Persiska riket.

Den nya stormakten är till sin omfattning större än något af de äldre rikena. Det sträcker sig från Indus ända till Medelhafvet och från Svarta och Kaspiska hafven samt Aralsjön i norr till Arabiens ökenland, samt öfver

Egypten till Nubien och Libyens sandöknar. Det gör anspråk på att vara ett världsvälde, och dess härskare kallar sig konungars konung. Det nya härskarfolket står i kultur, särskildt sin rena gudalära, öfver de förut härskande, och Xenofon, för att ej tala om andra grekiska författare, vittnar om det djupa intryck den persiska kulturstaten gjort på samtiden. Krigen fördes med kraft men utan grymhet: folken bortsläpades ej i fångenskap såsom förut, äfven upproriska städer rönte en jämförelsevis skonsam behandling. Styrelsesättet var despotiskt: undersåte och slaf betecknades med samma ord (δουλρς). Endast de egentliga perserna voro mera gynnsamt ställda, enär i fråga om dem gamla nationella rättssedvänjor voro gällande. Det af *Cyrus* grundade perserriket, som erhöll sin egentliga organisation under *Darius Hystaspis* (521—485), omfattade länder på mycket olika stadium i ekonomiskt hänseende. Under det att särskildt i rikets västra del den i Lydien uppfunna myntpräglingen blef allt allmännare, användes sedan årtusenden i det öfriga stora främre-asiatisk-egyptiska handelsområdet visserligen ädla metaller såsom värdemätare, men i form af ringar, stänger, prydnadsföremål, hvilka såsom varor pröfvades med vågen

Darius ingrep i dessa förhållanden, i det att han skapade ett för hela riket gällande mynt, *gulddareken* Dess värde angifves i en del handböcker till 14 kr., men af Meyer och Beloch 1,215 till 23,44 mark, ungef. 21 kr. efter nuvarande guldvärde. och gjorde rätten att prägla guld till ett regale, under det att rätt att prägla silfver och koppar medgafs både stadskommuner, stamfurstar och satraper, dock att dessa senare myntsorter vid skatteuppbörden blott antogos såsom varor, ej såsom mynt.

Det persiska rikets finansväsen grundade sig på en förening af penning- och naturalhushållning. *Tributen* eller *grundskatten*, bestämd af Darius en gång för alla, erlades i penningar. Dessutom utgingo från de särskilda provinserna årligen skatter in natura alltefter hvarje lands olika produkter. Så kommo elfenben och ebenholts från Ethiopien, rökverk från Arabien, hästar och mulåsnor från Kappadocien och Medien samt eunucker från Babylonien för det gängse haremsväsendets skull. Framför allt ålades provinserna att lämna spannmål och slaktboskap till hofvets, ämbetsmännens och härens underhåll. Varorna antingen inlevererades till de kungliga magasinerna, från hvilka distributionen sedan skedde, eller ock ålades ett visst distrikt att ombesörja leveransen för ett särskildt statsändamål, hvarjämte konungen åt medlemmar af sin familj eller äfven åt andra förlänade orter för bestridande af vissa bestämda utgifter såsom för »vin och bröd» eller för toaletten, såsom till gördelpenningar.

Hvad tributens guld och silfver beträffar läto storkonungarne nedsmälta och i sina skattkammare förvara det mesta. Hvilka omätliga metallmassor där voro magasinerade, framgår af det faktum, att trots allt hvad Darius Codomannus förbrukat under sitt olyckliga krig mot Alexander den store, denne senare enligt uppgift kunnat allenast till Ekbatana föra 180,000 talenter, ungef. 1,138 millioner kronor.

För rikets försvar och handelns främjande sörjde Darius Hystaspis äfven genom ett system af utmärkta vägar, hvilka hade sin utgångspunkt i rikshufvudstaden Susa, samt genom fullbordandet af den redan af Egyptens faraoner påbörjade kanalen från Nilen till Arabiska viken. Men mångenstädes tryckte skatterna

hårdt, särskildt då i jordbruksområden, där en bestämd skördeandel skulle hafva varit den lämpligaste skatteformen, en penningskatt pålades. Så i Palestina. Många måste där, för att skaffa sig penningar till skatten, till ockrare pantsätta sina åkrar och vinberg, hvarigenom de och deras barn blefvo långifvarnes lifegna trälar.

Visserligen gick det persiska riket snart under, men Alexander och hans efterträdare läto ej persernas skapelse förfalla. Kultur och handel främjades af makedonierna och deras arftagare romarne. Till och med sassanidernas nya perserrike och det arabiska kalifatet lade i dagen ett visst kulturintresse. Först Djingiskans mongoler förstörde under medeltiden hvad som var kvar af den gamla odlingen.

Under de sista förkristna årtusendena hade upprepade folkvandringar fört öfver från Europa till Mindre Asien indogermanska stammar, som där blefvo bofasta. Andra folk trängde fram från bergstrakterna norr om Syrien, och slutligen utöfvade kulturområdena i södra Syrien liksom vid Eufrat en stark dragning på de arabiska ökenfolken. Det främre Asien utgjorde en verklig folkens tummelplats.

Ariska riken uppstodo här, i hvilka åtminstone den härskande klassen var af arisk härstamning. Särskildt framstår *Hetiternas,* hvilka utbildade en egenartad kultur. Äfven den egeiska övärlden och det Egeiska hafvets kustland, alltifrån det i saga och sång firade *Troja,* som i våra dagar genom de där företagna gräfningarna och deras vetenskapliga resultat ånyo frejdats, frambragte, om ock under inflytande från Faraonernas land, en särskild kultur, som anses föga yngre än den egyptiska. Den nådde sin höjdpunkt på Kreta och är en föregångare till den mykenska, ehuru denna senare gifvit hela denna kulturepok sitt namn, där den ej benämnes den kretiska eller minoisk-mykenska.

Bland de syriska stammar, som förbundo med hvarandra Egyptens och Eufratländernas kulturområden och omväxlande kommo i beroende af den ena eller andra stormakten, hafva vi att närmast framhålla fenicierna.

Redan i 16:e århundradet, då egyptierna inträngde såsom eröfrare i de syriska landen, ägde fenicierna en högt utveckladkultur. Detta semitiska folk tillgodogjorde sig uppfinningar, hämtade från de äldre kulturfolken, samt förbättrade dessa, så att de blefvo i praktiken mera användbara. Det babyloniska mått- och viktsystemet öfverfördes på detta sätt till Grekland. Ljudskriften, hvilken egyptierna något årtusende tidigare uppfunnit, förenklade de (omkring år 1000) till ett ringa antal ljudtecken, ehuru blott för konsonanterna. Först grekerna gåfvo äfven vokalerna särskilda tecken och fullkomnade ljudskriften, hvarefter den spreds i Västern, allteftersom fenicier och greker utsträckte sin handel och sina sjöfärder. Skrifkonsten användes i början uteslutande i affärslifvet. Så småningom utbredde sig skrifkunnigheten i vidare kretsar. Från slutet af 7:e århundradet blef det vanligt att förse konstverken med förklarande anmärkningar, och konstnärerna började utsätta sina namn på sina arbeten. Vid tiden för perserkrigen var skrifkonsten så allmänt känd, att man kunde i viktigare frågor införa skriftlig omröstning till och med i demokratiskt styrda stater med allmän rösträtt såsom i Athen. De stora episka dikterna hafva i 7:e århundradet skriftligen upptecknats och sålunda i allt väsentligt fått den form, i hvilken de kommit till vår tid.

Fenicierna drefvo ej blott till lands en vidsträckt handel utan äfven till sjös. För sina fabriker hämtade de råämnen, framför allt metaller såsom tenn och silfver i fjärran Västern, koppar från Cypern, guld från Thasos i Egeiska hafvet. Själfva förde de till de länder, dit de färdades, företrädesvis alstren af sin industri, hvilken var högt utvecklad, både metallindustrien och glasfabrikationen. Särskildt voro deras purpurfärgerier, för hvilka purpursnäckan fiskades såväl vid Feniciens kust som vid Egeiska hafvets öar, vida berömda. Libanon lämnade förträffligt virke både för deras skeppsbyggeri och till försäljning. Äfven voro de mellanhänder för afyttrandet af främre Asiens produkter. — Andra varor af mindre oskyldig natur fraktade också de feniciska skeppen.

Slafhandeln var en vinstgifvande affär, och man var ej nogräknad i fråga om varans åtkomst. Huru män och kvinnor, till och med barn röfvades af *»sidoniska»* män, därom lämnar Homer flerstädes vittnesbörd.

Liksom våra hedniska förfäder kunde äfven fenicierna ej blott idka fredlig handel utan äfven förvandlas till sjöröfvare, och människorof omtalas ofta. Vid stora krigiska katastrofer, då hela folk eller städer öfvervunnits och stora människomassor blifvit segrarens byte, hade fenicierna ypperliga tillfällen att förskaffa sig lefvande vara för försäljning.

I den mänskliga odlingens historia intaga fenicierna trots detta ett betydande rum. De spanska *conquistadores* i början af nyare tiden gingo fram med samma hänsynslöshet. Fenicierna hafva fört de orientaliska kulturvinningarna till alla Medelhafvets kuster, och egentligen först genom dem har detta stora haf öppnats för samfärdseln. Då Feniciens befolkning var ringa, kunde betydande kolonisationer ej ifrågakomma. De hafva måst nöja sig med att besätta för handeln särskildt välbelägna kustpunkter eller ännu hellre mindre öar framför kusten ända bort till Gades i Spanien. Endast på det närbelägna Cypern och i norra Afrika hafva de i större antal slagit sig ned, under det att de annorstädes endast upprättade *faktorier*, som utgjorde upplagsplatser för handeln med inlandet och mellanstationer på deras långa sjöfärder. Voro de komna till ställen, som de ej tänkte vidare besöka, roffade de åt sig allt hvad de kunde, både människor och egendom, och ilade sedan bort på sina snabbseglande fartyg. Så röfvade de gärna sköna kvinnor för att antingen själfva behålla dem eller sälja dem i slafveri. Äfven

barn ur ansedda familjer, hvilka såsom slafvar betalades högt.

Hos de bofasta folken uppstod därför misstro till köpmännen. Köpman ansågs nästan liktydigt med sjöröfvare och fiende. Äfven på annat sätt skadade ofta fenicierna dem, med hvilka de inläto sig i handel. En jordbrukande befolkning utan erfarenhet om metallernas värde råkade med lif och allt i de främmande ockrarnes våld, då dessa fordrade bestämda summor i ädel metall, där denna blott kunde gifva någon viss del af skördeafkastningen. Äfven uppköpte fenicierna ofta skuldfångar och sålde dem i fjärran land.

Emellertid blef deras herravälde öfver hafvet ej bestående. Grekerna undanträngde dem tidigt från de delar i det östra

Medelhafsbäckenet, där de satt sig fast, och äfven då de feniciska kolonierna i Västern förenade sig under dotterstaden *Karthagos* ledning, förmådde icke ens de utmärktaste härförare att bevara deras välde. Rom gjorde för alltid slut på Karthagos makt, såsom framdeles skall närmare utvecklas.

Det feniciska stamlandet med dess stadsstater dukade under för den persiska stormakten, hvars öden det sedan delade.

Ett annat semitiskt folk, som i världsutvecklingen varit af omätlig betydelse, är *hebreerna* eller såsom de efter en af sina stamfäder också benämnas *israeliterna*, till dess efter babyloniska fångenskapen *judar* blir det uteslutande använda namnet. Från ökenlandet inträngde vid pass 1400 f. Kr. öster ifrån israeliterna i Palestinas gamla kulturland, och från Sinaiöknen i söder kom Juda stam jämte andra åtminstone sedermera till Israel räknade stammar. Den i lertaflorna från Tell-el-Amarna bevarade korrespondensen mellan de lokala dynasterna i Palestina och faraonerna Amenophis III (ung. 1415—1380) och Amenophis IV (1380—1360) gifver oss närmare kunskap om dessa stammars invandring. I en inskrift från en senare faraos tid nämnes stammen Israel i Palestina (omkr. 1230), alltså voro israeliterna redan bofasta i en del af Palestina.

I 12:e århundradet innehade detta nomadfolk en del af *Kanaan*, såsom det sydvästra Syrien kallades, och sökte där vinna fast fot. Då hvarken assyrierna eller egyptierna vid den tiden härskade där, lyckades det israeliterna att underkufva en del af den inhemska befolkningen och underlägga sig deras land men hade ständiga fejder att utkämpa med de öfriga kringboende kananeiska stammarna.

Den moderna forskningen har beträffande särskildt Moseböckerna, sådana de nu föreligga, och deras framställning af patriarkerna och det israelitiska folkets tidigaste öden uppvisat många motsägelser. Men i fråga om detta folks sociala förhållanden och rättssedvänjor kunna dessa böckers uppgifter anses vara fullt tillförlitliga, om ock åtskilliga föreskrifter bära spår af den förädlade etiska och religiösa åskådning, som var utmärkande för profeterna och deras tidsålder.

Redan de första bladen i Gamla Testamentet vittna om familjens underdånighet under husfadern liksom om främlingens

slafveri. Hustrun blef i följd af syndafallet underordnad mannen, dock är hon ej i en slafvinnas ställning. Hon tjänar såsom slafvinna endast då hon är vunnen genom köp. Sålunda är Rebecka, Isaaks maka, visserligen underdånig sin man, men hon har en bättre ställning än Lea och Rachel, hvilka Jakob genom mångårigt tjänande köpte af deras fader Laban, men det fanns olika grader äfven inom slafveriet. Ty ej blott Rebecka utan äfven Lea och Rachel medförde, då de lämnade fädernehemmet, egna slafvinnor, vare sig dessa voro köpta eller barn af slafvar. Ej blott de tjänandes arbete utan äfven deras barn tillhörde husbonden. Abraham ägde både hemfödda och köpta slafvar. Huru hänsynslöst denna senare klass rekryterades, känna vi af Josefs historia. Denne såldes af sina bröder till ismaelitiska köpmän, hvilka sålde honom i Egypten. Ett egendomligt bruk förekom under patriarkernas tid, hvilket icke bör förbigås. Hustrun afträdde åt en sin slafvinna sin rätt som maka för att genom henne få söner. Så öfverlämnade Sara åt Abraham den egyptiska slafvinnan Agar, hvilken födde honom Ismael. På samma sätt öfverlät Rachel, innan hon födt Josef och Benjamin, åt Jakob sin tjänarinna Bilha, hvilken födde två söner. Under det att de på detta sätt födda sönerna likställdes med de friborna, förblefvo mödrarna själfva i

slafveri såsom förut. I följd af de patriarkaliska sedernas enkelhet stodo herrar och slafvar hvarandra nära: hos de förra fanns ej förakt, ej hat och bitterhet hos de senare. Ehuru slafvarnes antal växte, tänkte de ej på att lämna en ställning, som gaf dem skydd, stundom äfven stor myndighet. Så utöfvades husbondemyndighet i Abrahams hus af den äldste af hans slafvar. Antagligen härskade samma seder äfven hos andra nomadiserande folk. Den mosaiska lagen gaf mannen myndighet öfver hustrun, den bibehöll polygamien, dock med begränsning till fyra hustrur, hvilket antal sedan antagits af Koran. Men hustrun har såsom moder rätt till aktning och lydnad af barnen. Budet lyder därför: »Hedra din fader och din moder.» Lagen bekräftar äfven husfaderns rätt öfver de sina samt öfver slafvarne, men förvägrar honom rätt att efter godtycke döda dem. Om slafvarnes rätta behandling talas utförligt i 3:e Mosebok. Israelsbarn åläggas att icke med hårdhet bruka sm makt öfver sina bröder. Drifves någon af nöden att sälja sig själf, skall han ej förrätta trälarbete utan vara såsom daglönare och inhysesman intill *jubelåret*, hvart 50:e år, då han och hans familj blifva fria och hans egendom återställes till honom. Äfven slafvens person är skyddad: han får ej kastreras, och om han blir af sin herre dödad, straffas denne med döden. Likaså om han fördärfvar slafvens syn eller slår ut en tand på honom, blir han fri. Kvinnliga krigsfångar, hvilkas lott enligt grekiska och romerska rättssedvänjor blef så fruktansvärdt bitter, voro föremål för den mosaiska lagens barmhärtighet och skydd. Om en sådan fånge vunnit sin herres tycke, måste denne taga henne till äkta, sedan han gifvit henne en månads uppskof för att begråta de sina. Skulle han längre fram ej mer finna behag i henne, finge han ej sälja henne: hon tillhörde honom ej mer utan vore fullständigt fri. Den mosaiska lagens barmhärtighet gentemot främlingar, slafvar och i allmänhet de svaga och värnlösa, ja, till och med mot djuren, får ett härligt uttryck i stadgandena om sabbaten och sabbatsåret, hvart 7:e år: »En främling skall du icke förtrycka, I veten ju, huru främlingen känner det, eftersom I själfva hafven varit främlingar i Egyptens land.» »I sex år skall du beså din jord och inbärga dess gröda, men det sjunde året skall du låta den hvila och ligga orörd, på det att de fattiga bland ditt folk må njuta af hvad den af sig själf frambragt. Hvad de lämna kvar, det må ätas af markens djur. Så skall du ock göra med din vingård och med din olivplantering.» »Sex dagar skall du göra ditt arbete, men på sjunde dagen skall du hålla hvilodag, att din oxe och din åsna må hafva ro och din tjänstekvinnas son och främlingen må njuta hvila.» (2:a Moseb. 23, 9—12.)

I 5:e Moseboks 5:e kap. v. 13—15 läsas samma bud jämte den så ofta återkommande erinringen om israeliternas egen träldom i Egypten.

Vid de stora högtiderna hade slafven sin plats bredvid sin herre. »Och du skall glädja dig vid denna din högtid med din son och din dotter, din tjänare och din tjänarinna, med leviten som bor inom dina portar, med främlingen, den faderlöse ochänkan, som du har hos dig. Och du skall komma ihåg att du själf har varit träl i Egypten och så hålla och göra efter dessa stadgar.» Dylika stadganden förekommo flerestädes. Så säges i 5:e Mosebok 15 : 12 »Om någon af ditt folk, en hebreisk man eller en hebreisk kvinna, har sålt sig till dig och tjänat dig i sex år, så skall du på det sjunde året släppa honom fri ur din tjänst; och när du släpper honom fri ur din tjänst, skall du icke låta honom gå med tomma händer. Du skall fastmer förse honom med gåfvor från din hjord, från din loge och från din vinpress: af det, hvarmed Herren har välsignat dig, skall du gifva honom.» Följer så erinringen om träldomen i Egypten.

Med afseende på dem åter, som föredrogo framför friheten att stanna kvar i träldomen, stadgades, att de skulle förblifva i träldomen evärdeligen. Dock skyddade lagen äfven dessa, i det att deras försäljande utomlands förbjöds och en skonsam behandling af dem föreskrefs. De slafvar och slafvinnor åter, som köpts från de rundtomkring israeliterna boende hedningarne, hade icke att påräkna någon skonsamhet. De besegrade kananeiska folkens lott blef olika, allteftersom de förhållit sig gentemot de segrande israeliterna. Männen dödades alltid, stundom såsom i fråga om midianiterna äfven kvinnorna och barnen af mankön, amalekiterna utrotades helt och hållet. Stadgandena om jubelåret och sabbatsåret, stiftade till de fattigas bästa, synas aldrig hafva blifvit fullt tillämpade, efter hvad den senare judiska traditionen förmäler. Alltjämt inträffade det, att barn såldes och att fattiga bragtes i slafveri. Detta sammanhänger med den stora ekonomiska förändringen, som försiggått i det israelitiska folkets lif. Israeliterna upphörde att vara ett nomadiserande herdefolk och blefvo bofasta, men hade svåra strider att utkämpa såväl med de semitiska grannarne som (de måhända ariska)

filistéerna vid kusten. De ägnade sig hufvudsakligen åt åkerbruk, ehuru äfven köpenskap var föremål för deras intresse. Genom lyckosamma handelsföretag och därmed förenad kapitaltillväxt hade olikheten i förmögenhetsförhållandena stegrats och skuldfångarnes antal ökats. Denna utveckling framträder under det hela landet omfattande konungadömet, då det israelitiska riket hade sin korta storhetstid,som sammanföll med och berodde af Assyriens och Egyptens svaghetsperiod. Israeliterna sträfvade efter att nå fram till Medelhafvet men stängdes därifrån af fenicierna och filistéerna. David och Salomo knöto handelsförbindelser med de förra, hvilka i mycket blefvo israeliternas läromästare och hjälpare. De understödde dem vid deras stora byggnadsföretag och läto dem deltaga i de vinstgifvande handelsfärderna till södern för att hämta dyrbara träslag, ädla stenar, rökelse, myrra, balsam och guld. Handelspolitiska intressen föranledde äfven fejderna med det mäktiga riket Damaskus liksom ock sträfvandet att behärska karavanvägarna till kusten och till Arabiska viken. Men handeln skapade rikedom, och rikedomen alstrade lyx och njutningslystnad. Nu glömdes både träldomen i Egypten och stadgandena i Mose lag.

Israeliternas försök att blifva ett handelsidkande folk omintetgjordes först genom Israels rikes undergång och de tio stammarnas bortförande i fångenskap år 722. Äfven riket Juda dukade under i 6:e århundradet för babylonierna, och folket bortfördes till deras land. Alltjämt förtrycktes de ekonomiskt svagare, och oaktadt efter profeten Jeremias strafftal konung Sidkia och allt folket förbundit sig att frigifva judiska slafvar och slafvinnor, bröts denna öfverenskommelse och de som redan blifvit frigifna återfördes i slafveri. Jer. 34,8. Det uppgifves, att såväl före som efter den babyloniska fångenskapen judarne sålde sina söner och döttrar för att själfva få lefva i öfverflöd.

Hufvudmassan af judafolket hade efter Jerusalems intagande af babylonierna bortförts i fångenskap. Men äfven af dem som tilllätos kvarstanna utvandrade en del till Egypten. Judalandet blef därför affolkadt och förföll. Endast den fattigaste delen stannade kvar och fördelade sig emellan de fångna rikes hjordar, hvarjämte samtidigt flera af grannfolken från öknen trängde in på de öfvergifna områdena. Men *Arabiens* beduinstammar, som högre än allt annat skattade sitt fria lif i öknen, där de ströfvade omkring med sina hjordar, mot god betalning beskyddande handelskaravanerna och själfva drifvande en indräktig mellanhandel

mellan de stora kulturländerna, därjämte såsom binäring röfvande både människor och egendom, voro till den grad fiender till ett bofast lefnadssätt, att hos många stammar sädesodling var vid lifsstraff förbjuden. Hvad dessa beduinstammar förmådde, då de enats under en och samme ledare, visade de ett årtusen senare under *Muhammed*.

Då babyloniernas rike eröfrats af perserna och många af judarne tillätos återvända till hemlandet, understöddes dessa på mångahanda sätt af perserna. Men endast långsamt kunde Palestina åter komma sig upp. Ekonomiska svårigheter af olika slag uppstodo, och genom nya ej in natura utan i penningar pålagda skatter ökades nöden. Många tvungos att göra skulder. Visserligen lindrade den persiske ståthållaren Nehemia, själf jude, den värsta nöden genom en skuldnedsättning, och i sammanhang med antagandet af den nya redaktionen af mosaiska lagen måste folket afgifva högtidligt löfte att efterlefva dess stadganden till de fattigas och skuldsattas förmån. Också började befolkningen tillväxa därigenom att den med sig och i sin kult upptog främmande element. Lagens införande hade en märkvärdig inverkan på judarnes rivaler, invånarne i det forna Israels rike, samaritanerna. Då de ej af sig själfva kunde uppställa någon egen skrifven lag, accepterade de den judiska lagboken, och liksom judarne hade sitt heliga berg i Jerusalem, hade samaritanerna sitt på Garizim vid Sichem. Jämte den ortodoxa judiska kyrkan uppstod sålunda en rivaliserande kättersk.

Judarne i Palestina utgjorde ej hela det judiska folket; till dem hörde *diasporan,* de i förskingring lefvande judarne, först och främst den starka kolonien i Babylonien. I alla delar af det stora perserriket utbredde de sig. Smidiga, visste de att öfverallt draga fördel af förhållandena för att komma sig upp. Särskildt i hoftjänst och hos de styrande visade de sig användbara. Men genom religion och lefnadssätt voro de skarpt skilda från de andra folken, och då de tillbakavisade hvarje beröring med dem såsom befläckande och läto höra anspråk på att vara förmer än dessa och kallade att härska öfver dem, väckte de öfverallt hat mot sig.

Under den makedoniska tiden efter Alexander den store fick hellenismen insteg äfven i Palestina, om hvars ägande Syrien och Egypten sedermera kämpade. I båda länderna vann *diasporan* stort inflytande, i synnerhet i det senare, då judarne i Alexandria bildade ett stort samfund med många privilegier.

Från den tiden utbredde sig judarne öfver hela Medelhafsvärlden, ägnande sig hufvudsakligen åt handel, och bildade mångenstädes stora församlingar, som troget bevarade sin fäderneärfda religion. Alltjämt fasthållande vid förhoppningen om Messias' tillkommelse för grundande af ett stort judiskt rike, reste de sig mot Rom upprepade gånger. Dessa uppror nedslogos efter fruktansvärd blodsutgjutelse och ökade i utomordentlig grad slafvarnes antal i Västerlandet.

Härmed hafva de förnämsta till den väst-orientaliska världen hörande folk behandlats ur de synpunkter, som för denna afhandling varit bestämmande.

Det kulturarf Orienten lämnat Västerns folk är af omätligt värde. Jämte uppfinningar af utomordentlig betydelse såsom bokstafsskriften, mått- och viktsystem, myntprägling må framhållas, att astronomi och äfven matematisk vetenskap idkades både vid Nilen och Eufrat. Ett rikt utgrenadt näringslif skapade former för varuutbytet, som först i nyare tid öfverträffats. Jämte mycken och vederstygglig vidskepelse möta oss på det andliga området persernas och judarnes upphöjda religionssystem. Men öfverallt tillämpades ett despotiskt styrelsesätt med dess följe af slafveri och förtryck för både folk och individer. Den nationella självständighetskänslan var visserligen mångenstädes stark och gaf sig luft i mäktiga upprorsrörelser. Men rättigheten att tänka fritt och forska fritt samt att fritt och på egen risk gestalta sitt politiska lif har mänskligheten förvärfvat först genom hellenernas så underbart rikt utrustade folk. Det är till dessa framställningen nu öfvergår.

*

Grekland.

Hvarest indoeuropeernas eller, såsom de åtminstone hos de tyska författarne kallas, indogermanernas urhem är att söka, är ännu en öppen fråga. Den äldre åsikten att de härstamma från Asien, som varit på väg att öfvergifvas, har fått ett nytt stöd genom den nyligen gjorda upptäckten, att *tocharernas* i östra Turkestan språk var indogermanskt. Innebörden af denna ytterst märkvärdiga upptäckt är ännu outredd, men sysselsätter i hög grad den nutida forskningen. — Såsom den jämförande språkforskningen visat tillhörde greker tillsammans med italiker, kelter, germaner den västra gruppen af de indogermanska folken. Denna grupp eller åtminstone den sydligare grenen däraf torde en gång haft sina boningsplatser vid mellersta Donau i nuvarande Ungern. Härifrån hafva grekernas urfäder, allteftersom behofvet af nya betesmarker för hjordarna kräfde, skjutit sig ned öfver bergen utefter floddalarna till Vardars utflöde i Egeiska hafvet. Dessa rörelser förläggas till det 3:e förkristna årtusendet. Beträffande Nordgreklands västra landskap, särskildt Epirus, hafva på sista tiden *Edv. Meyer* och vår landsman professor *Nilsson* i Lund velat frånkänna detta lands befolkning grekisk nationalitet. *Beloch* åter försvarar med kraft sin åsikt, att det land, där det helleniska namnet af ålder är hemmastadt och där Dodonas högt vördade orakel haft sitt säte, varit bebodt af en grekisk stam likaväl som Makedonien, äfven om dessa länders språk och allmänna kultur rönt påverkan af grannfolken illyrier och thraker, som äfvenledes tillhörde den indogermanska folkgruppen och sålunda voro de grekiska stammarnas fränder. Trängda af dessa thraker och illyrier bröto en del grekiska horder upp från Makedonien och utbredde sig efterhand under det följande årtusendet öfver Thessalien och mellersta Grekland samt slutligen öfver Peloponnesus. De funno

landet redan bebyggdt. Åtskilligt tyder på att mindreasiatiska stammar besläktade med Kretas befolkning, äfven varit bosatta på skilda ställen af det grekiska fastlandet, och vid midten af det 2:a årtusendet började den kretiska kulturen där vinna insteg. Särskildt i Mykene och »det muromgärdade» Tiryns i Argolis samt i Orchomenos i Beotien hafva storartade lämningar af denna kretisk-mykenska kultur kommit i dagen, nämligen ruinerna efter starkt befästa borgar, en gång härskarnes residens, och vidlyftiga grafkamrar under jorden, deras boning efter döden, hvarjämte en myckenhet fynd af kostbarheter af alla slag vittnar om sanningen af det homeriska ordet om det »guldrika» Mykene.

Till samma tid höra storartade väganläggningar, hvilkas väl hopfogade stenplattor ännu skola vara delvis bevarade på Peloponnesus. De väldiga byggnadsarbetena förutsätta jämte en högt utbildad teknik tillvaron af en stark härskarmakt, som förfogat öfver undersåtarne såsom lifegna; alltså förefunnos samma förhållanden som i Egypten och i Eufratländerna. Trots den prakt, hvarmed furstarne omgåfvo sig, voro de ekonomiska förhållandena mycket enkla och handel och industri föga utvecklade. Konungaborgarna omslöto en ringa yta och erbjödo blott utrymme åt fursten och hans följe; befolkningen, som lefde af åkerbruk och boskapsskötsel, var spridd kring landet i öppna byar. Först då grekerna blifvit ett sjöfarande folk, inträdde ett omslag, som blef af afgörande betydelse för den kommande tiden.

Efter det 16:e århundradet inträffade nämligen den förändringen, att greker började företaga sjöfärder icke så mycket i handelssyfte utan för sjöröfvartåg till de närbelägna öarna. I synnerhet lockade Kreta med sina rika, af inga befästningar skyddade städer. Massan af befolkningen utgjordes där af lifegna, hvilka därför icke hade något intresse för försvaret af de bestående förhållandena. Så skedde det, att under loppet af det 14:e århundradet den ena kretensiska staden efter den andra intogs och plundrades af de grekiska sjöröfvarflottorna. Äfven residensstäderna Knossos och Phaistos med sina väldiga palats delade samma öde. Men efter sjöröfvarne kommo nybyggarne. På detta sätt utbredde sig grekerna efter hand öfver hela ön. Ännumindre svårighet beredde kolonisationen af det Egeiska hafvets öar. Dessa liksom sedermera den västra kustremsan af mindre Asien koloniserades af grekerna, och efter nybyggarnes härstamning bildades här, från norr räknadt, de eoliska, Joniska och doriska förbunden, hvilka inom sig voro förenade genom gemensam kult.

Grekerna utbredde sig äfven öfver det rika och bördiga Cypern, och ehuru de här hade att utstå konkurrens med fenicierna, förmådde de häfda sin öfverlägsenhet. De gjorde sitt språk till det härskande men antogo den besegrade äldre befolkningens kultbruk. Massan af de underkufvade torde äfven här ha förlorat sin frihet.

De homeriska dikternas skildring af tåget mot Troja synes, hvilket än dessa dikters ursprung är, väsentligen återspegla den mykenska tidens kultur och gifva en god inblick i hjältetidens sociala förhållanden, särskildt hvad angår den fråga, som föreligger till behandling.

Slafveri är ej blott en följd af utan äfven en orsak till krig. Grekerna brukade angripa både landsbygd och städer för att taga fångar. Kvinnor utgjorde den värdefullaste delen af bytet och fördelades mellan männen efter förtjänst och rang. Agamemnon, Achilles och de andra höfdingarne hade tälten fulla af fångna kvinnor, tagna under ströftågen i omnejden, hvarvid männen dödades och husen brändes. Ingen ålder skonades. Äfven Hekuba, Priamos' åldriga maka, blef efter Ilions fall segerbyte liksom Trojas unga döttrar, och Andromake, en gång Hektors maka, tillföll sonen till Achilles, som dödat hennes make. De blefvo sina herrars egendom, likställda med andra handelsvaror. Fenicierna drefvo tidigt sådan handel på Greklands kuster, och grekerna fortsatte därmed.

Slafveriet rekryterades företrädesvis bland de frias klasser och genom användande af våld. Ingen underkastade sig detsamma frivilligt, såframt det icke skedde af religiösa skäl såsom botöfning. En sådan berättas själfve Apollo liksom ock Herakles hafva undergått för försonande af begångna brott.

Slafvarne utförde alla sysslor, som tillhörde landtlifvet. Den från Homer välbekante »gudomlige svinherden Eumaios», som haruppsikten öfver alla herdarne, är själf slaf, med rörande tillgifvenhet fäst vid Odysseus och hans son. I furstarnes palats fanns det en mängd tjänare, dock var det oftast kvinnorna, som förrättade den inre tjänstgöringen. Achilles' kvinnliga fångar ombesörja allt i hans tält, vare sig det gäller att mottaga en gäst eller att utlämna åt Priamos hans son Hektors lik. Från Odysséen känna vi till det dagliga lifvet i furstarnes palats. Herrarnes tid upptages af rådplägning och kroppsöfningar. Kvinnorna, äfven de förnämsta, förrätta de inre sysslorna, hvartill hör till och med att bada gästerna. De sysselsätta sig därjämte med spånad, väfnad, malande m. m.

De homeriska hjältarne och deras gudar deltaga i de enklaste och vanligaste arbeten: Aeneas, Priamos' söner, Andromaches bröder deltaga i åkerbruksarbetena och skötande af boskapen. Odysseus är en skicklig snickare, som själf förfärdigar och utsirar sitt sängställ, timrar sin farkost. Slafveriet är snarare en lyx än ett verkligt behof

och är egentligen tillfinnandes blott i de storas palats. De fattiga fria kunde utan förlust af sin frihet träda i tjänst såsom jordarbetare, herdar, handtverkare. Några yrkesmän voro särskildt aktade såsom arkitekten, vapensmeden, läkaren och sångaren.

Herrarnes och slafvarnes gemensamhet i arbete och lefnadssätt torde hafva lindrat de senares lott. Äfvenså kan man antaga, att lyckans ständigt ådagalagda ostadighet stämde herrarne till skonsamhet och mildhet, då ingen var säker att icke själf en dag mista sin frihet.

Den mykenska tidens konungadöme hade förfogat öfver vidsträckta domäner och en välfylld skattkammare. Men nödvändigheten att underhålla ett väpnadt följe och den utomordentliga lyxen vid furstebegrafningarna minskade både kronodomänerna och skattkammarens förråd af ädla metaller. I stället uppstego nya ätter till rikedom vare sig i konungarnes tjänst eller genom röfvartåg på egen hand. Det var en mäktig jordägande adel, som härmed framträdde och hvars inflytande alltmer växte, till dess slutligen i 8:e århundradet konungadömet nästan öfverallt afskaffades. Detta adelsstånd såg med ringaktning ned påmassan af folket. Huru det gick den simple frie mannen, som vågade uppträda mot furstarne, lär oss Tersites' afbasning till straff för ett försök till opposition.

Emellertid utvecklades både handeln och industrien. Arbetet var ännu äradt och betraktades såsom en källa till välstånd, såsom framgår af många ställen hos Hesiodos.

Redan hade produktionen af mykenska lerkärl nått en sådan fulländning, att de försändes till fjärran land, vare sig genom fenicierna eller grekerna själfva, under det att å andra sidan föremål af orientaliskt ursprung, såsom de egyptiska skarabéerna, funnits i de mykenska grafvarna. Äfven bärnsten af nordiskt ursprung har här påträffats.

I ett bergland som Grekland måste vid växande befolkning Sädesproduktionen snart befinnas otillräcklig. Redan under den mykenska tiden hade detta förhållande föranledt grekerna att utvandra till Egeiska hafvets öar och Mindre Asiens västkust. I 8:e århundradet inträdde ånyo samma behof. De orter, som nu gingo i spetsen för den nya kolonisationen, voro i moderlandet Korinth och Megara, Chalkis och Eretria på Euboea, i Mindre Asien de joniska kuststäderna, framför allt Miletus. Nu öfversållades i Västern Sicilien och nedre Italien med grekiska kolonier, och ända till södra Gallien, där Massalia anlades, och till södra Spanien seglade de grekiska sjömännen. Samtidigt utbredde sig grekerna i norr på halfön Chalkidike och vidare utefter inloppen till Svarta hafvet och själfva kusterna af detta haf. Men under det att Sicilien och nedre Italien, som till och med benämndes Stor-Grekland, verkligen helleniserades, lyckades detta icke i trakterna vid Svarta hafvet. Dessa fingo för moderlandet sin egentliga betydelse genom sin spannmålsproduktion.

Den rika Nildalen utgjorde tidigt ett mål för grekiska roffärder, i synnerhet som Egyptens politiska splittring under 8:e och första hälften af 7:e århundradet omöjliggjorde ett kraftigt motstånd. Dessa sjöröfvares öfverlägsna krigsduglighet föranledde *Psammetichus,* härskaren i Sais, att taga dem i sin tjänst. Med deras hjälp gjorde han sig till ensam herre i Egypten och befriade landet från Assyriens öfverhöghet (vid midten af 600-talet).Sedermera bildade greker kärnan af den egyptiska hären. Nildalen öppnades nu för den grekiska handeln. Miletus grundade nedanför Sais kolonien Naukratis, som blomstrade upp till Egyptens förnämsta handelsplats och intog i viss mån samma ställning som sedermera Alexandria.

Grekiskt inflytande är från denna tid det förnämsta inom hela Medelhafsområdet, och denna koloniala expansion hade en återverkan på moderlandet i många riktningar. Den ökade efterfrågan efter den grekiska konstflitens alster på textilindustriens, metallfabrikationens och framför allt keramikens områden hade till följd, att allt flera ägnade sig åt ett yrkesmässigt bedrifvande af dessa industrier. Dessa konsthandtverkare lämnade i arf åt sina söner den vunna erfarenheten och kunskapen, som härigenom alltjämt förkofrades. Men med nödvändighet kräfdes också för den ökade produktionen en förstärkning af arbetskrafterna.

Ofvan har omtalats, hurusom i de stora husen under den heroiska tiden kvinnorna under tillsyn af husfrun voro sysselsatta med spånads- och väfnadsarbeten. En utvidgning af denna hemslöjd till fabriksmässig produktion för försäljning låg nära till hands.

Textilindustrien i Miletus under 6:e århundradet anses ha till stor del bedrifvits af slafvinnor, som importerats

från de närbelägna starkt befolkade icke-grekiska länderna, ur hvilka utan svårighet det nödiga antalet sådana arbetskrafter kunde hämtas. Öfriga industrigrenar, såsom metallurgien och keramiken, följde exemplet men använde slafvar, såsom kräfdes af det mer ansträngande arbetet. För den äldre tiden är köpslafven så godt som okänd. Invånarne på ön Chios uppgifvas hafva varit de första som i massor importerade slafvar. Efter deras föredöme tyckes slafarbete hafva utbredt sig och blifvit det vanliga äfven i det europeiska Grekland, framför allt i Korinth. Äfven Athen och Egina hade vid slutet af 6:e århundradet ett betydande antal slafvar. Förgäfves sökte de styrande begränsa antalet af ofria arbetare.

Det var Mindre Asien, Pontusländerna och Thrakien, som försågo moderlandets handelsstäder med slafvar, hvilka fraktades företrädesvis af grekiska slafhandlare sjövägen, under det attsyriska, judiska, egyptiska slafvar landvägen kommo till Mindre Asiens grekiska städer, mestadels genom fenicierna. Italiens och Siciliens kolonier erhöllo sina företrädesvis från den underkufvade inhemska befolkningen.

De uppgifter *Athenæus*, en lärd hellen från 2:a århundradet efter Kr., lämnat om slafvarnes antal i Attika, Korinth och Egina, näml. att Attika skulle haft 400 tusen, Korinth 460 tusen och Egina 470 tusen, hafva af senare tiders forskare rörande hithörande frågor förkastats såsom absolut omöjliga. Grundligast har Beloch behandlat denna fråga. Bevölkerung der griechisch-römischen Welt, s. 84.

Trots alla framsteg i industri och handel efter den transmarina kolonisationens början var den industriella produktionen på 600-talet inskränkt till rätt obetydliga kvantiteter, och det fattades den ekonomiska grundvalen för en talrik stadsbefolkning. Äfven de största grekiska städerna voro rätt obetydliga. Beloch antager, att Korinth vid nämnda tidpunkt knappast haft mer än 25 tusen invånare, och för Athen angifves samma siffra. Miletus åter antages hafva på den tiden varit den största staden i hela den grekiska världen och hafva haft ungefär 30 tusen invånare.

Under inflytande af den ökade samfärdseln inträdde fredliga förhållanden i stället för allas krig mot alla. Roftågen till granngebiten upphörde, och städerna ingingo formliga fördrag till ömsesidigt skydd för sina borgare. För iakttagande af dessas intressen skapades sedan 6:e århundradet ett slags diplomatisk representation. Ansedda borgare i främmande länder utsågos till offentliga gästvänner, för att enhvar af dem såsom »proxenos» skulle tjäna dem, som själfva ej ägde någon gästvän. De hade alltså samma funktioner som våra dagars konsuler.

Till sjöss var det svårare att åstadkomma ordning. Sjöröfvare funnos fortfarande, ehuru det nu ej längre betraktades såsom ett anständigt yrke, åtminstone om det utöfvades gentemot greker. I västra delen af Medelhafvet däremot blomstrade piratväsendet fortfarande, och ständigt krigstillstånd var rådande mellan greker, etrusker och de under Karthagos ledning sammanslutna fenicierna,

hvarvid de senare båda folken gemensamt bekämpade grekerna och hvarje främmande skepp ansågs som god pris.

Bestämda mått- och viktsystem, härstammande från de orientaliska kulturlanden, gjorde sig gällande i den grekiska världen, och redan i början af det 7:e århundradet uppfanns, såsom redan nämnts, sannolikt i Lydien myntpräglingen, hvilken uppfinning utbredde sig inom föga mer än ett århundrade öfver största delen af den grekiska världen.

De äldsta myntningsplatserna i Grekland voro dels de stora handelsstäderna Chalkis och Eretria på Euboea, dels äfven Egina. Skillnaden mellan den euboeiska och den egineiska myntfoten är ej af betydelse för frågan om slafveriet och kan här förbigås. Redan under Homeriska tiden hade man börjat använda jämte boskapsdjur äfven metaller såsom bytesmedel, i synnerhet koppar och järn, då guld och silfver ännu länge förekommo endast sparsamt. En kvarlefva från denna tid är det, att ända till 3:e århundradet Sparta endast präglade järnmynt och att i Byzans skiljemynt af järn användes. Under sådana förhållanden måste de ädla metallernas köpkraft hafva varit betydande. På Solons tid gällde ett får eller en skäppa (ung. 52 lit.) korn en drachma, ett nötkreatur 5 drachmer. En talent = 60 minor = 6,000 drachmer, ungef. 4,200 kr. En mina =100 drachmer, ungef. 70 kr. En drachma = » 70 öre. Bötesbelopp och belöningar, som Solon bestämde i sina lagar, förefölle senare tiders greker löjligt låga.

Så kunde förgripelse mot en fri kvinna försonas med 100 drachmers böter, samma belopp utbetalades till segraren i de Isthmiska spelen, under det att segraren i Olympia erhöll 500 drachmer — motsvarande en attisk jordmagnats af högsta beskattningskategorien årsinkomst, uttryckt i det antal skäppor säd han skördade. Med penninghushållningen inträdde en omgestaltning af det ekonomiska lifvet, af största betydelse särskildt för den jordbrukande klassen. Reda penningar erfordrades för anskaffande af dess förnödenheter. Den som ej hade sådana måste förskaffa sig dem genom lån mot dryg ränta och enligt de gällande skuldlagarna ansvara ej blott med sin egendom utan äfven med sin egen och

sin familjs personliga frihet. Ställde han borgesman, drog han i sådant fall dem med sig i fördärfvet. »Gå i borgen, och du råkar i olycka», lyder ordspråket. *Εγγνια, πάοα δ' ἄτα*

Den mindre bonden, förpaktaren, daglönaren, drabbas svårt af dessa förhållanden. De skuldsattes alltmer, blefvo trälar och kunde säljas till utlandet. Den uppspirande industrien behöfde också kapital för inköp af råämnen, till en del åtminstone från utlandet. Äfven här blef det alltså fråga om upplånande af penningar, men disponibelt kapital var sällsynt. Räntan blef därför hög, den tyckes ej hafva understigit 18 %. Det gick industriidkaren i händelse af insolvens på samma stätt som bonden: han blef angifvarens slaf.

De större jordägarne brukade sina gods dels genom fria daglönare, dels genom ett slags andelsbrukare eller torpare. I asiatiska Grekland användes äfven köpta slafvar, något som knappast vid denna tid förekom i moderlandet. Men i stället blefvo i många landskap bönderna lifegna, bundna vid torfvan. I den spartanska staten äro de i Sparta boende spartiaterna ensamma i besittning af politiska rättigheter. Heloterna, de äldre invånarne, äro lifegna, *perioikerna*, invånarne i landsortens städer, personligen fria, men politiskt rättslösa. Sedan Messenien eröfrats af Sparta, blefvo invånarne lifegna, heloter. På den Thessaliska slätten bildades stora plantager eller latifundier, och småbrukarne nedsjönko till den härskande adelsklassens underlydande eller lifegna, kallade penester.

I kolonierna bragtes, om förhållandena det medgåfvo, den inhemska befolkningen till lifegenskap. På Kreta synes landtbefolkningens lifegenskap gå tillbaka till den förhellenska tiden.

I de ekonomiskt mera utvecklade staterna vid Egeiska hafvet var redan i 7:e århundradet i det närmaste all odlingsbar mark lagd under plogen. Befolkningen var redan då tät. Det var också på grund af dessa förhållanden, som vid denna tid den koloniala expansionen ägde rum. Men endast en del af befolkningsöfverskottet blef härigenom försörjd. Resten stannade kvar. Då enligt den i de flesta grekiska städer gällande rätten brödervid arfskifte delade lika, styckades jorden i allt mindre lotter, och det kunde icke undvikas att vid tider af nöd, såsom efter missväxt, en dylik småbrukare på den vanliga vägen drefs i fördärfvet, så mycket mer som efter konungadömets störtande ej blott staternas styrelse utan äfven rättsskipningen låg i adelns händer, som hänsynslöst utnyttjade sin ställning till vinnande af ekonomiska fördelar. Där hvarest såsom i Sparta bondgårdarna voro odelbara uppstodo andra missförhållanden.

I Sparta hushållade ofta flera bröder tillsammans och hade i öfverensstämmelse med den spartanska uppfattningen om äktenskapet vanligtvis gemensam hustru och gemensamma barn. Begreppet äktenskapsbrott är främmande för den spartanska rätten. E. Meyer, Griechische Geschichte 1, s. 27, 28.

I Attika, hvars politiska och ekonomiska historia vi bäst känna, regerade efter konungadömets afskaffande adeln, eupatriderna, romarnes patricier. Dessa voro de största jordägarne.

Deras öfvermakt ökades därigenom, att de äfven voro grosshandlare och skeppsredare. De voro folkets gifna ledare i krig och fred. Gentemot dem stod bonden värnlös och nödsakades att sluta sig till någon af dem för att få skydd för sin person och sin egendom.

Dessa förhållanden framkallade opposition, hvilken var så mycket farligare, som adeln alltmer förlorade sin militära öfverlägsenhet gentemot det tungt beväpnade ur medelklassen rekryterade infanteriet, hopliterna.

Den första fordran, som de lägre klasserna gjorde gentemot den styrande och rättsskipningen utöfvande adeln,

var i Athen som sedermera i Rom den gällande rättens fastställande i skriftlig afrättning, d. v. s. dess kodifiering, för att förebygga godtycklighet hos domaren och göra lagen allmänt känd. Såsom Athens äldste lagstiftare gällde *Drakon*, vare sig denne, såsom Beloch vill, var en mytisk gestalt, ormguden, som på Akropolis hade sin kult och betraktades såsom statens grundläggare, eller såsom väl sannolikare är enligt E. Meyer en särskild statens förtroendeman, omkr. år 620 vald till lagstiftare. Hans lagar voro af fruktansvärd hårdhet. Hvarje stöld straffades med döden.

Den insolvente gäldenären blef med familj fordringsägarens slaf. Men af förblifvande värde var hans åtskiljande af afsiktligt mord och oafsiktligt dråp och i allmänhet inskränkningen af blodshämnden.

Solons lagstiftning af år 594 hade en djupt ingripande betydelse. En allmän skuldnedsättning var den första hjälpen, och Solon kunde berömma sig af att hafva befriat bondgårdarna från de hypoteksstenar, som varit resta på dem till tecken att de voro förpantade. Äfvenså blefvo alla försatta i frihet, som för skuld råkat i träldom, och borgenärerna för framtiden beröfvade rätten öfver gäldenärens person. Statsförfattningen blef i det hela oförändrad. Den vittnar emellertid om att jordbruket fortfarande var hufvudnäringen, då de olika beskattningsklasserna bestämdes efter den beräknade afkastningen af deras jordar.

Under det 7:e och 6:e århundradet har det politiska lifvet i Grekland på allvar vaknat. Af de större staterna är det egentligen endast Sparta som funnit den statsform, som blef beståndande i århundraden. I de flesta andra rådde starkt missnöje, och den inre tvedräkten ledde till framträdande af inkräktare af högsta makten, *tyranner*, vid hvilket namn den tiden ej var förenad den bibetydelse af grymhet, som nu vidlåder detsamma. I allmänhet voro tyrannerna angelägna att bevara folkets gunst genom utmärkt förvaltning, praktfulla byggnadsföretag, glänsande fester och om möjligt ärofull yttre politik. Deras välde har brutit de gamla ståndsfördomarna och genomfört allas likhet inför lagen. Det har i öfrigt främjat handel och näringar genom anläggandet af vägar, kanaler och vattenledningar. Korinth och Samos ha aldrig varit mera blomstrande än under tyrannerna Periander och Polykrates. Pisistratus och Gelon hafva lagt grunden till Athens och Syrakusas kommande storhet. Men trots alla dessa förtjänster kunde tyrannväldet ej blifva bestående. Underkastelsen under en endas vilja blef för alla samhällsklasser odräglig. Det har också sällan en längre tid öfverlefvat sin stiftare. Men samhällsfriden inträdde ej med tyrannväldets fall. Öfverallt fingo partistriderna nytt lif. Det gällde demokrati eller aristokrati. I Athen, där utvecklingen kan följas bättre än annorstädes,förändrades författningen gång efter annan. Genom Kleisthenes' reform, som afsåg att fullständigt bryta adelns makt, betryggades medelklassens öfvervägande inflytande, hvarför denna reform i en senare ännu mer demokratisk tid gällde såsom konservativ. Alla privilegier afskaffades. En och samma rätt gällde för alla borgare. Alla hade de i folkförsamling och folkdomstol lika röst. Ledamotskap i rådet och alla ämbeten, utom de militära, till och med arkontvärdigheten tillsattes för ett år genom lottning. Någon särskild kompetens kräfdes ej; en sådan, vunnen genom erfarenhet, afvisades till och med, då ingen fick mer än *en* gång i sitt lif bekläda ett sådant genom lott pålagdt ämbete, och mer än två gånger en rådsherreplats. Dock finnes *en* fordran: besuttenhet. Den fjärde borgarklassen, *theterna*, daglönarna, kunde ej bekläda något ämbete, ej heller kämpa som hopliter. Men de ägde rätt att deltaga i folkförsamlingen och folkdomstolen.

Perserkrigen föranledde byggandet och utrustandet af en stark flotta. Till dess bemanning inkallades den arbetande klassen, theterna. Då det var flottan som väsentligen skapat Athens stora välde och vunnit glänsande segrar, var det naturligt, att denna proletärernas klass också skulle få en riklig andel af segerns frukter. Men denna utveckling hade haft en kanske icke påräknad följd, nämligen en förskjutning af den politiska tyngdpunkten till de nedre klasserna. Ännu mer betydande voro följderna på det ekonomiska området. Jordbruket förlorade alltmer sin betydelse. Den inhemska sädesproduktionen kunde ej konkurrera med den från Svartahafsländerna importerade spannmålen, och äfven ädlare kulturer såsom oliv- och vinodling stodo tillbaka för motsvarande produkter från andra håll. Ej hälften af befolkningen finner sitt uppehälle på landet. I massor strömmar landtbefolkningen till staden, där stadsmannanäringarna, handel, industri och sjöfart, hafva vidsträcktaste utrymme för både inhemska arbetskrafter som erbjuda sig och för den oafbrutna tillströmningen af *metoiker*, främmande skyddsborgare.

Men äfven en annan företeelse hänger tillsammans med denna tids ekonomiska utveckling. Det självständiga handtverket träder alltmer tillbaka för fabriksindustrien. Denna arbetar för enständigt växande export. För denna storindustri kräfvas arbetskrafter i stort antal. Visserligen vinnas sådana till någon del genom jordbrukets förfall och inflyttningarna i staden. Men borgaren känner sig, äfven om han utbjuder sitt arbete för betalning, såsom likställd med sin arbetsgifvare och fordrar hög lön. Därjämte är han värnpliktig och kan när som helst inkallas till tjänstgöring. Däraf kommer sig, att bland de fria arbetarne i de olika industrierna metoikerna och de frigifna blifva talrikare än borgarne. Äfvenså äro matroserna i handelsmarinen, senare äfven i örlogsflottan, till största delen värfvade främlingar, som för en ringa penning voro beredda att tjäna som roddare. Men för de gröfre arbetena och framför allt för den egentliga fabriksdriften behöfde arbetsgifvaren billigare arbetskrafter, som oinskränkt och viljelöst stodo till hans disposition. Sådana arbetskrafter voro köpslafvarne. Äfven i Athen växer deras antal fruktansvärdt. De stora krigen lämna en del, ännu flera handeln med främmande länder, med Mindre Asiens och Syriens liksom med Skythiens, Thrakiens, Illyriens folk, hvarest människovaran kunde erhållas för billigt pris. Det härför nödiga kapitalet fanns att tillgå. Athen blir nu efter Chios Greklands slafrikaste stat. Man beräknar vid peloponnesiska krigets början slafvarnes i Attika antal till öfver 100 tusen, företrädesvis män, under det att för samma tid den i Attika befintliga borgerliga befolkningen utgjorde 170 tusen själar, hvaraf 55,500 män öfver 18 år, och metoikerna minst 14 tusen män.

Om Korkyra, som hade en stark örlogsflotta om 120 trierer, berättas, att staden ej haft tillräckligt antal fria män för att bemanna flottan, hvarför såsom roddare slafvar användes till största antalet.

I Athen förfor man på annat sätt. I nödfall fingo tredje klassens män, som vanligtvis användes i fältarmén såsom hopliter, taga plats på roddarbänkarna. Efter regeln användes härtill blott *theter*, kroppsarbetarne, och metoiker, och då detta ej förslog, värfvades bland bundsförvanterna det behöfliga antalet roddare.

Under sådana förhållanden minskades för den borgerliga befolkningen möjligheten till arbetsförtjänst ens i de ringastesysselsättningar, såsom bärare, trädgårdsarbetare m. m. Men i många yrken, framför allt i fabriks- och bergverksdriften, användes uteslutande slafvar, liksom äfven såsom inre betjäning i familjerna. Öfver hufvud taget har det fria arbetet att utstå den svåraste konkurrens med slafarbetet. Äfven staten håller slafvar ej blott såsom ämbetsmännens tjänstepersonal utan äfven såsom stadens polis. Så voro de till polisen hörande 300 skythiska bågskyttarne slafvar. Af handtverkarne hafva många faktiskt arbetat för större arbetsgifvares räkning, och det blef vanligt att den som hade ett litet kapital köpte en affär, hvilken han lät ett par slafvar sköta för hans räkning. Äfven de större jordägarne började att i vidsträcktare omfång använda slafvar, ofta under uppsikt af en öfverslaf, motsvarande romarnes *villicus,* under det att arbetsgivaren själf lefde i staden af sina räntor.

Landtbefolkningens ställning försämrades alltmer. Dess existens skulle hafva varit ohållbar utan de dagaflöningar de för sina politiska funktioner erhöllo.

På grund af alla dessa förhållanden blefvo trots handelns och industriens blomstring och talrika individers växande rikedom deras antal allt större, som saknade möjlighet att slå sig fram och förtjäna sitt dagliga bröd, med andra ord pauperismen var stadd i ständigt stigande. Det var naturligt, att de sökte hjälp af staten: borgaren bör såsom ämbetsman, rådsherre, domare för sitt arbete, sin uppoffring af tid i statens tjänst lika väl som krigaren och matrosen erhålla ersättning.

Öfver hufvud taget skall staten på allt sätt sörja för massornas materiella bästa. Äfven de stora industiidkarne och köpmännen hafva behof af de stora massorna och önska att det sörjes för deras väl. Därför är trots alla skillnader i förmögenhetsförhållandena sålunda hela den handels- och industriidkande klassen enad i ett och samma radikal-demokratiska program. Gentemot detta parti står den jordbrukande delen af befolkningen, som med misstro betraktar städernas kapitalister och i dem ser sina farligaste motståndare. Till detta agrarparti sluta sig de af stadens invånare, som af olika anledningar äro missnöjda med den närvarande ordningen och önska tillbaka Solons och Klisthenes' statsskick. Devilja ej öka massornas välde. De önska fred, under det att radikalerna önska krig för att utvidga Athens välde och därigenom dels göra för egen räkning goda affärer, dels äfven bereda egna hem åt fattiga medborgare. Man fruktar ej att misslyckas. Man anser Athen genom sin flotta öfverlägset alla sina

motståndare och afundsmän och äga makt att grunda ett stort välde i Hellas, ja, kanske lägga hela den grekiska världen i väster under sitt välde.

Då perserna företogo sitt stora anfall mot Grekland, hade de i karthagerna förskaffat sig bundsförvanter mot västerns greker, särskildt mot det mäktiga syrakusanska riket, för att förhindra att därifrån någon hjälp sändes moderlandet. Grekernas seger både öfver perser och karthager utgör i själfva verket grekiska folkets nationella storhetstid, emedan det då stod mer enadt än någonsin mot de gemensamma fienderna. Äran af denna seger tillkom i första rummet Athen. Denna stad skördade också de största fördelarna ej blott genom tillväxten af dess yttre maktområde utan också genom den ledande ställning på den andliga odlingens och konstens område, som Athen alltifrån denna tid intog. Men efter segern återkom splitet och söndringen. Athen och Sparta, det förra med demokratisk författning, det senare med aristokratiskt samhällsskick, voro de båda stater, till hvilka de öfriga alltefter arten af sina politiska eller ekonomiska intressen anslöto sig. Men därjämte voro i hvar och en af de öfriga staterna borgarne söndrade efter sin politiska åskådning, och de demokratiskt sinnade hade sina förhoppningar riktade mot Athen, som de betraktade såsom sin beskyddare och naturliga bundsförvant, under det att de mera aristokratiskt eller, såsom det hette, de oligarkiskt sinnade graviterade mot Sparta.

Redan innan kriget mot Persien var slutfördt, utbröt rivaliteten, afundsjukan, den till hat gränsande förbittringen i blodiga fejder mellan olika statsgrupper. Men fullt afgörande och af ödesdiger betydelse för Greklands följande politiska och ekonomiska utveckling blef först det peloponnesiska kriget (431—404). Redan i krigets första skede gaf partihatet sig luft i handlingar af fasaväckande grymhet. Straffdomarna mot fångna motståndaresåsom i Mytilene, Platae, Korkyra, förde till fruktansvärd förvildning och förråande af den sedliga känslan. Det förekom allt oftare att vid en stads eröfring den manliga befolkningen dödades, kvinnor och barn såldes som slafvar. Det är öfverallt en strid ej blott mellan aristokrati och demokrati utan äfven en klasskamp mellan de bildade och besuttna borgarne å ena sidan och den egendomslösa massan å den andra. I Athen voro demagogerna, från Perikles och Kleon allt djupare ned till demagogerna från gatan, demokratiens ledare. Då flera täflade om platsen, användes *ostracismens* folkomröstning för att göra folkets förtroendeman fri från störande opposition. Det är Athens utmärktaste män som på detta sätt landsförvisats på tio år. Det var den tidens sätt för statsministerskifte. Men de höga platserna i samhället hade sina faror. De athenska folkdomstolarna, som skulle afdöma äfven de politiska brottmålen, voro till allra största delen sammansatta af män ur den fattiga klassen, för hvilka dagaflöningen som bisittare var en afsevärd inkomst och som därför trängde sig fram för erhållande af domareuppdraget. Då nu åklagarne tidt och ofta framhöllo att, om icke den anklagade fälldes och hans egendom konfiskerades, domarearfvodet ej kunde utgå, var detta ett argumentum ad kontinent, som icke var lätt att motstå, och det personliga ansvaret kändes ej alltför tungt, då det delades med flera hundra medborgare. Den fältherre eller diplomat, som misslyckats, kunde vara viss om att han, då han kom hem, skulle mötas af en anklagelse vare sig rent af för högförräderi eller för underslef eller för besticklighet, hvilken anklagelse nästan ofelbart ledde till en fällande dom, d. v. s. till dödsstraff och egendomskonfiskation. De funnos därför som icke återvände hem utan antingen stannade i främmande land eller själfva gåfvo sig döden.

Den af Alkibiades genomdrifna expeditionen till Sicilien år 415 för att förskaffa Athen öfverväldet öfver grekerna på Sicilien och i nedre Italien medförde ett återupptagande af fientligheterna mellan Sparta och Athen, som hvilat sedan år 421, då en fred på 50 år ingicks. Denna expeditions fullständiga misslyckande var den afgörande vändpunkten i Athens historia. Dess maktvar bruten. Den behandling, den besegrade hären fick röna, vittnar om sedernas förvildning. De fångna anförarne Nikias och Demosthenes blefvo i strid mot grekisk folkrätt afrättade. Af deras soldater hade många tagits som byte af den segrande härens soldater och blifvit sålda. Fångarne från Athen och Sicilien instängdes i stenbrotten vid Syrakusa. Många omkommo af umbärandena, och de öfriga kvarlefvande såldes efter några månader som slafvar.

Trots allt fällde athenarne ej modet. Men man hade kommit till insikt om författningens brister och sökte nu att vidtaga reformer för att förebygga de värsta excesserna af den radikala demagogien. Den besuttna klassen vann alltmer den öfvertygelsen, att den fick existera blott för att bära alla statens bördor, under det att den egendomslösa massan och dess ledare hade jämte makten alla fördelarna af denna ställning. Man måste därför

afskaffa de fördärfligaste bestämmelserna i den Perikleiska författningen, framför allt proletärernas aktiva deltagande i styrelsen och aflöning af staten. Öppet framträdande med sådana planer var en omöjlighet. Men hemliga sällskap, klubbar, stiftades för ändamålet, och Spartas författning, såsom det enda skyddet för de konservativa intressena, blef det ideal, hvars uppnående dessa missnöjda eftersträfvade. Genom revolutionär öfverrumpling lyckades man verkligen omstörta författningen och införa en oligarkisk styrelse år 411. Men demokratien återkom snart.

I själfva verket gick demokratiens sträfvande utöfver krafvet på politisk jämlikhet. Man ansåg som den logiska konsekvensen af denna grundsats, att alla borgare äfven i ekonomiskt afseende, i förmögenhet, skulle vara likställda. Af den tidens litteratur framgår, att ej få varit bestuckna af denna tankegång, och att på flera ställen, särskildt på Sicilien, sådana teorier bragts till verkställighet, i det ny jorduppdelning företagits, men att man snart måst återgå till det gamla. Härunder fortgick alltjämt kriget. Möjligheter till slutande af fred mellan Sparta och Athen förefunnos, och fredsvännerna i båda staterna verkade därför, men den radikala demokratien i Athen reste sig häremot och genomdref krigets fortsättande. Nu är den nationella tanken påsamling gentemot Persien så fullständigt uppgifven, att det är hos perserkonungen de i Grekland kämpande makterna söka hjälp, och det är denne, som själf eller genom sina satraper griper in i Greklands angelägenheter. Till lycka för Grekland var perserkonungen genom uppror i Egypten och i andra delar af riket så försvagad, att han ej kunde begagna sig af sin ställning gentemot Grekland.

Allt under det att de inre partihvälfningarna pågingo, fortsatte Athen sin förtviflade kamp med sina många fiender. Det ena olycksslaget följde på det andra, tills slutligen spartanen Lysander med persiska penningar skapade en flotta, med hvilken han tvang Athen att sluta fred på de af Sparta dikterade villkoren, hvilka dock voro synnerligen milda. Betecknande är att Korinth och Thebe samt andra Spartas bundsförvanter fordrade, att Athen skulle förstöras och dess invånare säljas som slafvar. Emellertid måste Lysander ännu en gång ingripa. Han genomdref, att demokratien störtades och att den nya styrelsen, »de trettio tyrannernas», konstituerades, hvilken utöfvade ett verkligt skräckregemente. Befrielsen från Athen medförde i alla det attiska rikets städer de demokratiska styrelsernas störtande och insättande af oligarkiska makthafvande samt ledde till blodbad och skräckscener, vida värre än som kunnat läggas demokratien till last. Oligarkiska författningar blefvo rådande i största delen af den grekiska världen. Sparta stod nu såsom ensam ledare af det förenade Grekland.

Under den tid, hvars allmänna drag här skildrats, hade den ekonomiska utvecklingen och i sammanhang därmed äfven slafveriet undergått en förändring, som kräfver en kort redogörelse.

Det har förut talats om arfvoden för fullgördandet af vissa medborgerliga plikter, särskildt för jurymannaskapet i domstolarna. Härigenom afvandes en stor del af det athenska borgerskapet från produktivt arbete och började att i tjänstearfvodena se sitt hufvudsakliga existensmedel. Under Athens lyckliga dagar hade de stora byggnadsarbetena, utsändandet af kolonier, så kallade *kleruchier*, med både militärt och social-politiskt syfte försörjt många af den obemedlade klassen. Nu måste trots den finansiella nöden allmänna arbeten anordnas för att lifnära de fattigaborgarne. Af statskassan betalades därjämte ett slags invaliditetsunderstöd — till en början blott en obol, vid pass 12 öre — om dagen till borgare, som voro oförmögna till arbete. Det af envåldshärskarna, tyrannerna, införda bruket af glänsande folkfester fortsattes af demokratien i Athen, och staten betalade för sina borgare till och med inträdesafgiften till teatern, ehuruväl man bör lägga märke till att det är blott borgarne, alltså ej hälften af Attikas befolkning, som komma i åtnjutande af denna förmån. Huruvida andra städer följt Athens föredöme, känna vi icke. Men den demokratiska idén var nog stark att inverka äfven till förmån för den enligt lagen rättslösa delen af befolkningen. Främlingar åtnjöto i Athen samma rättsskydd som borgarne och hade rätt att förvärfva borgarrätt ända till midten af det 5:e århundradet, då de stora materiella förmåner, som åtföljde den attiska borgarrätten, medförde en stark skärpning af villkoren för erhållande af densamma. Till och med slafvarne i Athen var så mycken frihet medgifven, att den fattiga fria befolkningen i många oligarkiskt styrda stater kunde afundas dem. Ingen vågade att misshandla en främmande slaf, och i klädedräkt var ingen skillnad mellan den fria arbetande klassen och slafvarne. Af sina herrar illa behandlade slafvar hade en okränkbar fristad i templen och kunde begära att blifva sålda till en annan herre. Det var därjämte vanligt, att man lät slafvar, som lärt ett

handtverk, självständigt ägna sig åt detta mot en måttlig afgift till ägaren. Sådana slafvar voro faktiskt fria och kunde genom sparsamhet förvärfva sig medel till friköpning. Men deras lott var icke desto mindre prekär, då den var beroende af deras herrar, och inför domstol kunde de genom tortyr tvingas till afgifvande af vittnesmål. Också höjdes röster för upphäfvandet af slafveriet. Men då storindustrien i de grekiska staterna uteslutande använde slafvar och den stora massan af dessa var barbarer, d. v. s. människor af lägre ras, kunde dessa röster ej vinna gehör. Men en bestämd opinion började hos den bildade klassen göra sig gällande om det ovärdiga i att hellener gjordes till slafvar genom hellener. Plato, som i öfrigt ej är en fiende till slafveriet, brännmärker detta hellenernas slafveri under hellener såsomosedligt, hvaremot Aristoteles söker att försvara slafveriet såsom en nödvändig institution. Dock sammanhänger denna hans åsikt med den antika ringaktningen af kroppsarbetet i allmänhet. Aristoteles förklarade massan af handtverkare och kroppsarbetare för en hord af slafvar, som i stället för att stå i tjänst hos en enda förrättade slafarbete för hvem som helst.

Först efter perserkrigen utvecklade sig en verklig storindustri i det egentliga Grekland. Vid midten af det 5:e århundradet skall Egina haft 70 tusen, Korinth 60 tusen slafvar och Attika vid peloponnesiska krigets början såsom redan sagts 100 tusen slafvar, sålunda funnos i det grekiska fastlandets stater inemot en kvarts million slafvar, och den ofria befolkningen var alltså ungefär lika stor som den fria, i några stater såsom Korinth och Egina till och med större. I de stater åter, där åkerbruk, boskapsskötsel och det mindre handtverket voro hufvudnäringarna, fanns det icke slafvar utom för de rikas personliga betjäning. Här funnos sålunda blott fria eller såsom i Lakonien och Thessalien halffria arbetare.

Den af många omständigheter framkallade stegringen af guldtillgången inom den grekiska världen under 5:e och 4:e århundradena medförde en stegring af alla varupris och i sammanhang därmed en stegring af alla arbetslöner. Under det att i Athen vid slutet af det 5:e århundradet en outbildad arbetare dagligen erhöll 3 oboler, en skolad handtverkare 1 drachma, betalades på Alexanders tid den vanlige arbetaren med 1½ drachma, en murare 2—2½ drachmer. Till och med slafvar erhöllo i kostpengar 3 oboler eller lika mycket som ett århundrade förut utgjort aflöningen för en fri arbetare. Under sådana omständigheter blef det nödvändigt att höja understödet för borgare, oförmögna till arbete, från 1 till 2 oboler. Äfvenså måste ersättningen till borgarne för deras närvaro i folkförsamlingarna under 4:e århundradet höjas från 3 oboler till dubbla beloppet eller en drachma. Blott för domarearfvodet förblef det vid det gamla eller 3 oboler, enär de fattigare borgarne alltjämt täflade om att erhålla denna lätta tjänst. Äfven slafpriserna stego. Under det förut en kraftig slaf, duglig till grufarbeten, erhölls för 100 till 150 drachmeroch inköpspriset blef högre endast där fabriksslafven var särskildt kunnig, i hvilket fall ända till 5 à 6 miner betalades, slöto vid Demetrios' belägring af Rhodos år 304 de krigförande makterna den öfverenskommelsen, att för hvarje tillfångatagen slaf skulle betalas en lösepenning af 500 drachmer, hvilket betraktades såsom en utomordentligt hög summa.

Efter det peloponnesiska kriget hade Grekland alltmer blifvit ett industriland. I stället för det fria handtverket trädde alltmer den på slafveri beroende storindustrien. Vid slutet af nämnda krig fanns det fabriker med 120 arbetare, om ock redan industrier med 20 till 30 arbetare ansågos betydande. Slafhushållning spred sig nu till områden, som dittills hållit sig fria därifrån, såsom agrarstaterna Phokis och Lokris. Visserligen uttalade sig den offentliga meningen mot att på detta sätt den frie arbetaren beröfvades sitt bröd, men kunde ingenting uträtta gentemot den allmänna ekonomiska utvecklingen. Befolkningens tillväxt i de flesta åkerbruksidkande landskapen försvårade utkomsten för de fria, helst äfven slafkonkurrensen undanträngde dem. Inflyttning till städerna gagnade dem icke, då slafvarne mötte dem äfven där. Nya kolonisationer började egentligen först med Alexander den store.

Det är dessa förhållanden som gjort, att, medan massor af barbarer intogos till arbete i fabrikerna, i bergverken, på landtgodsen, drogo landets egna söner i tio tusental, särskildt från Arkadien och Achaja, som legosoldater ut i främmande land. De finnas öfverallt: i Cyrus' armé vid upproret mot Artaxerxes, på Sicilien hos tyrannen Dionysios. Sedan grekernas militära öfverlägsenhet öfver de asiatiska trupperna ådagalagts genom de 10 tusendes tåg, tog storkonungen tusenden i sin sold för sina fälttåg mot upproriska landsdelar, ja, mot konung Alexander, andra tusenden försvarade Egypten och Cypern mot perserkonungen. I stället för staternas

borgarhärar trädde i sammanhang med förändringar inom härväsendet särskildt utbildade värfvade soldater, och borgarne blefvo afvanda från att göra krigstjänst. Med legosoldaterna kommo också de värfvade officerarne af alla grader, alltifrån generalen eller condottieren, hvilken öfverallt utbjödsina tjänster till den högst betalande. För dem, som af brist på användning utomlands måste stanna hemma, återstod intet annat yrke än röfvarens, liksom också för de tusentals fredlösa, som genom statshvälfningar förjagats från sitt fädernesland utan att ha kunnat rädda något af sin förmögenhet och som bidade sin tid för att vid en ny statshvälfning komma tillbaka, återtaga sin egendom och på motståndarne släcka sin hämndtörst. På detta sätt fylldes landet med banditer och hafven af sjöröfvare. Alla dessa bilda tillsammans med proletärerna den omstörtningsarmé, som står hvarje äfventyrare till buds. En revolution kan *förbättra,* ej *försämra* deras position. Å andra sidan sluta sig alla som höra till den besuttna befolkningen tillsammans kring hvar och en som förmår skänka dem skydd. Ur de politiska fejderna reser sig med ökad styrka den förbittrade, hatfyllda klasskampen.

Efter Athens fall stod hela Grekland enadt under Spartas öfverbefäl, och det saknades icke höga mål för dess politiska och militära aktion, då Greklands arffiender perserna och karthagerna åter trädt fram till strid. Men det låg i den grekiska folkkaraktären en bestämd böjelse för partikularism, hvilken sammanhängde med det grekiska landets söndersplittrade konfiguration. Denna söndring i politiskt hänseende, som blef olycksdiger för Greklands frihet och själfständighet, hade häruti sin rot.

Det ingår icke uti detta arbetes plan att skildra växlingarna uti de grekiska staternas inbördes förhållanden. Det må vara nog att nämna, att den persiske storkonungen, hvars hjälp söktes af alla, fick allt större inflytande i Greklands angelägenheter, och år 387 kunde Tiribazus, en af hans satraper, utfärda en kallelse till alla grekiska stater att skicka sändebud till honom för att förnimma konungens befallning. Enligt denna skulle asiatiska fastlandet — sålunda äfven de grekiska städerna — och af öarna Cypern öfverlämnas åt honom, alla öfriga grekiska städer åter skulle vara fria. Det var sålunda perserkonungen, som stiftade lag för Grekland, och Sparta var blott en verkställare af dennes vilja.

Men i västern hade såsom redan antydts kampen uppblossat mellan grekerna och deras andra nationalfiende Karthago.Efter athenarnes nederlag på Sicilien återupptog Syrakusa sina planer på eröfring af vissa städer, särskildt Segesta. Denna stad, som genom sin hänvändelse till Athen om hjälp, då den förra gången anfölls, oafsiktligt blef anledning till Athens ytterliga försvagande och fall, vände sig nu i sin nya nöd till Karthago. Denna makt, som innehade några fasta platser på Sicilien, hade efter nederlaget vid Himera år 480 sorgfälligt undvikit att inblanda sig i Siciliens inre stridigheter och stod därför nu inför ett stort afgörande, då det klart insåg, att det genom understöd åt Segesta utsatte sig för ett krig med hela den grekiska världen. Först efter moget öfvervägande beslöt det sig för att intervenera till Segestas förmån. I självfva verket har Karthago sedermera aldrig kommit loss ur den sicilianska maktstriden, som fortsattes alltjämt under de närmaste två århundradena, till dess grekernas sak öfvertogs af romarne och kampen ej slutade förrän med Karthagos undergång.

Ungefär samtidigt med Athens underkastelse under Sparta uppsvingade sig syrakusanen *Dionysios* till envåldsmakten i sin stad. Hans närmaste uppgift var att befästa sin ställning. Då han för sin upphöjelse hade att tacka proletärerna, måste han först och främst tillfredsställa dessa. Uppror af hans motståndare beredde honom tillfälle att straffa dessa med konfiskation af deras gods, som i lika lotter fördelades bland behöfvande borgare, uttjänta soldater och befriade slafvar, hvilka upptogos i borgerskapet, liksom äfven den halffria befolkningen, sikeler eller de s. k. killyrierna. Invånarne i flera besegrade städer tvungos att flytta till Syrakusa, som växte upp till den folkrikaste af alla grekiska städer, eller till de militärkolonier han anlagt. Sedan han sålunda stadgat sitt välde, kunde han gripa sig an med sin lifsuppgift, bekämpandet af karthagerna. Det blef honom ej beskärdt att helt och hållet fördrifva karthagerna från Sicilien, men det är hans stora förtjänst att på Sicilien och i nedre Italien ha grundat ett väldigt helleniskt rike, som tillika var den förnämsta militärmakten i hela den grekiska världen.

Han dog år 367 efter att under hela sin regering hafva med kraft försvarat hellenismen gentemot både karthager och italer.Men det visade sig snart, att hans efterträdare ej voro i stånd att upprätthålla denna maktställning. Väldet upplöstes i sina beståndsdelar och fullständig anarki rådde både på Sicilien och i nedre Italien, där nya

italiska stammar såsom bruttierna trädde fram, röfvare och krigare på samma gång, och utbredde sig eröfrande öfver de grekiska städerna. Skaror af sabeller gingo öfver till Sicilien för att taga värfning såsom landsknektar. Å andra sidan rustade sig karthagerna att för sin räkning draga fördel af anarkien och vinna herraväldet öfver hela ön.

Här liksom i det egentliga Grekland rådde sålunda öfverallt jämte fullständig vanmakt split och tvedräkt. I politiskt afseende har nationen förlorat all betydelse. Ty i det grekiska hufvudlandet rådde ej bättre förhållanden. Spartas våldspolitik efter den Antalcidiska freden år 387 hade väckt allmänt missnöje. I Athen gaf detta sig luft på det vanliga sättet: rättegångar anställdes mot dem, som ansågos hafva bragt staten i dess svåra läge, och många blefvo afrättade. Emellertid lyckades Athen ännu en gång att bilda ett förbund af sjöstäder och att därigenom blifva den härskande makten på Egeiska hafvet, hvilken ställning blef af Sparta erkänd. Men nu framträdde Thebe och blef genom *Epaminondas* och *Pelopidas* den ledande makten i Grekland. Genom Epaminondas' död vid Mantinea störtade också Thebes stormaktsställning tillsammans.

Under det att mellersta och södra Greklands stater i ständiga inbördes krig förödde sina krafter, hade i norr ett makedoniskt konungarike uppvuxit, som under en fast ledning, sådan som kräfdes för utkämpande af fejderna med de thrakiska och illyriska grannfolken, utvecklat sig till en verklig stormakt. Grekisk odling hade där slagit djupa rötter. Dess konungar umgingos med vidtgående planer. Grundaren af Makedoniens världshistoriska ställning är konung *Filip*, som utsträckte sitt välde i söder äfven öfver Thessalien samt norra kusten af Egeiska hafvet och aldrig släppte ur sikte sitt hufvudsyfte, nämligen att vinna bestämmande inflytande i Grekland. Slaget vid Chæronea år 338 afgjorde Greklands öde. Med synnerlig hofsamhet förfor Filip efter sin seger, ej företagande andra rubbningar i de beståendeförhållandena än som voro nödvändiga för bildandet af det allmänna helleniska förbund, som han hade för afsikt att stifta. På hans inbjudning sammanträdde i Korinth en kongress af ombud från alla stater söder om Thermopylæ samt från alla de öar, som hittills hört till det attiska förbundet. Sparta ensamt tredskades och bragtes till foglighet först längre fram. Den uppgörelse, som nu träffades, vittnar både om konungens djupa kännedom om Greklands inre förhållanden och om hans statsklokhet. Nu stadgades en allmän landsfred. Alla grekiska stater skulle vara fria och oberoende, under åtnjutande af de bestående författningarna. Våldsamma omstörtningar i de särskilda staterna skulle ej mera tolereras, privategendomen vara okränkt. För vården af de gemensamma angelägenheterna och såsom högsta domstol i alla förbundsärenden utsågs en allmän hellenisk förbundsförsamling med säte i Korinth, till hvilken enhvar stat hade att sända en representant. Mellan Makedonien och det helleniska förbundet afslöts ett anfalls- och försvarsförbund, och i händelse af krig uppdrogs öfverbefälet till lands och sjöss åt Filip. Vidare bestämdes, huru stor kontingent enhvar stat hade att ställa i trupper och fartyg. Inga vidare kraf ställdes på förbundet, särskildt garanterades staterna, att ingen tribut skulle komma i fråga. Men hvarje borgare i en af de förbundna staterna, som lät värfva sig af en främmande makt att göra tjänst mot förbundet eller Filip, skulle straffas såsom högförrädare med landsförvisning och indragning af hans egendom. Denna bestämmelse var, såsom alla också insågo, riktad mot perserna, som därigenom beröfvades möjligheten att anställa värfningar i Grekland. Ingen betviflade, att konungen var besluten att med det enade Greklands alla krafter gå till strid mot Persien. Hösten 337 beslöts formligen på en ny kongress nationalkriget för befriande af bröderna i Asien. De makedoniska trupperna hade redan börjat öfverföras till Asien, då Filip föll för en mördares hand. Hans son Alexander, som måste använda ett par år för att nedslå upprorsförsök i skilda delar af sitt land, fortsatte faderns verk och öfvergick till Asien år 334, hvarefter han under några års fälttåg eröfrade hela det persiska riket. Genom honom har hellenismens världsepok tagit sinbörjan. Hurusom efter hans död år 323 det stora världsväldet sönderföll och hans generaler — *diadocherna* — i väldiga strider sletos om arfvet efter honom, till dess efter vid pass 40 års oupphörlig blodsutgjutelse och otaliga lyckans växlingar *tre* stater blefvo bestående: Makedonien och Grekland under Demetrios Poliorketes' ätt, Egypten under Ptolemæerna, Asien under Seleukiderna; allt detta är den politiska historiens uppgift att skildra. Däremot sammanhänger den ekonomiska utvecklingen med slafveriets ställning under denna tid och måste något utförligare beröras, om ock ett och annat drag redan anförts.

Athen förblef, trots alla förluster genom krig, farsoter och revolutioner, den första handels- och industristaden vid

Egeiska hafvet och har äfvenledes, tack vare denna ekonomiska blomstring, alltjämt varit den förnämsta grekiska sjömakten. Visserligen har de vuxna borgarnes antal nedgått och utgjorde vid slutet af 4:e århundradet icke öfver 21 tusen mot 30 tusen under Perikles' tid, däremot var de vuxna skyddsborgarnes — metoikernas — antal år 320 10 tusen, sålunda ungefär lika stort som före peloponnesiska kriget; detsamma torde gälla om slafvarne, kanske var deras antal vid samma tid något större än ett århundrade förut.Bel. G. G. 2, sid. 339.

Äfven i Alexanders tid var alltså Athen en stad om ungefär 100 tusen invånare, den största i grekiska Östern. Men i Västern hade Syrakusa under Dionysios' kraftiga och målmedvetna styrelse, såsom redan sagts, utvecklat sig till den folkrikaste af alla helleniska städer och bibehöll denna sin plats, tills jättestäderna i Östern, främst Alexandria, vuxit upp.

Efter Dionysios den äldres död år 367 sönderslets, såsom redan nämnts, Syrakusa af partiernas strider, och i den grekiska delen af Sicilien rådde fullständig anarki. Ett af hufvudstadens partier vände sig till moderstaden Korinth med begäran om hjälp. Den ädle Timoleon sändes såsom ledare för en undsättningsexpedition år 345 och lyckades, trots karthagernas försök att ställa sig hindrande i vägen, både att aflägsna den oduglige yngre Dionysios och att blifva herre i Syrakusa. Nu återställdes lugnet. Kolonister inkallades från moderlandet. Med freden och ordnade

förhållanden återkom äfven välståndet. Svårare var det att reorganisera statens författning; det skedde dock och i moderat anda, Efter Timoleons död utbröt partikifvet ånyo, till dess en ny militärmonarki uppstod. En ung officer, tillhörande det demokratiska partiet, vid namn *Agathokles*, lyckades på grund af sitt djärfva mod och utomordentliga härskaregenskaper att i Syrakusa vinna en diktatorsställning, omkr. år 320. Nu följde närmast det sedvanliga mördandet af motståndarne, där det icke stannade vid landsförvisning. Men ett nytt moment tillkom: en allmän skuldefterskänkning genomfördes, liksom ock jordutdelning åt behöfvande borgare år 316. Sedan han befästat sin härskareställning, var han rastlöst verksam för att utbreda grekernas välde i Västern under ständiga strider med karthagerna än på Sicilien än i Afrika invid Karthagos portar. Segrar och nederlag växla, men han är alltid rådig, alltid hoppfull. Sedan han äfven af karthagerna erkänts såsom härskare, antog han konungatiteln liksom Alexanders efterträdare i Östern. Äfven i Italien sökte han att understödja den sjunkande hellenismen. Han glömde aldrig sin ungdomsdröm, nämligen Siciliens fullständiga befrielse från Karthago, och öfvertygad att detta mål endast kunde vinnas genom Syrakusas herravälde på hafvet, skapade han en stark flotta. För säkerhets skull ingick han, innan han skred till den afgörande striden, förbund med konung Demetrios af Makedonien. Men det blef honom ej förunnadt att förverkliga de stora planerna. Då allt var färdigt, insjuknade den åldrige konungen. Kring hans dödsbädd utbröto tronstridigheter. Den rättmätige arfvingen, Agathokles' sonson, dödade den af denne gynnade yngre sonen. Då han ej kunde förmå sig att öfverlämna riket åt sin sons mördare, återskänkte han i sitt testamente åt Syrakusas folk friheten år 289.

Genast började de inre striderna ånyo, och Agathokles' rike föll i spillror. Den republikanska friheten blef dock visst icke återställd. Tvärtom, öfverallt i städerna uppträdde tyranner. I Syrakusa uppstod tvist mellan borgarne och legosoldaterna. Dessa senare, som förbundit sig att inom en viss tid lämna Sicilien, bröto öfverenskommelsen. De bemäktigade sig genom förräderiMessana och dödade eller fördrefvo borgarne samt delade deras egendom och kvinnor sinsemellan. Röfvande och förstörande ströfvade dessa campaner eller *mamertiner,* såsom de efter sin krigsgud kallade sig, öfver hela östra delen af ön. Genom dem kom det viktiga Messana i italiska händer. I självfva verket sammanflätas Italiens och Siciliens historia från denna tid på det närmaste. Det romerska eröfrarfolket nalkas södra Italien. Dess konflikt med Tarent blir anledning till epiroterkonungen Pyrrhos' inkallande, hvilken efter åtskilliga framgångar såväl mot Rom som på Sicilien, dit han också kallats af Syrakusa, måste lämna både Italien och Sicilien med oförrättadt ärende. År 272 måste Tarent underkasta sig Rom, och år 266 erkänner hela södra Italien Roms öfverhöghet. Mamertinerna i Rhegium, som fortsatt sina roftåg, blefvo kufvade och afrättade såsom röfvare och upprorsmän. Äfven på Sicilien grepo romarne in med vanlig kraft. Sedan de förekommit karthagerna och fått i sitt våld Messana, stod brytningen med Karthago för dörren, och den ödesdigra kampen mellan Rom och Karthago var inledd. Hellenismens senare

ställning på Sicilien tillhör Roms historia och skall där beröras.

Mindre Asiens grekiska städer, som haft mycket att lida under de oupphörliga krigen och satrapupproren, blomstrade åter upp, då efter Alexander handeln med det inre landet öppnade sig för dem och kunde utveckla sig ostörd. Också blefvo nu Efesus och Rhodos betydande stapelstäder. Äfven på det grekiska fastlandet förmärktes vid denna tid en bestämd stegring i städernas utveckling, framför allt i Makedonien och dess kustland Kalkidike.

Uti detta den grekiska världens ekonomiska uppsving hade jordbruket en ringa andel. All odlingsbar mark var sedan århundraden i bruk, det gällde således blott att genom intensivare kultur afvinna jorden ökad afkastning. Det uråldriga tvåskiftesbruket fick alltmer vika för treskiftesbruket, och vin- och olivplantering blef allt vanligare. Emellertid led jordbruket mycket genom konkurrensen med den från sädesproducerande länder kommande spannmålen. På något skydd var ej att tänka. Staten var tvärtom angelägen, att sädespriset skulle hållas nere.Det har redan nämnts, att från det peloponnesiska krigets tid Grekland alltmer blef ett industriland, där särskildt storindustrien bedrefs medelst slafmassor. Med den stora fabriks- och bergverksindustrien följde äfven utveckling af formerna för rörelsens bedrifvande. Från enmansledningen öfvergick man till bolagssystemet, särskildt vid stora affärer med hög risk. Bolagsformen användes äfven i fråga om förpaktningarna af statens inkomster och verkställande af leveranser eller arbeten för dess räkning.

Samtidigt härmed försiggick bankväsendets utveckling. I de stora helgedomarna och templen samlades sedan århundraden väldiga kapital, bildade dels af afkastningen af tempeljordarna, dels af fromma stiftelser, dels slutligen af depositioner både af stater och enskilda, då dessa platsers helighet borde utgöra den bästa garanti.

Så var det stora attiska sjöstatsförbundets krigsskatt förvarad i templet på Delos, sedermera i Pallas Athenes tempel på Akropolis. Apollotemplet i Delfi hade samma betydelse för grekiska moderlandet och Artemistemplet i Efesus för Mindre Asiens greker. Redan tidigt kommo genom tempelförvaltningarna dessa tempelskatter i cirkulation medelst utlåning mot ränta till både stater och enskilda.

Det uppstod äfven privatbankirer, och dessa bedrefvo ej blott lånerörelse utan kunde äfven stå i spetsen för industriella företag.

Den förnämsta penningmarknaden fanns från 5:e århundradet i Athen. Den störste bankiren var här efter peloponnesiska krigets slut *Pasion*, ursprungligen en slaf, sedermera frigifven af sin herre och slutligen själf innehafvare af bankaffären. Hans hus var redan år 394 ett af de förnämsta i Grekland. Då han år 371 drog sig från affärerna, hade hans bank blifvit en världsbank och hade oinskränkt kredit på alla grekiska handelsplatser. Hans bank opererade till sist med det efter vår tids bankförhållanden ytterst blygsamma kapitalet af 50 talenter, omkr. 210,000 kr., nästan uteslutande deponerade penningar. Han hade därjämte en sköldfabrik. På båda affärerna hade han, då han upphörde, förvärfvat en förmögenhet af 30 talenter. Därjämte hade han erhållit burskap i Athen. Han efterträddes af en sinfrigifne slaf Phormio, som fortsatte affären mot en arrendeafgift af 100 miner ungef. 7,000 kr., för banken och 60 miner för fabriken. Äfven denne vann rikedom och burskap i Athen. På samma sätt stego många andra genom bankaffärer från slafståndet till ansedd borgerlig ställning. Men, säger Beloch, ingen har arbetat med sådan framgång som Pasion, sin tids Rothschild. Bankväsendets utveckling hade till följd, att affärsmän och många enskilda personer insatte sina pengar i bankerna såsom räntebärande depositioner, hvilket åter medförde, att äfven utbetalningar alltmer verkställdes genom anvisningar på banken. På detta sätt kommo stora summor i omlopp, som hittills legat på kistbottnen. Äfven ökades tillgången på klingande mynt, dels genom bearbetandet af nya grufvor, dels genom handeln med Orienten, dels också genom de stora penningsummor, som de grekiska legosoldaterna från främmande land hemförde. Det var till en stor del guld, som på detta sätt inkom i den grekiska rörelsen. Följden var att dess värde sjönk. Under det att i 5:e århundradet guldets förhållande till silfrets värde varit som 1 : 13 eller 14, gick under 4:e århundradet relationen ned till 1 : 12 eller 1 : 11½. Detta åter hade till följd en del förändringar i myntpräglingen, hvars detaljer här förbigås såsom främmande för detta arbete.

Den stora ökningen i cirkulationsmedlen inverkade på varuprisen m. m., såsom redan berörts. (Se sid. 44.)

Vid korinthiska krigets slut (år 387) kunde man i Athen köpa en skäppa (52½ lit.) hvete för 3 drachmer, 60 år senare voro 5 à 6 drachmer medelpriset. Naturligtvis kunde prisen under inverkan af särskilda omständigheter springa upp mycket högre. Så skedde under Alexanders fälttåg i Asien. En skäppa hvete steg då i Athen till 10, ja, ända till 16 drachmer och en skäppa korn till 18 drachmer.B. 3,319, anm. Beträffande arbetslönernas stegring och ersättning till borgarne för deltagande i folkförsamlingarna har redan talats. Någon väsentlig förbättring i arbetarnes ekonomiska ställning åstadkoms ej genom lönernas tillväxt, då lifsmedelspriserna äfvenledes stigit. I de högre samhällsklasserna åter ökades

lyxen och njutningsbegäret så mycket mer, och exemplet från dessa klasser verkade neråt. Då arbetarens och handtverkaren inkomst nätt och jämnt räckte till för det nödtorftiga lifsuppehället, så använde folket i de demokratiska samhällena sin politiska makt för att bereda sig tillfälle att festa och roa sig på statens bekostnad. Början gjordes därmed, att inträdesafgiften till de stora festerna på teatern betalades till de fattigare klassernas borgare. Sedermera utdelades penningar till folket äfven vid andra fester och till ökadt belopp. Under Filips och Alexanders tid hade dessa utgifter stigit till sådan höjd, att staten saknade medel för nödiga försvarsåtgärder. Visserligen genomdref Demosthenes, då Filip hotade Athen, att utdelningen af *»theorikow»*, såsom denna utgift kallades, blef suspenderad, så länge kriget varade. Efter slutad fred började penningutdelningen på nytt, i ty att, såsom den store talaren Demades yttrade, »theorikon» var det kitt, som sammanhöll demokratien. Dess skadliga och demoraliserande inverkan framträder tydligt.

De politiska och ekonomiska hvälfningarna efter det peloponnesiska kriget hade i en stor del af Grekland medfört en förskjutning af förmögenhetsförhållandena. I Athen voro de flesta af de gamla förnäma jordägande familjerna utarmade, under det att storindustrien, grosshandeln, bankaffärer samlat stora förmögenheter hos män, som ägnat sig åt dessa verksamhetsområden. Så efterlämnade den förut nämnde Pasion 30, bergverksägaren Diphilos 160 talenter. Likväl fanns äfven en talrik medelklass. Efter det lamiska kriget (år 322) bestämdes census för de borgare, som skulle äga fulla borgerliga rättigheter, till mer än 2,000 drachmer. Denna census uppnåddes af 9 tusen athenare bland ett totalantal af 21 tusen. Detta är ungefär samma proportion, som förefanns vid peloponnesiska krigets tid mellan den fjärde klassen eller theterna och de tre öfre klasserna, då den tidens tusen drachmer, som utgjorde theternas census, måste vid det sjunkande penningvärdet hafva varit lika med 2 tusen drachmer vid lamiska krigets tid. Pauperismen synes sålunda ej hafva tilltagit under 4:e århundradet. Också var Athen då Greklands ekonomiskt mest blomstrande stad, där enhvar som ville arbeta kundeerhålla lönande arbete, hvarjämte styrelsen sökte genom utsändande af kolonier minska det borgerliga proletariatet.

I agrarstaterna såg det annorlunda ut. Framför allt framträdde i Sparta de sociala missförhållandena med synnerlig skärpa. Dess lagstiftning afsåg att vidmakthålla den härskande klassens, spartiaternas, sociala och ekonomiska jämlikhet. Det var därför stadgadt, att ingen afyttring af den ärfda jordegendomen finge ske. En fader kunde ej dela sin jordlott mellan sina arfvingar. Han måste lämna den åt sin äldste son eller, om son ej fanns, åt sin äldsta dotter. Men lagstiftningens syfte vanns icke. Den spartiat, som ej hade någon jordlott, eller en icke tillräcklig sådan, för honom var det ytterligt svårt att erhålla jord, såframt icke han hade lyckan att äkta en arfdotter. Sönerna måste då stanna på faderns gård, hvilken naturligtvis ej räckte till för att bestrida de föreskrifna bidragen till de gemensamma måltiderna, i hvilka alla måste deltaga, som gjorde anspråk på fulla borgerliga rättigheter, d. v. s. att tillhöra »de jämlika» *(ὀμîοι);* i annat fall blefvo de borgare af mindre rätt *(υπιομείνεζ).* Men de ständiga krigen hade till följd, att många familjer dogo ut och att deras jordlotter samlades hos några få, till större delen kvinnor. Dessa uppgifvas på Alexanders tid hafva ägt 2/5 af Lakoniens jord. Mildringar uti den hittills gällande lagstiftningen gjordes, så att det medgafs, visserligen icke att sälja, men att i lifstiden skänka bort eller genom testamente oinskränkt förfoga öfver en jordlott, hvilket i praktiken kom på ett ut med försäljning. Genom de väldiga rikedomar, som strömmade till Sparta från utlandet, i synnerhet från peloponnesiska krigets tid, påskyndades försvinnandet af de svagare gårdarna, då penningplacering i jorduppköp företrädesvis söktes. Sålunda hade redan vid Thebes krig med Sparta år 371 antalet fullt berättigade spartanska borgare negdått till 1,500. Ännu fördärfligare verkade förlusten af Messeniens bördiga land, hvarigenom hälften af Spartas borgare förlorade sin jordegendom, och i midten af 3:e århundradet negår antalet fullt berättigade till

700. Beloch, Die Bevölkerung der griechisch-röm. Welt, s. 143.

I öfriga agrarstater var ställningen visserligen icke lika dålig, men den fattiga befolkningen hade allt svårarare att under konkurrensen med slafarbetet vinna sin utkomst, såsom redan framhållits.

Eröfringen af Österlandet genom Alexander och hans efterträdare föranledde ett ekonomiskt uppsving utan like i den grekiska världen, men ock en förskjutning i de särskilda staternas inbördes maktställning. Athen öfverflyglades af Korinth, som ända till stadens förstöring genom romarne var Greklands mest glänsande stad. Framför allt uppblomstrade Makedonien. Särskildt konung *Kassander* har under sin tjuguåriga regering varit i hög grad verksam för höjandet af landets välmåga, i synnerhet genom anläggandet af nya städer. Så lät han invånarne i en mängd små orter flytta till Therme. Den stad, som där uppstod, benämndes till ära för hans gemål, den store Filips dotter, *Thessalonike* och blef medelpunkten för handeln i dessa trakter, hvilken ställning den bibehållit under alla tidernas växlingar intill denna dag.

Det grekiska moderlandet hade ännu i midten af det 4:e århundradet intagit en central ställning i den grekiska världen. Detta ändrades, sedan grekernas välde utsträckts öfver Östern ända till Indus och grekiska kolonier där anlagts på alla militäriskt eller kommersiellt viktiga punkter. Härtill kommo ogynnsamma politiska förhållanden. Under det att den grekiska halfön efter Alexanders död ända till landets underkufvande af romarne sönderslets af beständiga krig och inre omhvälfningar, härskade i Egypten under hela 3:e århundradet nästan oafbrutet fred, och detsamma gäller om största delen af det seleukidiska riket. Under sådana förhållanden förlorade moderlandet alltmer sin ledande ställning och kunde ej längre med framgång bestå i den kommersiella konkurrensen med de nya kolonialområdena. Handel och industri började att gå tillbaka, hvarför tusentals män, som ej mera funno sin utkomst i hemlandet, utvandrade för att söka sin lycka i utlandet vare sig som legosoldater i konungarnes härar eller som köpmän.

Världshandeln sökte sig nu nya vägar. Kusterna vid Indiska oceanen öppnades för grekernas handel, och ptoleméerna anladeutmed Röda hafvet en mängd handelsfaktorier samt trängde med sina handelsfartyg till Kanelkusten (i nuvarande Somalilandet). Alexandria, Antiochia och Seleucia blefvo de mest betydande handelsstäderna. Den förstnämnda skall år 60 f. Kr. hafva haft ett invånareantal af 300 tusen fria och åtminstone 100 tusen slafvar. De öfriga två voro föga mindre. Samfärdseln med Östern blef därför för länderna vid Egeiska hafvet af synnerlig vikt. Det är nu Rhodos har sin blomstringstid, oaktadt dess handel hufvudsakligen är transitohandel. Länderna vid Pontus, som i 5:e och 4:e århundradena varit Greklands förnämsta kornbodar, kunde efter Alexander ej bibehålla denna ställning, ansatta som de voro af det inre landets barbarfolk. Visserligen försågo de fortfarande den grekiska marknaden med slafvar, slaktboskap och saltad fisk. Men spannmålsexporten gick tillbaka, och de måste till och med vid missväxt importera säd från Grekland. Pontusstäderna, af hvilka *Sinope* var den förnämsta, gingo tillbaka i välstånd, till dess de kommo under det mithradatiska riket, hvars hufvudstad Sinope blef.

Det allmänna uppsvinget i handel och industri efter Alexander och bildandet af de stora monarkierna hade till följd, att stora rikedomar samlades, såsom ock framgår däraf, att räntefoten sjönk från 12 % i midten af 4:e århundradet till 10 % i det 3:e och 7 % vid början af det 2:a århundradet. Slafpriserna voro under 2:a århundradet oförändrade eller 500 drachmer. Achéerna betalade detta pris år 194 för de romerska fångar, som under Hannibalskriget sålts till Peloponnesus.

En annan följd af kapitaltillväxten var att på enskilda händer rikedomar samlades, som gingo vida utöfver hvad den grekiska världen dittills sett i detta afseende. Alexander hade efter sin tronbestigning och ännu mer efter eröfringen af perserriket på det frikostigaste utdelat penningar och domäner åt sina generaler och högre ämbetsmän, och hans efterträdare följde det gifna exemplet. Så förlänade en af seleukiderna åt en af sina högtbetrodda män ett jordområde om 6,000 plethrer, 600 har, odlingsbar jord, under det i Attika redan hälften ansågs som en stor domän. Omkring 200 år f. Kr. uppgifves en etolisk statsmanhafva ägt 200 talenter, och en borgare i Abdera omkr. 170 f. Kr. ägde 200 slafvar och frigifna, hvilket tyder på en stor jordegendom eller stora fabriker.

Jämsides med detta rikedomens hopande på några få enskilda individer försvann medelklassen och utarmades massorna. Storstäderna, såsom Alexandria, Rhodos, Korinth och Karthago, måste hafva inneslutit ett talrikt proletariat. Regeringarna voro också angelägna att hålla dessa massor vid godt lynne genom att bereda dem brödsäd till billigt pris. De romerska sädesutdelningarna hafva i den helleniska Östern haft sin förebild.

Om småbrukarnes försvinnande i det egentliga Grekland, särskildt i Sparta, har redan talats. Spartas konung *Kleomenes* ville genom en ny uppdelning af jorden åstadkomma en omdaning af samhället. Sedan han genom en statskupp förskaffat sig den erforderliga makten, företog han verkligen en så revolutionär reform. Men han förlorade massornas sympatier, då han ej öfverallt på Peloponnesus kunde genomföra en reform i äganderätten till jorden, och dukade under för en koalition af acheiska förbundet — som med det etoliska förbundet vid denna tid delar det afgörande inflytandet i Grekland — och flera städer i olika landskap samt Makedonien. Han besegrades vid *Sellasia* år 222 och måste fly ur landet. — Den militära duglighetens aftagande, som nästan öfverallt framträdde i de grekiska republikerna, beror till stor del på det fria bondeståndets försvinnande.

Men äfven jordmagnaternas läge var bekymmersamt icke blott i Lakonien utan äfven på andra ställen såsom i Etolien och Beotien på grund af dels de oupphörliga krigen, dels äfven jordaristokratiens höga lefnadssätt. I stället för att vara den lagliga ordningens fastaste stöd blefvo de vänner af en social revolution. Insolvens- eller bankruttförklaring i fråga om hypoteksskulderna var i de agrariska kretsarna lösen, och till dessa slöto sig proletärerna, i hopp att en reform af egendomsförhållandena äfven skulle komma dem till godo. Mot dessa stodo långifvarne, innehafvarne af det rörliga kapitalet. Efter åtskilliga försök att genom moratorier och på annat sätt hjälpa gäldenärerna kom det till öppet krig mellan gäldenärer och borgenärer.Lifligheten i handels- och sjöfartsförbindelserna förutsätter motsvarande liflighet på landthushållningens och industriens område. De stora affärsföretagen antagas hafva ökats efter Alexanders tid både till antal och omfattning. Men om industrien dittills hufvudsakligen arbetat med slafvar, så inträdde under den hellenistiska tiden en förändring härutinnan. Ty just de länder, som i 3.e århundradet blefvo hufvudsäten för den industriella verksamheten, Egypten, Syrien och Babylonien, hade en mycket tät inhemsk befolkning, som kunde förse de grekiska arbetsgifvarne med huru stort antal arbetare som helst, och dessa arbetare voro antagligen ej synnerligen fordrande med afseende på arbetslönen. Det fanns således icke någon anledning att utifrån införa ofria arbetare, om icke möjligen särskildt kunniga och erfarna sådana, då det var fråga om att sätta upp nya fabriker. Också visa egyptiska urkunder från ptoleméertiden, att det fria arbetet var det allra vanligaste icke blott i landthushållningen utan äfven i industrien. Slafmassor förekommo egentligen blott i Alexandria. I Mindre Asien rådde lifegenskap; landtbefolkningen var bunden vid torfvan, förpliktad till dagsverken och att gifva skatt. Härmed kunna jämföras Spartas heloter och det senare romerska kolonatet. Huruvida liknande förhållande vid denna tid härskat äfven i Syrien och Babylonien, är ännu okändt. I det grekiska moderlandet inträngde efter Alexanders tid slafveriet i trakter, som dittills varit jämförelsevis förskonade därifrån. Särskildt utbredt var det på det etoliska förbundets område. Dock förmådde det friar arbetet att bibehålla sig till och med i ett sådant industricentrum som Korinth. Äfven på Sicilien användes slafvar i stigande utsträckning. I 2:a århundradet hafva de puniska krigen bidragit därtill. De karthagiska storgodsägarnes latifundier i Libyen sköttes nämligen genom slafarbete.

Slutligen bör med afseende på befolkningsförhållandena i Grekland anmärkas, att medan folkökningen afstannat under 3:e århundradet, börjar befolkningsnumerären under 2:a århundradet märkbart aftaga trots den härskande freden och oaktadt Grekland denna tid förskonats från härjande farsoter. Förnämsta orsakenhärtill var den allmänna obenägenheten att ingå äktenskap och seden att ej upptaga alla de barn som föddes.

Athen var utan gensägelse den grekiska världens andliga hufvudstad, om ock under den hellenistiska tiden såsom andlig centralpunkt, särskildt för de vetenskapliga studierna, tillkom Alexandria med dess Museum, och Athen förblef det äfven, då det upphört att vara den förnämsta sjömakten och öfverträffats af andra i handel och industri. Särskildt under kejsartiden blef staden i sammanhang med framträdandet af en ny litterär-retorisk riktning, den s. k. nya sofistiken, universitetsstaden framför andra. Då upprättades nya lärostolar af kejsarne *Antoninus Pius* och *Marcus Aurelius*, och professorerna åtnjöto åtskilliga värdefulla privilegier. Det må redan

här sägas, att detta riksuniversitet blomstrade under de hedniska kejsarne men fick, oafsedt konkurrensen med den nyupprättade högskolan i Konstantinopel, utstå svåra tider under de kristna kejsarne, till dess *Justinianus* helt brutalt för alltid tillintetgjorde det berömda lärosätet år 529.

Alla stora och ädla tankar hade i Athen uppstått eller upptagits och vårdats. Äfven på det etiska området har framsteg ägt rum. Den nya andan visar sig där i olusten för eröfringskrig. Redan efter det peloponnesiska kriget blef obenägenheten för krigstjänst allmän, i synnerhet mot fälttågen i främmande land. Det blef icke så lätt som ännu i Alexanders tid att i Grekland värfva stora legohärar, helst genom kolonisationerna i Asien de som förut sökt sin utkomst genom soldattjänst erhållit möjlighet att genom fredligt arbete vinna jordegendom och därmed välstånd. Det politiska lifvet, sådant det gestaltat sig i Athen, var ej heller lockande. Män sådana som Plato afhöllo sig fullständigt därifrån, och Epikur uttalade sig i samma riktning. Gällde det åter försvaret af hem och härd, skyndade borgarne både i Athen och annorstädes med gladt mod att gripa till vapen. Försvaret af Athen mot Demetrios, stadsbelägraren, och sedan i 1:a århundradet mot Sulla utgjorde vapenbragder, jämförliga med de stora dagarna under perserkrigen och det peloponnesiska kriget. Den växande bildningen hade äfven till följd en stigande humanitet. Krigslagarna hade ock efter sistnämnda krig blifvit mildare.Diadochkrigen fördes, såsom Beloch säger, Beloch, G. G., 3, 1, s. 554. med en ridderlighet som förefaller helt modern, hvilket dock, efter hvad vi nu under världskriget upplefva, ej har den betydelse som åsyftats.

Dess värre måste i detta loford öfver diadochtidens ridderlighet äfven den restriktionen göras, att den ej framträdde gentemot Filips och Alexanders familjer, oaktadt dessa stora konungar lyftat Makedonien och grekiska namnet till maktens och ärans högsta tinnar. Hela den kungliga familjen, både af man- och kvinnokön, utrotades. Äfven de flesta af de nya konungarne dogo en våldsam död. Förhållandet torde hafva varit att soldaterna varit skäligen likgiltiga för frågorna om den ene eller den andre generalen skulle blifva det stora Alexanderrikets herre eller angående fördelningen af provinserna. Dessa frågor framkallade ingen upphetsning, och då i de mot hvarandra uppställda härarna stodo gamla vänner och vapenbröder, var det ju en naturlig sak, att de visade hvarandra all den hänsyn som var förenlig med krigets ändamål. Stundom gjorde de dock öppet uppror. Så reste sig mot Antigonos hans galatiska legosoldater. De blefvo besegrade, och Antigonos lät nedhugga dem till sista man. Beloch, G. G., 3, 1, s. 609. Äfven annorstädes gjorde sig legosoldaterna vid denna tid kända för sin ljumhet och opålitlighet. I Karthago vågade man ej värfva sådana till det antal, som verkligen behöfdes, och om den ödesdigra kris, hvilken de beredde handelsstatens regering, vittnar nogsamt första puniska krigets historia med dess efterspel.

Krigen mellan de grekiska republikerna fördes med mindre skonsamhet. Hvar och en som föll i fiendens hand såldes som slaf, om han ej kunde gifva lösepenning. I synnerhet etolerna gjorde sig kända genom sådan krigföring.

Vid denna tid har blott sällan förekommit, att befolkningen i en grekisk stad sålts till slafveri. Att en grekisk stad förstörts af greker har knappast inträffat efter Thebes intagande genom Alexander. Konungen öfverlät då åt sina grekiska bundsförvanter att fälla domen. Den blef, att staden skulle jämnas med jorden, och invånarne, mer än 30 tusen, bortfördes till Makedonien eller

såldes som slafvar. Detta öde hade genom Thebe tidigare vederfarits andra beotiska städer.

Under fälttågen i Asien inskärpte Agesilaus hos trupperna budet att äfven i den fångne barbaren akta människan och behandla honom humant. Äfven Alexander förfor skonsamt mot de besegrade och lät blott undantagsvis sälja större massor till slafveri, såsom efter stormningen af Tyrus. Med Alexanders världsrike utvidgades hellenernas andliga horisont, och vid beröringen mellan den helleniska kulturen och den judisk-asiatiskegyptiska uppstod den hellenistiska, som fick en väsentligen kosmopolitisk karaktär. Redan filosoferna af den kyniska skolan nämnde sig världsborgare. Men först hos deras efterföljare *stoikerna* finner man läran, att äfven främlingen och slafven, om han blott är en ädel man, icke står tillbaka för den frie greken.

Å andra sidan började alltmer Orientens seder i fråga om rättsskipningen återverka på grekerna. De barbariska

bestraffningar, som varit brukliga i perserriket, började tillämpas äfven på greker, i första rummet på sådana som varit anstiftare af uppror. Till en början voro sådana bestraffningar sällsynta, men under århundradenas lopp blefvo de allt vanligare, och straffrätten i dess helhet utmärkte sig genom oerhörd grymhet.

Härmed hafva de viktigaste dragen af den ekonomiska utvecklingen liksom ock af slafveriets ställning behandlats. Om ock enstaka uttalanden hördes, att det vore bättre att hafva en god herre än att lefva i elände såsom fri, voro slafvarne helt naturligt missnöjda med sin lott. Där stora massor voro hopade på samma ställe och förhållandena gynnade en sammansvärjning, utbröt missnöjet i fullständigt uppror, såsom i Lakonien upprepade gånger, på Chios och senare på ett fruktansvärdt sätt i den romerska världen. Där de ej vågade gripa till öppet våld, visade de sitt hat genom en dold och därför oåtkomlig motsträfvighet, genom lömskhet, list och bedrägeri. Slafveriet förnedrar och demoraliserar ej blott slafvarne utan ock den härskande klassen.

Äfven om den grekiska nationen på grund af inre tvedräkt förlorade sin frihet, har den dock i de förbundsstater, denetoliska och den akeiska, som i början af 3:e århundradet bildades, skapat former som peka utöfver forntiden. Monarkien hade åt hellenismen vunnit världsherraväldet. Men den hade ej förmått upprätthålla den inre freden i Grekland. Så kommo de ofvannämnda förbundsstaterna till stånd. De omfattade hvardera en mängd kommuner eller kantoner med lika rättigheter, men med en gemensam centralstyrelse och ett råd af deputerade. Afgörandet i de gemensamma angelägenheterna försiggick ej efter individernas utan efter kommunernas antal, och mot öfvergrepp i de särskilda kommunerna af en samhällsklass mot en annan fanns besvärsrätt till centralstyrelsen. Ordningen var sålunda betryggad mot både massvälde och oligarki. Sådan var författningen. Men äfven här dref tvedräkten och afundsjukan sitt spel, och det dröjde icke länge, innan romarne lade sin järnhand öfver landet. Om den grekiska frihetens senare öden skall förtäljas i sammanhang med Roms historia.

—

Italien.

Italien omfattade från kejsar Augusti tid den så benämnda halfön från dess sydligaste spetsar intill Alperna i norr och väster. Landet inneslöt i forntiden folk af olika härstamning. Under det att hufvuddelen af befolkningen tillhörde italikernas gren af den indo-germanska rasen och hade sina kraftigaste stammar i *latinarne* och *sabellerna*, voro i sydligaste Italien, såsom af det föregående framgått, genom kolonisationer från olika städer i det grekiska moderlandet greker bosatta, hvarjämte besläktade illyriska stammar inflyttat dels sjöledes i söder, dels landvägen i nordöstra delen af halfön intill Etsch. Alla dessa voro dock indo-germaner. Men i nordväst och på Korsika och Sardinien förefanns en befolkning af icke-indogermansk härstamning, benämnd *ligurer*, till hvilka man räknade äfven *sikelerna* och *sikanerna* på Sicilien. Det äldsta kulturfolket var *etruskerna*, likaledes af icke-indoeuropeiskt ursprung. Hvarifrån och på hvilken väg dessa senare kommit till Italien, är ännu oklart. Starka skäl hindra antagandet att de kommit landvägen norr ifrån. De gamla ansågo dem hafva sjöledes invandrat. Edv. Meyer och professor *Oscar Montelius*, som framför andra studerat de olika folkens kultur under de äldsta tiderna, ha anslutit sig till denna uppfattning. Men Italiens betydelse i den allmänna kulturens, i hela världens historia är ej beroende på den ena eller andra folkstammen utan uteslutande på en enda latinsk stad, hvilken under århundraden af strider underlagt sig först hela Italien, sedan efter hand alla Medelhafsländerna och till sist blifvit hufvudstaden i ett världsrike. Det är *Roms* utveckling som i det följande skall behandlas ur förut angifna synpunkter.

Rom.

Stadens äldsta historia är höljd i sagans dunkel. Såsom säkert torde få anses, att den hade en befolkning af jordbrukare och

Italien.

Italien omfattade från kejsar Augusti tid den så benämnda halfön från dess sydligaste spetsar intill Alperna i norr och väster. Landet inneslöt i forntiden folk af olika härstamning. Under det att hufvuddelen af befolkningen

tillhörde italikernas gren af den indo-germanska rasen och hade sina kraftigaste stammar i *latinarne* och *sabellerna*, voro i sydligaste Italien, såsom af det föregående framgått, genom kolonisationer från olika städer i det grekiska moderlandet greker bosatta, hvarjämte besläktade illyriska stammar inflyttat dels sjöledes i söder, dels landvägen i nordöstra delen af halfön intill Etsch. Alla dessa voro dock indo-germaner. Men i nordväst och på Korsika och Sardinien förefanns en befolkning af icke-indogermansk härstamning, benämnd *ligurer*, till hvilka man räknade äfven *sikelerna* och *sikanerna* på Sicilien. Det äldsta kulturfolket var *etruskerna*, likaledes af icke-indoeuropeiskt ursprung. Hvarifrån och på hvilken väg dessa senare kommit till Italien, är ännu oklart. Starka skäl hindra antagandet att de kommit landvägen norr ifrån. De gamla ansågo dem hafva sjöledes invandrat. Edv. Meyer och professor *Oscar Montelius*, som framför andra studerat de olika folkens kultur under de äldsta tiderna, ha anslutit sig till denna uppfattning. Men Italiens betydelse i den allmänna kulturens, i hela världens historia är ej beroende på den ena eller andra folkstammen utan uteslutande på en enda latinsk stad, hvilken under århundraden af strider underlagt sig först hela Italien, sedan efter hand alla Medelhafsländerna och till sist blifvit hufvudstaden i ett världsrike. Det är *Roms* utveckling som i det följande skall behandlas ur förut angifna synpunkter.

Rom.

Stadens äldsta historia är höljd i sagans dunkel. Såsom säkert torde få anses, att den hade en befolkning af jordbrukare och

herdar, lefvande uti ytterst enkla förhållanden. Men dessa romerska bönder voro utmärkta krigare, som i ständiga krig med svärdet utvidgade stadens område. Om slafvar under denna period funnos måste deras antal hafva varit obetydligt. Jordområdet brukades af ägaren själf, som satte sin ära häri, äfven om han hörde till de mest ansedda i detta primitiva samhälle. Till familjen hörde dess *klienter*, förpaktare och daglönare, som utgjorde dagsverken för sina *patroni* och därför personligen och rättsligen skyddades af dessa. I dessa äldsta tider utfördes alla för en familjs lefnadsbehof erforderliga arbeten inom hemmet. Denna det romerska hushållets självtillräcklighet är ett starkt framträdande drag under den tidigaste perioden. Men äfven i detta samhälle framträdde med tiden nya behof, för hvilkas fyllande förutsattes särskild teknisk färdighet och speciella verktyg. Härmed uppstodo särskilda kategorier af handtverkare, och dessa främlingar, som slogo sig ned i Rom, utgjorde början till plebejernas samhällsklass inom den nya stadsstaten. Stadens fortgående utvidgning och storartade byggnadsarbeten såsom *cloaca maxima* och Servii Tullii mur vittna om stora ekonomiska och kulturella framsteg men också om stigande användande af slafvar. Genom strider med grannstammarna förvärfvades nya landområden. Denna statsjord togs i besittning af de gamla släkterna, *patricierna*, under det att de ekonomiskt svagare borgarne, till hvilka i öfvervägande grad plebejerna hörde, genom de många krigen och de hårda skuldlagarna bragtes i svåraste nöd.

Denna ekonomiska utveckling tyder på att äfven rörlig förmögenhet börjat samlas och att de stora familjerna förfogade öfver kapital, som de genom ocker gjorde fruktbärande. Att romarne tidigt intresserat sig för handel, torde framgå af det faktum, att de redan uti republikens första tid ingått fördrag med Karthago, i hvilket bestämda aftal ingingos rörande de platser, som skulle stå öppna för de kontraherande makterna och hvilka som icke finge beträdas.

Rom förfor på olika sätt mot besegrade städer. Många orter förlorade jämte sitt jordområde fullständigt sin existens, och invånarne fingo inflytta till Rom, andra beröfvades sin politiskaorganisation men tillätos bestå såsom byar. Mera gynnade motståndare erhöllo, visserligen icke den fulla borgarrätten, men en inskränkt sådan med bevarande af en viss kommunal själfständighet och blefvo *municipier*.Municipalstyrelsen i det romerska riket har utförligen behandlats af förf. i afhandlingen: »Ståndens ärftlighet i det romerska världsriket», från sid. 48. Dessa erhöllo längre fram full borgarrätt. Men borgarkommuner uppstodo äfven på annan väg, nämligen genom utsändandet af kolonier.

Speciellt utmärkande för romarne är deras sträfvande att genom anläggandet af kolonier trygga sin politiska

makt. Dessa kolonier äro militära utposter, förlagda i eröfrade städer, närmast jämförliga med de attiska kleruchierna. Kolonisterna, romerska borgare, erhöllo af den invånarne fråntagna jorden ett stycke land att odla. De bibehöllo sin romerska borgarrätt. Men icke blott romerska borgare utsändes på detta sätt, äfven romarnes blodsförvanter latinerna användes för anläggande af sådana militära kolonier, i synnerhet sedan dessa efter år 338 stodo i fullständigt beroende af Rom. Med beundransvärd skicklighet förstod den romerska statskonsten att så söndra bundsförvanternas intressen, att någon sammanslutning dem emellan ej var att befara. De måste afstå från all rätt att ingå förbund med andra städer och fullständigt underordna sig Roms militära och diplomatiska ledning.

Samtidigt med denna utveckling utbredde romarfolket sin makt under väldiga strider med etrusker, umbrer och samniter åt alla håll i allt snabbare tempo. Det nära Rom belägna Veji intogs år 396, och år 264 är Italien från floderna Rubicon och Macra intill det Siciliska sundet under Roms välde.

Men den ekonomiska och finansiella utvecklingen höll ej jämna steg med den politiska. Rom stod i detta afseende långt efter denna tids öfriga stormakter. De latinska kolonierna och bundsförvanterna voro fria från skatteskyldighet och fingo med romarne dela krigsbytet och den eröfrade statsjorden, om ock Rom tog lejonparten. Det omedelbara romerska statsområdet var ekonomiskt så litet utveckladt, att de indirekta skatterna lämnade blott ett jämförelsevis litet belopp.

Statsdomänerna voro visserligen betydande, särskildt efter eröfringen af det Senonska gebitet vid Adriatiska hafvet, men gåfvo staten obetydlig afkastning, enär det stod hvarje borgare fritt att mot en ringa afgift odla eller till betesmark ockupera huru stor del som helst af denna statsjord, en förmån, som aristokratien var angelägen att bevara. Vid hvarje krig måste därför en direkt förmögenhetsskatt, *tributum*, påbjudas, som sedermera skulle återbetalas af bytet — något som ej alltid var möjligt.

Först efter eröfringen af Sicilien och Sardinien blefvo de romerska finanserna förbättrade, men äfven då stod den italiska stormakten efter både Karthago och stormakterna i Östern.

Genom väldets utsträckning öfver det södra Italien hade visserligen byte och landområde förvärfvats, men man hade äfven gjort bekantskap med Campaniens och de grekiska städernas förfinade kultur, hvarigenom nya behof skapades. Det var vid denna tid för första gången silfvermynt präglades i Rom år 269, hvarigenom handelsförbindelserna med den grekiska världen i hög grad underlättades. Hufvudmyntet blef *denaren*, som betraktades likvärdig med den grekiska drachman och motsvarande 10 kopparas. Nu var tiden kommen för Rom att gripa in i de stora Medelhafsstaternas politik.

Den kamp, som sedan århundraden fördes om herraväldet på Sicilien mellan greker och karthager, följdes med stigande intresse af romarne, allteftersom de nalkades dessa nejder. Det har redan omtalats, huru de satte sig i besittning af Messana och därigenom fingo en fast stödjepunkt för sina operationer år 264.

Redan följande år öfvergick den nye konungen i Syrakusa *Hiero* till Rom, och under många lyckans växlingar fördes kriget både till lands och till sjöss, både på Sicilien och i Afrika, till år 241, då det första puniska kriget afslutades. Karthago måste afträda Sicilien och kringliggande öar och betala 3,200 talenter i ersättning för krigskostnaderna. Sicilien (utom Syrakusa) blef den första romerska provinsen.

Det af nybyggare från Tyrus anlagda *Karthago* blef i följd af sitt lyckliga läge, det omgifvande landets bördighet och invånarnes idoghet den ledande staden i täflingskampen medhellenerna i Västern. Det blef dess sträfvan, sedan det misslyckats i att undantränga hellenerna från Sicilien, att åtminstone fullständigt utestänga dem från sydvästra delen af Medelhafvet och förbehålla handeln i dessa trakter åt karthagerna själfva. Denna politik tillämpades så strängt, att enligt uppgift från en samtida till de puniska krigen, hvarje främmande skeppare, som anträffades på väg till Sardinien eller Herkules' stoder, störtades i hafvet och hans fartyg borrades i sank. Men Karthago nöjde sig ej med att vara blott en handelsstad, som arrenderade marken, där den låg. Det upphörde att betala grundränta åt de här boende berberna, och man beslöt att grunda ett stort välde i norra Afrika. Den bördiga libyska jorden tillgodogjorde sig karthagerna genom en landthushållning i stor skala och under användning af

stora slafmassor. Så uppgifves det, att en och annan borgare hade ända till 20 tusen. Hela libyska byar blefvo eröfrade, och de fria bönderna blefvo förvandlade till *fellahs*, torpare, som skulle till sina herrar betala en fjärdedel af jordens afkastning och hade att regelbundet ställa rekryter till Karthagos krigshär. Äfven de öfriga fenicierna i Afrika, de så kallade *libyfenicierna*, voro faktiskt undersåtar under den härskande staden. De fingo ej träda i förbindelse med utlandet och måste betala en hög tribut. Karthagos välde utsträcktes ända till Atlantiska hafvet. Samtidigt med denna Karthagos uppblomstring aftogo de stora feniciska städerna i hemlandet, utsatta som de varit för de stora eröfrarnes anfall, från Salmanassar och Nebukadnesar till Alexander den store. De förnäma familjerna och de gamla firmorna flyttade till stor del öfver till Karthago, medförande sina kapital och sina handelstraditioner. Karthago var afgjordt den feniciska stammens största stad, liksom det ock var en framskjuten utpost från den semitiska Östern med sin brutala krigföring, sin grymma straffrätt, som tillämpade korsfästningsstraffet på olyckliga fältherrar och amiraler, slutligen ock genom den ohyggliga seden att i tider af nöd offra den förstfödde sonen för att försona Moloks vrede.

Författningen i Karthago var aristokratisk liksom i Rom. Men det är ej en börds- utan en penningaristokrati. Någon välmåendemedelklass finnes icke. Massan af befolkningen är egendomslös. Karthagerna voro Roms läromästare med afseende på rationellt jordbruk men också i fråga om utnyttjande och utsugning af undersåtarne, hvilka faktiskt behandlades som statsslafvar och därför städse voro färdiga att göra uppror. Finanserna voro i ett blomstrande skick. Vid denna tid hade Karthago blott guld- eller kopparmynt. Till ersättning för silfvermynt skall ett kreditmynt hafva utgifvits, som bestod af en metallkärna i ett omhölje af läder och försedt med statens stämpel.

Flottan var utmärkt, men hären var ej en borgarhär utan bildad af legosoldater och libyska undersåtar. Stadens invånareantal uppgifves efter *Strabo* vid tiden för dess förstöring hafva uppgått till 700 tusen, en siffra som allmänt antages vara för hög. Ett nyligen utkommet arbete Geschichte der Karthager von 218—146 af Meltzer — U. Kahrstedt. Berlin 1913, sid. 24. söker att efter den krans af nekropoler, som på olika tider omgifvit staden, genom jämförelse med nutida storstäder bestämma dess utsträckning och approximativt angifva invånareantalet. Författaren stannar vid siffran 125—130 tusen, som dock onekligen förefaller för låg. Också anser Beloch Die Bevölkerung der griechisch-röm. Welt, sid. 467., att staden vid nämnda tid torde hafva haft 2—300 tusen invånare.

Emellertid reste sig mot den härskande penningaristokratien en stark opposition. Särskildt voro många af officerarne missnöjda med de bestående förhållandena. Alla dessa satte sitt hopp till den store härföraren *Hamilkar* af *Barkassläkten*, hvars inflytande efter det hjältemodiga försvaret af Sicilien ytterligare stigit, sedan han nedslagit legotruppernas och libyernas uppresning. Det genomdrefs, att han erhöll högsta befälet öfver hären på obestämd tid. Han gick med hären öfver till Spanien, närmast för att där skaffa ersättning för förlusterna genom fredsslutet 241 och det libyska upproret. Han eröfrade södra och östra kusten samt gjorde de flesta stammarna ända till Ebro beroende af Karthago. Städer och hamnar anlades i den nya karthagiska provinsen, som blef af betydelse såsom

afsättningsområde för Karthagos handel och därjämte utgjorde en viktig inkomstkälla genom de vinstgifvande bergverken, särskildt silfvergrufvorna. Men sitt största värde hade dessa spanska besittningar såsom ett utmärkt rekryteringsområde och genom den allmänna förstärkning i värnkraft, som förvärfvades för den puniska hären. Hamilkar fick ej själf utföra de planer, för hvilka eröfringarna i Spanien utgjorde förberedelsen. Det är hans son *Hannibal*, arftagaren af faderns både planer och snille, som skall utföra det stora verket. — Rom, som efter det första puniska kriget i följd af sitt allmänna intresse för den grekiska odlingen haft sin uppmärksamhet stadigt fäst på de hellenistiska staterna i Östern och för tryggandet af Italiens handel i Adriatiska hafvet tuktat de illyriska sjöröfvarne, hade sedan varit sysselsatt med eröfring af gallernas områden söder om Po och sökte på det vanliga sättet med kolonier och fästningar betrygga sin nya eröfring. Hannibal var angelägen att infalla i Italien, innan gallerna voro fullständigt kufvade. Våren 218 bröt han upp från Cartagena i Spanien mot norden.

Hannibals krig i Italien skakade det romerska väldet i dess grundvalar men ådagalade också, huru fast hopfogadt

detta välde var. Nederlag följde på nederlag, men icke en enda af Roms bundsförvanter afföll. Romerska senatens mod och fasthet växte i jämnhöjd med farorna. Det förkrossande nederlaget vid Cannæ år 216, där 70 tusen romare stupade, medförde visserligen Capuas och de flesta nederitaliska städernas affall. Men med stolthet afvisade senaten Hannibals anbud att mot lösepenning utlämna de tagna fångarne och vidtog de kraftigaste åtgärder för att uppsätta nya härar: allt vapenfört manskap kallades under fanorna, skuldfångar och förbrytare, till och med 8 tusen af staten köpta slafvar väpnades. Dessa sistnämnda blefvo sedermera för sitt välförhållande frigifna och erhöllo borgarrätt. Statens finanser voro i bedröfligt skick. Trots myntförsämringar förmådde man ej bestrida de nödiga utgifterna. Men patriotismen hos de bemedlade samhällsklasserna gjorde allt för att fylla bristerna. Värst var det för bönderna. Krigsgärder, lång vapentjänst och fiendens framfart voro för dem ödeläggande. Öfverallt lågo åkrarna

obrukade, till och med där kriget ej rasat fattades folk för att bruka dessa. Sädesprisen stego till tredubbelt mot de normala prisen i hufvudstaden.

Kriget drog sig emellertid allt längre söder ut, och då Hannibal ej erhöll förstärkning hvarken från Karthago eller från konung Filip i Makedonien, såsom han beräknat, återtogo romarne den ena staden efter den andra.

Kriget afgjordes i Afrika genom *Publius Cornelius Scipios* seger vid Zama.

Karthago blef nu en vasallstat under Rom, inskränkt till Afrika och utan egen rörelsefrihet i politiskt hänseende. Det utvidgade numidiska riket under Massinissa blef satt såsom tuktomästare, om sådan skulle behöfvas, och alltid såsom vaktare öfver Karthagos hållning gentemot Rom.

Resultatet af den långvariga kampen var en fullständig förändring af det politiska läget vid Medelhafvet. Öfver västra delen af dess område fick Rom afgjordt herravälde, och det lade tydligt i dagen, att det icke skulle ställa sig likgiltigt med afseende på förhållandena i de af Alexanders rike bildade staterna i Östern.

Straffet träffade fruktansvärdt dem som affallit till Hannibal. I Capua blefvo de som ej nedhöggos på stället sålda som slafvar. I Tarent uppgifvas 30 tusen hafva drabbats af samma dom. Capuas stadsförfattning upphäfdes, och staden förvandlades från Italiens andra stad till en by. Dess hela jordområde blef förklaradt som statsjord och styckadt i småbruk för att utarrenderas. Bruttierna blefvo lifegna och förlorade för alltid rätt att bära vapen.

Genom konfiskationer, som öfvergingo äfven andra kommuner, fick staten möjlighet att anlägga en mängd borgarkolonier. Sedan ligurerna i nordvästra Italien efter hårdnackadt försvar blifvit besegrade, kunde Rom år 181 förflytta 40 tusen och följande år 7 tusen ligurer till det ödelagda Samnium. Det campanska gebitet beredde i den följande tiden statens finansväsen goda inkomster. Men kriget hade också förstört en mängd orter, förtärt det mödosamt hopsparade kapitalet samt demoraliseratbefolkningen genom vanan vid lägerlif. Slafvar och ruinerade fria slogo sig tillsammans och bildade fullständiga röfvarband, om hvilkas samhällsfarlighet det faktum vittnar, att under år 183 blott i Apulien 7 tusen människor måste dömas för stråtröfveri. Denna landsbygdens förvildning ökades genom jordbrukets undanträngande af boskapsskötsel, med hvilken näring följde en mängd vilda herdeslafvar. För den italiske jordbrukaren var det ett hotande varsel, att från Sicilien och Egypten brödsäd måste importeras för att lifnära romerska folket. Befolkningsnumerären sjönk. Uppgiften att 300 tusen italiker fallit i kriget antages ej vara öfverdrifven. En fjärdedel af Roms befolkning hade omkommit. Endast vid Cannæ föllo så många senatorer, att blott genom en utomordentlig kreering af 177 nya senatorer ståndet kunde bringas upp till normalantalet 300.

Många och svåra problem förelågo för de romerska statsmännen : författningens reformering i öfverensstämmelse med den stora statens kraf, latinarnes sammansmältning med romardömet, hela Italiens latinisering, provinsernas ställning till det härskande folket och slutligen medelklassens stödjande och stärkande. Allt detta utgjorde stora uppgifter, på hvilka den framtida utvecklingen berodde. Men för den närmaste framtiden förestodo nya krig.

Konung Filip insåg för sent sin skuld i Hannibalskrigets utgång. I krigets sista skede, då Hannibal i Afrika stod mot Publius Scipio, understödde han i hemlighet Karthago, hvilket ej blef obekant för romarne, om det ock

kanske ej kunde bevisas. Detta var ej glömdt, då romarne fingo nya anledningar att angripa Filip.

Det är visserligen möjligt, att romarne efter Karthagos besegrande vid Zama ej önskade utsträcka sitt välde åt öster utan voro tillfreds, om de blott i Grekland och Afrika hade ofarliga grannar. Det visade sig emellertid snart, att om detta varit grundtanken i den romerska politiken, ett sådant program ej kunde tillämpas. Förvecklingarna mellan de hellenistiska staterna gjorde romarnes ingripande nödvändigt. Konungarne i Makedonien och Asien, Filip och Antiochos, hade ingått ett förbundatt tillintetgöra det af dem hatade egyptiska riket och sig mellan dela dess länder. Utan att ens förebära någon orsak angrepo de den under en minderårig konung stående värnlösa staten och utbredde sig öfver de egyptiska besittningarna i Mindre Asien. Filips välde ökades betydligt, och han var icke längre en ofarlig granne. I egenskap af förmyndare för den minderårige konungen intervenerade den romerska regeringen till en början blott diplomatiskt genom affärdande af ambassader till båda konungarne, men aktade sig noga för att utsätta sig för strid med båda konungarne samtidigt. Antiochos fick därför ostördt fortsätta med förverkligandet af sina eröfringssyften, hvarför han lämnade förbundsbrodern i sticket. År 200 utfärdades den romerska krigsförklaringen mot Filip, och år 197 afslutade konsuln *Titus Quinctius Flamininus* kriget. Filip fick behålla i det närmaste det egentliga Makedonien men måste förplikta sig att ej ingå förbund med främmande stater utan Roms vetskap eller affärda beskickningar till utlandet, att ej föra krig mot civiliserade stater, att ej underhålla en krigsmakt större än 5 tusen man, att utlämna alla örlogsfartyg utom 5 och slutligen att ingå förbund med Rom och vid påfordran ställa hjälptrupper. Makedonien blef sålunda en vasallstat under Rom liksom kort förut Karthago. Vid Isthmiska spelen kunde grekvännen Flamininus för den församlade mängden tillkännagifva senatens beslut, att alla grekiska stater skulle vara fria. Nu kom turen till Antiochos, som angripit Roms trogne bundsförvant konungen i Pergamon och dessutom tagit i sitt skydd den landsflyktige Hannibal, ehuru han ej följde dennes råd. Efter några års fruktlösa underhandlingar utbröt kriget, då Antiochos landsteg i Grekland. Han besegrades såväl i Grekland som sedermera i Asien, hvarefter fred slöts. Antiochos måste afträda alla sina besittningar i Europa och i Asien allt område väster om floden Halys samt afsäga sig all rätt att föra anfallskrig med de västra staterna eller under några förhållanden från dem göra några landvinningar. Af flottan fick han behålla blott 10 skepp, de öfriga brändes. Romarne tålde öfverhufvud icke tillvaron af en sjömakt. Till ersättning förlänades åt Antiochos titeln af romerska folkets vän.Oaktadt Filip till hämnd för Antiochos' underlåtenhet att enligt fördraget bistå honom i hans krig mot Rom ställt hela sin krigsmakt till romarnes förfogande, erhöll han vid fördelningen af landvinningarna föga eller intet. Vid denna gynnades framför allt riket Pergamon, som gentemot såväl honom som Antiochos fick samma ställning som Massinissa i Afrika gentemot Karthago. Filip var djupt missnöjd, och rufvande på hämnd sökte han att bilda en koalition mot Rom. Själf fick han ej upplefva stridens återupptagande. Det föll på hans efterträdare Perseus' lott. Genom segern vid Pydna år 168 tillintetgjorde *Emilius Paullus* Makedoniens existens såsom stat. Landet styckades i fyra republikanska stadsförbund, mellan hvilka ingen rättsgemenskap fick bestå, och blef för alltid afväpnadt; blott vid norra gränsen medgafs en rad af utposter mot barbarerna. Äfven det illyriska riket upplöstes och tre republiker bildades: fribytarefiottan konfiskerades. — Svårare var det att ordna förhållandena i Grekland, hvars stora forntid och höga kultur väckt de bildade kretsarnas i Rom lifliga beundran och förvärfvat för hela den helleniska nationen det mäktiga romarrikets varma sympatier. Där rådde alltjämt mellan och inom de särskilda städerna split och tvedräkt. Framför allt var det för grekerna olyckligt, att de stora acheiska och etoliska förbunden, hos hvilka midt i den allmänna vanmakten och förfallet något af forntidens bättre anda fanns kvar, voro sinsemellan fientliga. Härtill kom att mångenstädes i mellersta och norra Grekland den ekonomiska ställningen var exempellöst usel. Det förekom, att en stad öfverföll en annan blott för att skaffa sig penningar, och på många ställen kom det till formliga bataljer mellan den besuttna klassen och de egendomslösa, hvarmed följde fasaväckande illgärningar. För att stärka sina försvarsmedel kallade konung Perseus till Makedonien alla greker, som för förbrytelser af ett eller annat slag voro landsförvista, lofvande dem återinsättning i deras sociala ställning. De kommo, och i hela Nord-Grekland utbröt den sociala revolutionen.

Äldre tiders grymma krigföring återvände. Så lät Filip efter intagandet af Chios och Thasos jämna städerna med jorden, och invånarne gjordes till slafvar. Då Abydos efter ett tappertförsvar öfverlämnat sig åt segrarens nåd,

medgaf denne åt dem, som icke redan gifvit sig döden, tre dagars respit för att själfva bringa sig om lifvet. I Sparta rasade en tyrann vid namn Nabis, som stödde sig på en här af äfventyrare och legosoldater, med fruktansvärd grymhet. Han öfverlämnade till dessa borgarnes hus och åkrar samt deras hustrur och barn. Själf äfven sjöröfvare, stod han i nära förbund med sjöröfvarnästet på Kreta.

Senaten beslöt efter det makedoniska rikets undergång att göra *alla* grekiska stater för alltid oskadliga och handlade därefter. Till och med de stater som gjort Rom stora tjänster såsom riket Pergamon och det lifskraftiga sjöstatsförbund, i spetsen för hvilket Rhodos stod, fingo nu erfara, att de ej längre behöfdes. Sjuttio orter i Epirus prisgåfvos åt plundring, och invånarne till ett antal af 150 tusen såldes som slafvar. Högförräderiprocesser anställdes mot alla i de grekiska städerna, som tillhört det makedoniska partiet. De anseddaste af patrioterna aflägsnades från hemmet, särskildt mer än 1,000 acheer, hvilka måste tills vidare stanna i Italien; försökte de rymma, straffades de med döden.

Då den nye konungen af Syrien Antiochos Epiphanes gjorde ett försök att eröfra Egypten, infann sig kort efter det afgörande slaget vid Pydna den romerske legaten Gajus Popillius i det syriska lägret framför Alexandria och gaf till känna den romerska senatens vilja, att han skulle återlämna alla eröfringar och utrymma Egypten. Konungen begärde betänketid. Då uppdrog Popillius med sin staf en ring kring konungen och bjöd honom förklara sig, innan han trädde utom denna ring. Konungen tillkännagaf genast sin hörsamhet. Egypten fogade sig frivilligt i ställningen såsom vasallstat under Rom.

Efter Makedoniens underkufvande förmärkes en förändring i den romerska politiken. Rom nöjer sig ej med att vara omgifvet af vasallstater.

Införande af grundskatt, som utgick i ett för alla tider bestämdt belopp såväl i Makedonien som i Illyrien, utgör begynnelsen till vasallstaternas förvandling till undersåtar under Rom.

De italiska icke-latinska bundsförvanternas ställning hade genom Hannibalskriget förändrats till deras nackdel. De kände, att deådragit sig segrarnes förbittring och misstänksamhet. För dessa tänkesätts skull var senaten angelägen att under det följande makedoniska kriget förebygga ett utbrott af dessa känslor, hvarför ock flera kolonier anlades i södra Italien. Om de icke-latinska bundsförvanternas tryckta ställning vittnar äfven utvandringen från deras kommuner till de latinska, och samniter och peligner motiverade år 177 sin anhållan hos senaten om nedsättning i deras truppkontingenter med den uppgiften, att på sista tiden hade fyra tusen samnitiska och peligniska familjer flyttat till den latinska kolonien Fregellae. Men äfven latinarne hade skäl att känna sig missbelåtna. Deras bördor ökades, och krigstjänsten vältrades mer och mer från borgarne på dem och de öfriga italiska bundsförvanterna. De användes företrädesvis för besättningstjänsten och den hatade tjänstgöringen i Spanien. Vid jordutdelningar åter gynnades i högsta grad borgarne framför dem. Triumfalskänkerna, som förut varit lika för borgare och bundsförvanter, blefvo nu hälften mindre för de senare. Så länge Rom ännu blott var en stadskommun, om ock den första bland många, betraktades hvarje inträde såsom en vinst för denna kommun, och inträdet i den underlättades på allt sätt. Men sedan den romerska stadskommunen blifvit den härskande och alla de andra tjänade denna, förändrades förhållandet. Rom började med ytterlig varsamhet hålla inne med sin borgarrätt och upphäfde därför den hittills gällande fria inflyttningsrätten, medgifvande endast åt landsortskommunernas högsta ämbetsmän inträde i det romerska borgerskapet.

Latinarne liksom öfriga bundsförvanter intogos af djup förstämning, då de började finna, att sedan Rom hufvudsakligen genom dem underlagt sig Italien, deras tjänster nu ansågos kunna umbäras. Endast fruktan hindrade denna stämning att gifva sig luft.

Äfven den ekonomiska utvecklingen efter Hannibalskriget var ägnad att väcka bekymmer.

Jordägarne voro redan genom krigsgärder, fiendens härjningar och den långvariga tjänstgöringen i hären bragta i en svår ställning. På de större godsen, som med eller utan ockupation af statsjord vuxit ut till betydande omfattning och bildade så kallade*latifundier*, användes massor af slafvar, äfven om under vissa förhållanden såsom vid skörden eller i osunda trakter, då man ville spara på slafvarne, också fria arbetare togos i anspråk.

Alltefter godsens belägenhet idkades åkerbruk eller boskapsskötsel. Vid denna senare kunde väldiga sträckor brukas under tillsyn af ett jämförelsevis ringa antal slafvar. Dessa herdeslafvar, som utvaldes bland de kraftigaste männen, lämnades ofta alldeles utan underhåll af sina herrar, hvarför de med hvilka medel som helst, i värsta fall genom röfveri, skaffade sig uppehälle. Latifundieägarne hade emellertid äfven andra inkomstkällor, hvarför de ej ledo så mycket af krigen. Men en annan sak var det med de mindre jordägarne, de egentliga bönderna, som ej hade andra tillgångar än jordens afkastning. För dem var det ödesdigert, att till följd af en förvänd lagstiftning till förmån för Roms proletärer utländsk spannmål importerades och tillhandahölls allmänheten till underpris.

Sedan andra makedoniska kriget (171—168) föddes de romerska härarna med utländsk spannmål. Om också statskassan härpå gjorde en vinst, stängdes å andra sidan en inkomstkälla för den italiske bonden. Redan på Catos tid var Sicilien Roms kornbod, och nya kornbodar tillkommo sedermera. Sädesodlingen inskränktes i Italien till hvad som behöfdes för det egna hushållet. Vid midten af det andra århundradet betalades för kost och logi på ett värdshus i det bördiga Polandet ett halft *as,* ungefär 4 öre per dag; i samma trakt gällde en skäppa (modius 8,754 lit.) hvete en half denar, ungefär 35 öre. Äfven om dessa priser voro betydligt lägre än de normala, framgår det dock tydligt af sådana fakta, att den italiska sädesodlingen saknade marknad och att säd var en så godt som värdelös vara. Andra former för jordens utnyttjande försöktes, såsom vin- och olivplantering. I närheten af Rom eller annan större afsättningsort förekommo äfven omsorgsfullt bevattnade trädgårdar för blomster- och grönsaksodling, som gåfvo riklig afkastning. Framför allt var likväl boskapsskötseln omhuldad. Dock var det blott de stora godsägarne, som kunde förvärfva de jordvidder och den mängd slafvar, som kräfdes för denna form af landthushållning. Under nuskildrade förhållanden verkade det för det mindre åkerbruket som ett sista dråpslag, då genom en under det andra puniska kriget stiftad lag det senatorliga ståndets väldiga rikedomar ej fingo komma till användning i rederiaffärer och handelsspekulationer. Därigenom blef deras placering i jordinköp en gifven följd. De gamla bondgårdarna inköptes och förvandlades till arrendegårdar och betesmarker. Och då denna hushållning ej så mycket kräfde ägarens personliga tillsyn, började man att äfven med ekonomisk förlust förvandla till och med god åkerjord till betesmark. Särskildt på ockuperad statsjord, där en reduktion alltid kunde befaras, ville man ej nedlägga det arbete eller det kapital, som ädlare kulturer såsom vin- eller olivplantering fordrade. Följaktligen blefvo äfven sådana domäner betesmarker.

I alla dessa olika arter af landthushållning är slafveriet starkt framträdande. Äfvenså möter det oss på andra områden, såsom i industrien, statsförpaktningarna, handeln, framför allt penninghandeln eller bankväsendet. Uti framställningen om Greklands ekonomiska utveckling hafva vi redan lärt känna liknande företeelser, om ock i vida mindre skala. Så sköttes i Rom afdelningskontor och byråer regelbundet af slafvar och frigifna. De bolag, som förpaktat hamntullarna, anställde slafvar och frigifna för upptagandet af dessa. Den som på beting åtagit sig uppförande af byggnader köpte sig arkitektslafvar. Den som förbundit sig att anordna skådespel eller fäktarspel köpte eller inlärde en trupp kunniga slafvar, i stånd att uppföra skådespel, eller hyrde eller köpte ett band öfvade gladiatorer. Köpmännen hämtade sina varor på egna skepp under befäl af slafvar och frigifna och afyttrade dem sedan på samma sätt i gross- eller minuthandel. Bergverks- och fabriksrörelse idkades blott genom slafvar. Dessas belägenhet var sämre än som kom deras likar till del i Grekland.

I det hela befunno sig, med undantag af de sistnämnda, industrislafvarne i en drägligare ställning än landtbruksslafvarne. De hade oftare familj och innehade faktiskt en skäligen självständig ställning, som gaf dem möjlighet att förvärfva egen förmögenhet och vinna frihet.Slafveriet gjorde slut på det fria bondeståndet och hindrade uppkomsten af en välmående åkerbrukande medelklass. Befolkningsnumerären aftog. Slafbefolkningen åter ökades. Slafsammansvärjningar förekommo på flera ställen och utgjorde hotande varsel för framtiden.

Redan i forntiden ansågo skarpsynta iakttagare, såsom Cato och Polybius, att en tillbakagång i Italiens befolkningsförhållanden och värnkraft kunde konstateras. Såväl svårigheterna vid trupputskrifningarna som bundsförvanternas klagomål öfver för höga truppkontingenter, äfvensom censussiffrorna i Rom bekräfta dessa iakttagelser. I dessa företeelser anses de romerska kapitalisterna hafva lika så stor andel som Hamilkar och Hannibal. Därjämte röjdes svåra missförhållanden både i statsstyrelsen och förvaltningens olika grenar. De former för lagstiftning och styrelse, som passat för Rom såsom stadsstat, voro ej lämpade för det väldiga,

lydstater, provinser och stadskommuner omfattande romerska riket. Men äfven andan hos det härskande folket började undergå en förändring till det sämre; med lyx och njutningslystnad kom begäret efter rikedom, som ledde till utpressningar och oredlighet. Med slappheten i öfverbefälet följde krigstuktens försvagande.

Roms vapen hvilade dock icke. Efter karthagernas undanträngande ur Spanien, bildades i söder och på östra kusten två provinser, som så småningom började påverkas af den latinska kulturen. Men i det inre af det spanska landet, där *keltibererna* och *lusitanerna* bodde, rådde aldrig fullständigt fredstillstånd. Det blef därför nödvändigt för romarne att i Spanien hålla en här om fyra legioner, alltså omkring 40 tusen man, hvilken tjänstgöring bland Roms borgare var synnerligen impopulär. De krig, som i det andra århundradet fördes med de nämnda folken, ådagalade både dessas utomordentliga tapperhet och de flesta romerska härförarnes oduglighet, rofgirighet och trolöshet, liksom ock de romerska truppernas tuktlöshet och feghet.

Den lilla staden *Numantia* har i historien förvärfvat sig ett odödligt namn genom sitt hjältemodiga försvar. Roms förnämste fältherre *Scipio Emilianus* måste tillkallas. Ej med vapenmakt utan endast genom hunger kunde numantinerna betvingas. Detsäger sig självt, att invånarne i de till sist öfvervunna städerna, för så vidt de ej fallit för svärdet, gjordes till slafvar. I hvilken anda bestraffningsdomarna verkställdes, framgår däraf, att äfven en så human man som Scipio Emilianus tvang myndigheterna uti en liten stad, som hyste sympatier för numantinarne men alldeles icke beslutit att lämna dem hjälp, att utlämna fyra hundra de ädlaste ynglingar, som ömmade för stamförvanternas nöd, och gaf befallning, att händerna skulle afhuggas på dem. — Emellertid inträdde, sedan halfön med undantag af nordkusten åtminstone till namnet lydde under romarne, ordnade förhållanden, och ehuru gränsdistrikten alltsom oftast hemsöktes af röfvarband, var Spanien det mest blomstrande och bäst ordnade af de Rom underlydande länderna.

Ungefär samtidigt med de spanska folkens frihetskamp voro Roms legioner sysselsatta i Afrika. Rom hade äfven efter det andra puniska kriget aldrig upphört att frukta Karthago, Denna stads snabba återuppblomstring väckte romarnes farhågor, och allt flera anslöto sig till Catos mening, att den borde fullständigt förstöras. Krigsförklaringen utfärdades år 149, men beslutet hade fattats redan flera år förut. I upprörande orättfärdighet och lömskhet intar detta romerska krig första rummet. Fåfängt sökte karthagerna efterkomma romarnes fordringar: de sände tre hundra barn af de förnämsta familjerna såsom gisslan, de utlämnade alla vapen, fartygen på varfven, krigsförråden i statens tyghus. Först då allt detta var i romarnes våld, följde den slutliga förklaringen, att det var senatens vilja, att den nuvarande staden skulle förstöras men att det stode dem fritt att på annan del af deras område återuppbygga den, dock minst en och en tredjedels svensk mil från hafvet. Nu vaknade hos karthagerna samma vilda mod, som Tyrus visat mot Alexander och längre fram i tiden Jerusalem skulle visa mot Vespasianus. Med list förskaffade de sig några veckors anstånd, beslutna att försvara sig till sista man, och satte genom utomordentligt arbete och hart när öfvermänskliga offer staden i försvarstillstånd. Kriget fördes under de första åren oskickligt på romarnes sida. Den ende som vunnit ära var den nye krigstribunen Scipio Emilianus. Då denneför år 147 sökte edilsämbetet, blef han i stället vald till konsul och fick åt sig ensam anförtrodd ledningen af kriget mot Karthago. Hans anstalter ledde till stadens intagande år 146 efter fruktansvärd blodsutgjutelse. Fångarne blefvo till största delen slafvar. Scipio fick befallning att jämna staden med jorden och föra plogen däröfver samt att för eviga tider uttala förbannelsen öfver dess grund, så att hvarken hus eller sädesfält där skulle få finnas. Karthagos land blef romersk provins. Jorden liksom de städers områden som hållit med Karthago blefvo romerska domäner, som utarrenderades åt förpaktare. Det numidiska riket förstorades icke. De som skördade största vinsten af Karthagos förstöring voro de romerska köpmännen, som ej blott i den romerska provinsen utan äfven i de hittills för dem stängda numidiska och gaetuliska landskapen började drifva vidsträckt handel.

Vid samma tid som Karthago försvann äfven Makedonien ur staternas krets.

Organisationen af år 168 hade ej skänkt landet lugn. Partierna stodo emot hvarandra inom hvart och ett af de fyra förbundsområden, i hvilka Makedonien delats, och dessa voro sinsemellan oeniga. Den skugga af självständighet, som landet fått behålla, gick förlorad, då vid pass tjugu år senare en äfventyrare uppträdde, hvilken föregaf sig

vara son af konung Perseus. Han öfverväldigades med lätthet. Landet blef en romersk provins. Några år senare höjde ännu en gång en föregifven Perseusson upprorsfanan och förmådde samla en rätt betydande här, som dock utan svårighet besegrades af romarne. Detta var sista yttringen af den stolta makedoniska krigaranda, som två århundraden förut under Filip och Alexander i Hellas och Asien utfört så stora ting.

Grekland förföll alltmer och befann sig både i politiskt och socialt hänseende i det sorgligaste läge. Det gamla kifvet förbund och stater emellan och i dessa mellan olika partier fortgick oafbrutet. Klagomålen i alla dessa tvister gingo alltid till senaten i Rom såsom den högsta domstolen, hvilken antingen själf eller genom utskickade kommissioner fällde sina domar.

Den ekonomiska ställningen var den uslast tänkbara.Kommunerna råkade i allt djupare skuldsättning. Athen och Thebe grepo i sin finansnöd till utvägen att genom utplundring af grannkommuner skaffa sig hjälp. Romarnes anhängare tilläto sig mot sina motståndare de skamligaste plundringar och mord. Landet blef öde, ej genom krig eller pest utan, såsom redan angifvits, genom den allmänna obenägenheten att gifta sig eller om barn föddes ej upptaga alla utan blott ett eller högst två. Slafveriet, som tog brödet från den fattige frie, har häri sin dryga andel.

Grekland hade varit föremål för romarnes synnerliga långmodighet och öfverseende, och dessa kunde hafva anledning att tro, att grekerna höllo dem räkning härför. De ansågo därför tiden vara inne, då de kunde låta de i Italien internerade grekiska patrioterna återvända. Häri misstogo de sig. Fyllda af hämndbegär, underblåste dessa den förut rådande oviljan mot romarne. Det kom snart till öppen brytning på grund af en för tillståndet i Grekland betecknande anledning. Athen hade anfallit och utplundrat sin egen underlydande stad Oropus. Denna anförde klagomål i Rom. Senaten hänvisade oropierna till en skiljedomstol. Då denna dömde athenarne till att betala en skadeersättning af 500 talenter, affärdade dessa till Rom en beskickning, bestående af hufvudmannen för de förnämsta filosofiska skolorna i Athen. Dessa, hvilkas vistelse i Rom blef af största betydelse för den romerska kulturutvecklingen, utverkade, att bötessumman nedsattes till 100 talenter. Icke heller dessa erlades. Athenarne träffade en uppgörelse med Oropus, hvilken de dock genast bröto. Nu vände sig (år 150) oropierna till acheiska förbundets ledande man, lofvande denne 10 talenter, om han förmådde förbundet att intervenera. Förbundet afsände verkligen till Oropus en hjälpkår, som dock anlände först sedan athenarne ännu en gång utplundrat staden. Detta förbundsbeslut hade åstadkommits genom löfte om mutor. För att afleda uppmärksamheten från hela denna fula transaktion tillgrep den senast i affären indragne mutkolfven, förbundets högste man Diaios, utvägen att framkalla ett fredsbrott mot Sparta. Åter följde från båda parterna vädjan till senaten i Rom, som förklarade sig skola med en beskickning afgöra tvisten. Då dennai hufvudfrågan dömde till förmån för Sparta, som liksom Korinth och några andra städer befriades från samhörighet med acheiska förbundet, uppväcktes en storm af ovilja, som tog sig uttryck i våldsamheter mot spartanerna och förolämpningar mot romarne, hvilkas hofsamhet tolkades såsom beroende på Roms motgångar i Afrika och Spanien. Det kom till krig, i hvilket grekerna med lätthet besegrades år 146. Grekland blef nu en romersk provins under namn af Achaja, ställd under ståthållaren af Makedonien.

Alla förbund, framför allt det acheiska, upplöstes. Hvarje stadskommun hade att erlägga en viss skatt till Rom, men förblef i öfrigt i åtnjutande af en viss självständighet, hvari innefattades äganderätt till jorden, äfvensom egen förvaltning och domsrätt, dock under ståthållarens i Makedonien kontroll. Korinth, det dåtida Greklands förnämsta stad, förstördes under samma former som Karthago, och invånarne såldes som slafvar.

På detta sätt miste grekerna sin politiska frihet, sedan de länge visat sig oförmögna att bruka den. Demagog- och massvälde hade förberedt denna katastrof.

Med den romerska styrelsen inträdde lugn och ordnade förhållanden, hvarför landet började hämta sig efter den föregående tidens vanstyre och oredor.

Pergamons vakthållning gentemot Makedonien och Syrien behöfdes ej mer. Någon tillökning i område efter Makedoniens undergång beviljades icke, och Roms hållning blef mera kylig. Icke desto mindre testamenterade den siste attaliden sitt rike åt romarne, hvilka häraf bildade provinsen Asien. Hvad angår Syrien och Egypten, voro de faktiskt, om också icke formellt, lydstater under Rom, och genom skickligt underhållen söndring inom de

kungliga familjerna sörjde Rom för att dessa riken aldrig kommo till ro utan befunno sig i det önskade svaghetstillståndet. Antiochos Epiphanes' ovisa helleniseringsnit framkallade en reaktion från de orientaliska folkens sida. Så reste sig judarne under makkabeerna och tillkämpade sig oberoende af Syrien och till och med förbund med Rom. Härtill kom, att genom successionskrigen efter Antiochos' död seleukidernas rike råkade i djupaste förfall och att en mängd af de inre provinsernagjorde sig oberoende. Betecknande för Roms stora namn är, att satrapen i Medien Timarchos begärde och erhöll den romerska senatens bekräftelse å sin självständighetsförklaring. Bland mängden af stater i det inre Asien var det två, som i sinom tid blefvo för Rom farliga grannar, nämligen det politiska riket omkring Svarta hafvet under Mithradates och det parthiska riket i fjärran östern, som längre fram i tiden blef Roms jämngoda motståndare och höll det romerska väldet under hela dess tillvaro i oaflåtlig fruktan. Om ock hellenisk odling tidigare haft anhängare äfven i de östligaste provinserna, så utöfvade dock partnernas rike på dessa en stark dragningskraft genom återupplifvande af den forna persiska tidens Mithrasdyrkan äfvensom af dess samhällsinrättningar och militära bruk. Så blefvo Persien, Babylonien och Medien för alltid skilda från det seleukidiska riket, och det nya partherriket sträckte sig från Oxus och Hindukush ända till Tigris och Arabiska öknen. Denna förändring i de inre asiatiska folkens ställning utgör vändpunkten i forntidens historia. Efter det att folkströmmen hittills gått från väster till öster, följer ett omslag efter partherrikets uppkomst. Nu går folkströmmen från öster till väster, och dess sista förgreningar hafva, för att bruka Mommsens ord, sina ändpunkter i Alhambra vid Granada och i stora moskén i Konstantinopel.

Men denna storartade maktutvidgning utöfvade en stark återverkan på den segrande staten. Cato hade en gång uttalat en undran, huru det skulle gå för Rom, när det ej hade någon makt att frukta. Nu hade man kommit till den punkten. Klarsynta och fosterlandsälskande män såsom den yngre Scipio Africanus insågo, att djupt gående reformer voro på alla områden nödvändiga. Den följande perioden af Roms historia får sin prägel af dessa reformsträfvanden och de därmed förenade striderna mellan aristokratien och folkpartiet. Det är de ekonomiska och sociala förhållandena, som äro de dominerande i den stora kris, som nu börjar och som ett århundrade senare leder till det republikanska statsskickets undergång.

Om slafarbetets inverkan på det mindre jordbruket och det fria bondeståndet har redan talats. Allteftersomlatifundiesystemet utbredde sig, steg äfven behofvet af slafvar. Under den äldre tiden lämnade krigsfångarne och de i slafveri födda barnen det erforderliga antalet. Snart blef detta ej nog. Nu anställdes formliga slafjakter, och intet land, där sådant villebråd fanns att tillgå, blef förskonadt. Till och med i Italien var det ej ovanligt, att fattiga frie af sina husbönder instuckos i slafhopen. Men det egentliga området för denna fångst var Mindre Asien, där kretiska och kilikiska sjöröfvare yrkesmässigt drefvo sådan jakt. Med dem täflade de romerska tullförpaktarne, publikanerna, som i Roms lydstater föranstaltade dylika jakter och instucko de infångade i sina slafskaror. Detta skedde i sådant omfång, att vid pass år 100 konungen af Bithynien förklarade sig ur stånd att uppställa en fordrad truppkontingent, enär allt arbetsfört manskap bortsläpats af tullförpaktarne. På den stora slafmarknaden på Delos, där Mindre Asiens slafhandlare mötte de italiska spekulanterna, skola på en enda dag 10 tusen aflastats och före aftonen funnit köpare. Efterfrågan var större än tillgången. På alla områden för spekulation användes slafvar. Genom sådana drefvos handtverken, då afkastningen tillföll ägaren, likaledes en mängd stora industrier. På samma sätt sköttes skatteförpaktarnes uppbörd af pålagorna. Äfven druf- och olivskörden lämnades i Italien på beting åt en slafägare. Om herdeslafvarne har redan talats. Värst var det på de stora plantagen, där fälten sköttes af massor af ofta med järnet stämplade slafvar, hvilka om dagen under uppsyningsmän arbetade på fälten med black kring benen och om natten voro inspärrade i de gemensamma ofta underjordiska arbetarefängelserna. Detta slags storbruk hade införts i Karthago från Orienten och genom karthagerna öfverförts till Sicilien, där det framträder utbildadt och med förkärlek utnyttjadt af de romerska kapitalisterna. Från denna värsta form af slafhushållning var ännu Italien, utom möjligen Etrurien, förskönadt, och åkerbruket sköttes där ännu af fria arbetare och icke-fjättrade slafvar. Hurusom slafvarne här och hvar rotade sig samman är redan nämndt (sid. 63). Många straffexekutioner utfördes både i Rom och på andra orter i Italien. Endast i Sinuessa grepos och afrättades 4 tusen. Ännu värre stod det till i provinserna.På Delos och i de attiska silfvergrufvorna hade man att bekämpa slafuppror. På Sicilien, där plantagesystemet var det härskande, var

ställningen betänkligast. Stråtröfveri var där sedan gammalt hemmastadt. Visserligen anställde ståthållaren en och annan gång en razzia. Men för att stå väl med plantageägarne brukade han öfverlämna infångade slafvar till deras ägare för att erhålla den bestraffning de funno lämplig. Men dessa visade sig vara sparsamma män, som ej i onödan gjorde sig af med sina slafvar, och då dessa begärde kläder, fingo de åtnöja sig med den betecknande erinringen att främlingar ej nakna genomreste landet. Omkring 135 utbröt det första stora slafkriget, och med slafvarne förenade sig äfven fria arbetare. De upproriskas antal säges hafva uppgått till minst 70 tusen vapenföra män, och först efter tre år lyckades romarne blifva herrar öfver resningen. Öfver 20 tusen korsfästes.

Ofvan har talats om slafveriets förekomst i landthushållningen, handeln och industrien. Men äfven på andra områden förekommo slafvar, helst de framför fria tjänare hade det företrädet, att de ej kunde utskrifvas till hären och sålunda betryggade tjänsteutöfningens stabilitet. Allteftersom med växande rikedom lyxen stegrades och blef alltmer raffinerad, inträdde en sträng arbetsfördelning, som i de stora husen kräfde otaliga skaror af slafvar. En uppräkning af de olika funktionerna är helt enkelt omöjlig. Endast hufvudgrupperna må här nämnas: till bevakning af ingången användes en slaf, efter gammalt bruk liksom gårdvaren bunden vid kedjan; andra slafvar funnos för anmälning och införande af besökande. För köket fanns en hel hierarki af kockar, underkockar, handtlangare ända upp till förste kocken. Middagsserveringen med allt som härtill hörde kräfde nya massor af slafvar, så många att de kunde indelas i flera *decurier.* Likaså sofgemaket och toaletten. Lämnade husbonden eller hans maka huset till fots eller i bärstol, skedde det i talrikt och lysande följe af slafvar med olika uppgifter. En ännu större personal kräfdes för resor utom staden redan i slutet af den republikanska tiden, och under kejsartiden medföljde ej blott ett helt stall med därtill hörande ridknektar, beridare, stallmästare ochekonomibokhållare utan äfven en skara löpare, förriddare m. m. Naturligtvis funnos särskilda slafvar för anskaffande och vidmakthållande af allt husgeråd och alla inventarier. Den förnämsta ställningen intogo bland slafvarne de, som ägde boklig bildning, hvilka husbonden använde såsom räkenskapsförare och kontrollerande uppsyningsmän eller såsom sekreterare eller för att såsom föreläsare förströ honom under måltiden eller vid badet, eller läsa honom till sömns, sedan han gått till sängs. Till dessa litterata slafvar hörde bibliotekarierna och bokafskrifvarne.

Vid slutet af den republikanska tiden kom musiken och dansen på modet, då det hörde till god ton att hålla ett huskapell eller ett antal pantomimer. Men smaken för all konstnärlig njutning försvann, och det blef ett helt annat slags slafvar, som hade till uppgift att roa, nämligen dvärgar, missfoster, narrar och allahanda upptågsmakare. Cirkusspelen och gladiatorsstriderna, så karakteristiska för hela romarvärlden, dödade intresset för all dramatisk konst men nödvändiggjorde en ökning i slafuppsättningen, som för den starka åtgången ständigt måste förnyas.

I valtider användes särskildt utbildade slafvar, som voro i stånd att för husbonden angifva namnen på mötande valmän och hvilka som borde af honom särskildt uppmärksammas. Trots den stora tillgången på slafmarknaden var det ej alltid lätt att finna slafvar, som voro användbara för den ena eller andra uppgiften. Man fann det därför ändamålsenligt att fullständigt utbilda de i huset födda slafvarne samt att köpa unga främmande slafvar för att dressera dem för bestämda arbeten. Sådana *pædagogia* hade ej blott kejsaren utan äfven många privatpersoner. Sannolikt är, att ej sällan åtskilliga af de anförda arbetsuppgifterna förenades hos en och samma person — särskildt i hus som ej voro utmärkta genom rikedom. Men å andra sidan är det betecknande, att till och med Cicero ansåg det som bevis på antingen fattigdom eller smaklöshet, om olikartade förrättningar anförtroddes åt en och samma slaf.

Liksom i Grekland var det äfven i Rom vanligt, att vid de större affärsföretagen kapital nedlades på anskaffandet eller utbildandet af slafvar för affärens olika grenar. Skeppsredarenanvände dem såsom fartygsbefälhafvare, köpmannen såsom agenter, bankiren såsom kontorschefer, läkaren såsom biträden, teaterdirektören såsom aktörer m. m. Man kunde äfven hyra ut dem mot ersättning för dag. Till och med lärde och konstnärer användes på detta sätt. Den gamle Cato lät för sin räkning en litterat slaf gifva undervisning. Slafvar af alla slag stodo att hyra i Rom. Äfvenså fingo ej blott frigifna utan äfven slafvar på egen hand drifva affärer, hvilket för deras ställning blef af stor betydelse. Enligt romerskt bruk medgafs slafven liksom husbondens son rätt att samla

personlig förmögenhet *(peculium).* Husbonden såg gärna, om slafven kunde af sitt dagunderhåll göra sig någon besparing eller om han kunde göra sig till godo honom medgifna förmåner, och betraktade hans peculium ej blott som ett bevis på hans skötsamhet och duglighet utan äfven såsom en säkerhet att utaf detta ersättning kunde erhållas vid eventuell skada.

Då en fristående verksamhet anförtroddes slafven af hans herre, såsom förvaltningen af ett landtgods eller en bankaffär eller förandet af ett fartyg, fick han en andel i vinsten eller ett rörelsekapital, för hvilket han dock hade att betala ränta, eller om han redan hade ett sådant, afslöts med honom ett formligt kontrakt, hvarigenom han förband sig att till husbonden betala en viss summa årligen. Han hade i alla dessa fall möjlighet att förvärfva ett kapital, som han kunde använda först och främst för sin friköpning ur slafveriet, sedermera till fortsättning af affären för egen räkning. Ofta afstod husbonden från all ersättning för frigifvandet och lät den frigifne behålla sitt *peculium* men förpliktade honom till vissa personliga tjänster eller gåfvor vid vissa högtidliga tillfällen. Äfvenså användes, till och med af högtstående män, slafvar och frigifna för att på omvägar taga del i rederiaffärer och grosshandel, hvarifrån senatorerna voro genom lag formligen utestängda. Drifvande af ocker ansågs ohederligt, men på omvägar drefs dock sådant ocker i stor skala, och äfven de skamligaste förvärfsgrenar användes, om de blott skänkte vinst. På grund af alla dessa förhållanden kom under kejsartiden den industriella verksamheten till stor del i händerna på frigifna och slafvar. I sammanhang med landthushållninguppblomstrade industriell och merkantil verksamhet, i det att sandstensbrytning, grufdrift, tegelbruk, lerkärlstillverkning inrättades på godsen. Ägare af gods vid de stora landsvägarna upprättade gästgifverier och utverkade stundom af senaten tillstånd att på länderierna hålla marknader.

Det var sålunda otaliga tusenden slafvar, som på dessa olika sätt användes. Slafmarknaderna rekryterades, såsom redan sagts, genom krigsfångar, genom sjöröfvarnes slafjakter, och äfven de allmänna landsvägarna, ja, Roms gator voro osäkra. I provinserna kunde det förekomma, att i följd af de romerska publikanernas och grosshandlarnes utpressningar en gäldenär måste offra ej blott all sin egendom utan försälja hustru och barn, till sist äfven sig själf i slafveri. De funnos, som frivilligt gåfvo sig i slafveri för att åtminstone få lefva.

Hvad beträffar slafvarnes behandling, kan man säga, att den åtminstone under den äldsta tiden ej var obillig. Mat, dryck och kläder bestodos dem, om ock af sämsta sort. Husbönderna hade det föga bättre. Cato arbetade, åt och drack tillsammans med sina slafvar. Slafven var visserligen enligt lagen obehörig att ingå äktenskap. Men det mänskliga berättigandet härtill erkändes allt allmännare. Dessutom låg det i husbondens intresse att vissa slafvar såsom slaffogden *(villicus)*, herdarne och alla uppsyningsmän voro gifta, och under kejsartiden blef det regel att betrakta slafvens *contubernium* eller sammanboende med en slafvinna såsom en stadigvarande förening och att använda uttrycken *uxor* och *conjux*, namnen på den frie mannens maka, äfven om slafhustrun. Slafbröllopet firades i närvaro af husbonden och hans familj, och uttryckliga bestämmelser träffades, för att ej slafven och slafhustrun skulle kunna åtskiljas. Dessutom plägade tacksamma husbönder antingen i sin lifstid eller i sitt testamente förläna förtjänta slafvar friheten och därjämte ett stycke jord eller ett hus eller en bod med där befintliga varulager eller ett kapital eller en ränta. Någon gång insattes en slaf såsom arftagare af en del af förmögenheten eller af denna i dess helhet. Att vid sådan behandling slafven kunde finna sig i sitt öde och ådagalägga tacksamhet härför, framgår af mångaexempel af uppoffrande trohet och bestyrkes af uttryckliga vittnesbörd. Särskildt stodo de i huset födda slafvarne *(vernæ)* husbondfolket nära, och många grafskrifter vittna om ett hjärtligt inbördes förhållande liksom också om dessa slafvars stolthet öfver sin lott att vara *vernæ*. Men denna för slafvarne gynnsamma utveckling hade icke någon rättslig grund och var ej heller allmän. Inför lagen är slafven fullständigt rättslös, är allenast en sak, öfver hvilken hans herre förfogar efter godtfinnande. Han kan åläggga honom de mest förödmjukande, de mest osedliga tjänster, han kan martera och döda honom, och då slafven blir gammal eller sjuk, kan han sälja honom eller förskjuta honom, d. v. s. prisgifva honom åt hungersdöden. *Saturnaliehögtiden,* då slafven under några dagar fick lefva den fries lif, utgjorde en flyktig ljusglimt uti den eländets natt, som eljest omslöt honom. Den omänskliga behandlingen tilltog, sedan husbonden upphörde att vistas tillsammans med sina landtbruksslafvar och i följd af deras stora mängd ej vidare hade någon

personlig kännedom om dem. Dessa slafvar, *familia rustica*, stodo i mindre värde än stadsslafvarne, *familia urbana*, hvilkas sämre element skickades på landet, där slaffogden *(villicus)*, själf slaf, styrde med järnhand. Denna hårdhet gjorde slafvarne sämre och farligare.

Stadsslafvarnes ställning var, oaktadt de stodo husbonden närmare, inagalunda afundsvärd. Visserligen fanns det bildade slafvar, som, därest deras herrar själfva voro bildade, af dessa behandlades med aktning och kärlek. I sådant förhållande stod *Tiro* till *Cicero*, såsom af deras bevarade brefväxling framgår. I synnerhet hade läkare tillfälle att vinna sina herrars tacksamhet och tillgifvenhet. Men i allmänhet var förhållandet ett helt annat. Kopplares och gladiatorägares behandling af sitt folk behöfver ej beröras. Endast den, som genom sin herres förtroende anställts såsom uppsyningsrnan eller fått i uppdrag att sköta en självständig affär eller som genom sin befattning som kammartjänare eller sekreterare stod honom nära, kunde vinna en inflytelserik ställning och med hopp om framgång arbeta på sin frigifning. Dock var äfven stadsslafven utsatt för sin herres nycker och vredesutbrott, och en sträng etikett var införd: slafvenfick aldrig tala, om han icke tillfrågades, och hvarje husbondens missnöje gaf sig uttryck i godtycklig och ofta grym bestraffning. Ej blott de förnäma herrarne, äfven damerna voro uppfinningsrika i fråga om sätt att martera slafvarne och slafvinnorna.

Möjlighet att fly fanns så godt som icke alls. Först i en senare tid kunde han taga sin tillflykt till kejsarens staty, som gällde som asyl. Flydde han, följde de rysligaste straff, därest han ertappades. Vågade han taga hämnd på sin herre, hvilket ej sällan inträffade, Quot servi, tot hostes, så många slafvar, så många fiender, var ett för den allmänna stämningen betecknande ordspråk. var ett fruktansvärdt straff stadgadt: hela slafskaran straffades med döden, såframt icke mordförsöket förråddes eller hindrades. Det vanliga dödsstraffet för slafvar var korsfästning, hvilket straff bibehölls till den kristna tiden, då det afskaffades för att ej vanhelga korsets heliga bild.

Den märkvärdiga förändring, detta fruktansvärda rättstillstånd undergick under inflytelse af den stoiska filosofien, skall längre fram behandlas.

Oafsedt de ofvan angifna farorna, som slafveriet medförde, var rent ekonomiskt sedt slafven såsom produktionsmedel en penningplacering af mycket stor risk och af mycket tvifvelaktigt värde. De sanitära förhållandena voro sämre än i vår tid, i synnerhet i de stora städerna. Medellifslängden var för de fria, såsom man trott sig finna, något lägre än nu för tiden. Utom de vanliga på osunda lefnadsförhållanden beroende sjukdomarna härjade med korta mellantider fruktansvärda epidemier, om hvilka tideböckerna innehålla allt utförligare underrättelser. Så dogo i Rom år 65 e. Kr. 30 tusen af den bemedlade klassen. Ännu svårare var farsoten af år 79 e. Kr., då den dagliga dödligheten steg till 10 tusen. Den långvarigaste och vidast utbredda epidemien ej blott i Rom utan i hela romarväldet var den i österlandet under Marcus Aurelius utbrutna och med legionerna vandrande pesten, som härjade hela västerlandet, särskildt Italien, där många städer och byar fullständigt ödelades. Att slafvarnes i och för sig stora dödlighet under sådana farsoter skulle i utomordentlig grad stiga, är naturligt, särskildt om de voro af orientalisk härkomst och sålunda voro tvungna att lefva i klimatiska förhållanden, som

voro olika de för dem vanliga. Följderna af dyrtid och missväxt drabbade i första rummet slafvarne. De anstalter, som i Rom vidtagits för att genom sädesutdelning hindra sådan nöd, afsågo blott borgarne. Slafvarne blefvo ej delaktiga däraf. Denna omständighet hade en så stor praktisk betydelse, att *Cicero* i sin bok om plikterna uppkastar den frågan, om en rättskaffens man vid dyr tid får underlåta att föda sin slaf eller icke. Han lämnar det oafgjordt, och han besvarar frågan, huruvida, om i händelse af storm på hafvet något af lasten måste prisgifvas, man hellre bör offra en dyrbar häst eller en föga värd slaf, blott med orden: här råder omsorgen om förmögenheten ett, mänsklighetshänsyn ett annat.

Den först anförda rättsnormen, att alla slafvarne i ett hus gjordes ansvariga för ett där föröfvadt mord eller mordförsök, hvars anstiftare ej upptäckts, innebar för ägaren en högst betydande ekonomisk förlust. Ett annat bekymmer vid slafhushållning var svårigheten att alltid bereda slafvarne sysselsättning, och olika utvägar användes för detta ändamål, hvilka dock genom dessas intresselöshet, ofta äfven genom deras afsiktliga försumlighet visade sig föga verksamma. Man har beräknat, att frånsedt allt användande af maskiner den

romerska landthushållningen kräfde fyra eller fem gånger så många arbetare som nu för tiden för vinnande af samma arbetsresultat. Säden skördades på det mest primitiva sätt: först afmejades axen, sedan stråna. Eggelse till införande af förbättringar saknades, åtminstone hos de italiska jordbrukarne. De förbättringar, som verkligen vidtogos, härrörde företrädesvis från Gallien. Där uppfanns ett nytt slag af plogbillar för djupplöjning, som utgjorde ett betydande framsteg. Där kräfde ej heller sädesskörden dubbelt arbete som i Italien. Den utfördes med ett slags maskin, som styrdes af en kusk med ett anspann af dragare, hvarigenom tid och arbetskraft i hög grad besparades. Från Afrika kom ett slags tröskverk *(tribula)*, som utträngde det äldre primitiva sättet att tröska.

Efter hand uppstod en mot slafhushållningen ogynnsam opinion. Plinius den äldre, som fördömde latifundiesystemet,fördömde äfven användandet af slafvar för jordbrukets skötande. Ännu klarare framträdde slafhushållningens nackdelar i de ständigt återkommande slafsammansvärjningarna och upproren. Det inträffade till och med, att icke en slaf utan en romersk riddare, Vettius som år 104 frigifvit sina slafvar, trädde i spetsen för en slafhär, mot hvilken en romersk konsul måste tåga. Om det första stora slafkriget på Sicilien, där slafveriet var mest utbredt, har redan talats. Trettio år senare utbröt därsammastädes ett nytt, som först efter flera års strider kunde kufvas, och ej långt därefter reste sig gladiatorerna under *Spartacus* och bragte Rom i det allvarsammaste trångmål. Huru farliga dessa uppror än voro, kunde de dock bekämpas med vapenmakt. Men oåtkomligt var slafvarnes dolska, förslagna, oafbrutna passiva motstånd, och slafven är ofta förrädisk mot sin herre. Han var en i huset införd fiende, som lurade på tillfälle att vedergälla sin herre för alla förödmjukelser och lidanden. Var han en grek, blef han ofta till fördärf för den familj, i hvilken han inkommit. Använd såsom pedagog, utöfvade han det största inflytande på sina lärjungar ej blott genom sin undervisning utan äfven genom deras införande i sämre grekiska lefnadsvanor. Fördärfligt blef slafvarnes inflytande äfven i landthushållningen, då de där i saknad af tillräcklig uppsikt hängåfvo sig åt lättja och därför för att slippa att arbeta skadade åkerbruksredskapen eller misshandlade dragarna, hvarjämte de vid lägliga tillfällen sökte att genom stöld och rof skaffa sig förbättring i sitt läge.

Framställningen har redan nått fram till republikens sista tider, och för sammanhangets skull hafva äfven vissa förhållanden från kejsartiden berörts. Revolutionstidens historia kan här endast antydas i hvad som rör den sociala utvecklingen och slafveriet.

Den stora reformrörelsen börjar med *Tiberius Gracchus.* Denne genomdref såsom folktribun år 134 en åkerlag, enligt hvilken all af innehafvarne utan ersättning nyttjad statsjord skulle indragas och fördelad i mindre jordlotter om 30 *jugera*, något mer än 15 tunnland, förlänas åt behöfvande borgare och italiska bundsförvanter, dock icke såsom fri egendom utan såsom oförytterliga ärftliga arrenden, hvilkas innehafvare förpliktade sig att brukajorden mot en måttlig afgift till staten, hvarjämte han, då hans inflytande vacklade, föreslog, att de skatter konung Attalos i Pergamon testamenterat till romarne skulle utdelas till de nya jordägarne för att sätta dem i stånd att tillgodogöra sig sina jordlotter. Redan förut hade genom Cato nya bondgårdar och jordbrukskolonier anlagts i Italien, hvarigenom många af det agrara proletariatet fått hjälp. Genom Tiberius Gracchus ökades den besuttna jordägande klassen betydligt, såsom censussiffrorna visa. Men så länge de nya jordägarne voro pliktiga att göra krigstjänst, hvilket med deras svaga ekonomiska ställning var en tung börda, var icke så mycket vunnet. Först *Marius*, som i stället för borgarhären skapade en yrkeshär, rekryterad företrädesvis ur proletärernas klass, afhjälpte detta missförhållande. Men denna förändring blef i sina följder olycksdiger för det republikanska statsskickets bestånd.

För att betrygga genomförandet af sina reformplaner tillgrep Tiberius Gracchus revolutionära medel. Hans aristokratiska motståndare drogo då ej i betänkande att mörda honom och hans anhängare. En väldigare motståndare fick aristokratien i hans yngre broder *Gajus*, som tio år senare framträdde. Denne upptog och utvidgade broderns åkerlag samt gaf genom kolonianläggningar i provinserna ett lyckligt uppslag till försörjande af det italiska proletariatet. Däremot måste det anses såsom en demagogisk åtgärd, då han utsträckte den redan praktiserade försäljningen af utländsk spannmål till lägre priser än den italiska betingade ända därhän, att genom formlig lag stadgades, att hvarje borgare, som anmälde sig, ägde att ur statens magasin utbekomma en viss

kvantitet brödsäd till ett pris, som stod vida under hälften af det gängse torgpriset. Verkan häraf var, att hela massan af borgarproletariatet drogs till Rom. På denna massa räknade Gajus såsom ett trofast stöd. För att för reformverket vinna penningaristokratiens män, hvilka från denna tid såsom innehafvande riddarecensus eller 400 tusen sestertier (omkr. 80 tusen kronor) brukade benämnas *riddare*, ehuru egentlig militärtjänstgöring ej längre ifrågakom, stiftades en lag om *domsrättens* öfverflyttande till dem från senatorernas klass. Gajusvann sitt syfte. Olycksbringande åter blef för honom hans förslag om borgarrättens utsträckning till bundsförvanterna. Roms proletärer hade alldeles ingen lust att medgifva andra de förmåner borgarrätten medförde för dem. Han blef ej återvald till tribun och föll med sina talrika anhängare offer för den härskande högadelns hat. Nu inträdde en stark reaktion.

Åkerlagarna upphäfdes, och år 111 togs det sista steget, i det att den ockuperade statsjorden förklarades för innehafvarnes afgiftsfria privategendom, därmed alltså också förytterlig.

Den högadliga aristokratien led vid denna tid mer än någonsin brist på män med statsmannabegåfning eller militärisk duglighet. Dess mest utmärkande karaktärsdrag var vinningslystnad, och Gajus Gracchus tadlade i de skarpaste ord senatorernas falhet. Särskildt brännmärkte han *Manius Aquillius* schackrande med Mindre Asiens provinser. Det gällde nämligen besittningen af Frygien, som efter Attalos' rikes förvandling till en romersk provins utbjöds af Aquillius till den högstbjudande af konungarne i Bithynien och Pontos, och af denne senare inropades. Gajus Gracchus syftade på denna skandallösa handel, då han i ett tal anmärkte, att i fråga om Frygiens förläning till konung Mithradates Euergetes af Pontos senaten delade sig i tre partier: de som voro för, de som voro mot saken och de som tego. De första voro bestuckna af konung Mithradates, de andra af konung Nikomedes af Bithynien; den tredje gruppens män voro de slugaste, de läto muta sig af båda konungarnes sändebud, och hvart och ett af de andra partierna tydde tystnaden till sin fördel. Under det att genom sådana medel rikedom hopades hos några få, växte pauperismen hos de många. Det var vid denna tid det kunde yttras, att all Roms rikedom vore samlad hos två tusen personer.

Kriget mot den numidiske konungen *Jugurtha* uppenbarade för det romerska folket styrelsens både falhet och oduglighet. Tvenne framdeles ledande män, den ene för det demokratiska, den andre för det aristokratiska partiet, *Marius* och *Sulla*, afgjorde kriget till Roms förmån och infångade Jugurtha. Till allt elände, som genom sjöröfverierna, slafkrig och vanstyre bragtesöfver den romerska världen, kom den hotande faran från de *germanska* folken genom *kimbrerna* och t*eutonerna*, som nalkades Italiens gränser, begärande land för bosättning. Sedan romarne lidit flera nederlag, räddade Marius, från 104 år efter är vald till konsul, genom segrarna vid *Aquæ Sextiæ* år 102 och på *Raudiska fälten* år 101 Rom från germanerna. Det uppgifves, att endast vid Aquæ Sextiæ två hundra tusen teutoner dödats eller gjorts till slafvar, och i det senare slaget fick det kimbriska folket samma öde. Ej okunniga om den behandling, som väntade dem såsom slafvinnor, dödade sig de germanska kvinnorna, som ej fallit i striden, själfva efter slaget.

Marius var nu obestridt Roms förste medborgare och hedrades med äretiteln af Roms tredje grundläggare. Men då han försökte att såsom ledande statsman styra folkpartiet, misslyckades han ömkligen.

Emellertid hade han redan dessförinnan slutfört den reform af härordningen, som af de förändrade tidsförhållandena blifvit nödvändig. Under det att brist rådde på borgarrekryter trots nedsättning af gällande förmögenhetskvalifikationer, enär dels de burgna klasserna drogo sig alltmer undan krigstjänsten, dels den romerska och italiska medelklassen alltmer försvann, voro de fattigare borgarne synnerligen ifriga att få inträde i militärtjänst och att därigenom komma i åtnjutande af de förmåner och de utsikter till framtida försörjning, som denna tjänst medförde. Marius medgaf från år 107 hvarje friboren borgare att inträda i hären, och i dess organisation, beväpning och utbildning infördes betydande förbättringar.

Redan det nya exercisreglementet med dess från gladiatorsskolan lånade dressyr innebar betydligt stegrade kraf på den enskilde soldaten.

Hären blef en yrkeshär, som såg sin fördel i att oafbrutet tjäna kvar, till dess hans fältherre kunde bereda honom

en borgerlig existens.

Den följande tidens historia vittnar nogsamt om den redan förut antydda faran för det fria statsskickets bestånd, som den

stående hären medförde. I själfva verket var härmed grunden till kejsardömet lagd.

Bundsförvanterna, som alltjämt väntat på uppfyllelsen af gifna löften om delaktighet uti den romerska borgarrätten men ständigt gäckats i sina förhoppningar, togo saken i egna händer. Hemliga underhandlingar fördes mellan de italiska kommunerna. Etrurien och Umbrien, där aristokratien och penningmännen voro allenarådande, afböjde deltagande i resningen, men mellersta och södra Italiens flesta stammar och städer slöto sig tillsammans till ett förbund för att med kufvande af Rom bilda en ny stat, till hvars hufvudstad utsågs *Corfinium* eller, såsom staden nu skulle kallas, *Italia*. Borgarrätt i denna tilldelades samtliga borgare i de förbundna stadskommunerna. Den författning, som uppgjordes, blef en trogen kopia af den romerska. Man hade sålunda äfven här konsuler, pretorer m. m., något spår till representativt system i den nya förbundsstaten i stället för stadsstatens folkförsamlingar finnes icke. Bundsförvanternas under tidernas lopp stegrade men återhållna hat bröt nu ut i fruktansvärda blodbad, som bildade inledningen till bundsförvants- eller marsiska kriget år 90. Å andra sidan tystnade partistriderna i Rom, och utan hänsyn till parti erbjödo alla de förnämsta officerarne, såsom Marius och Sulla, sina tjänster åt de kommenderande konsulerna.

Kriget fördes under växlande lycka, och det kunde befaras, att resningen mot Rom kunde sprida sig till stammar, som hittills varit trogna. Härtill kom att Mithradates hotade med krig i Asien. I Rom beslöt man nu att gifva efter. Borgarrätt medgafs alla italiska städer intill Po, ehuru med en för dem kränkande begränsning, i det att de i likhet med de frigifna måste rösta i vissa angifna *tribus*. Kriget afstannade dock icke genast. Särskildt samniterna fortsatte kampen med förtviflans mod. Slafvarne frigåfvos och väpnades. Med skoningslös stränghet gingo romarne fram under Sulla. På grund af sina utmärkta förtjänster under bundsförvantskriget vald till konsul för år 88, fick han i uppdrag att föra kriget mot Mithradates. I Rom rasade partistriderna ånyo. Bundsförvanterna voro missnöjda öfver de kränkande inskränkningarna i deras borgarrätt, och de fingo envältalig målsman i folktribunen *Sulpicius Rufus*, som ville ställa såväl dessa som de frigifna tillfreds. Till honom slöt sig *Marius*, som trots betydande förtjänster under kriget skjutits åt sidan såsom ålderssvag och vacklande i befälet. Förbittrad och hämndlysten, ställde han sin person och sitt i vida kretsar ännu vördade namn till förfogande för kampen mot aristokratien. Till denna politiska kamp slöt sig en fruktansvärd ekonomisk kris, då å ena sidan kapitalisterna höllo hårdt på sin rätt och å andra sidan den skuldsatta massan trodde sig kunna räddas endast genom »nya räkenskapsböcker», d. v. s. genom utplånande af alla skulder. Genom ett folkbeslut blef nu Marius utnämnd till öfverbefälhafvare i kriget mot Mithradates. Men Sulla fogade sig ej i detta beslut utan marscherade med sin här mot Rom och vann inom stadens murar en fullständig seger öfver det af Marius anförda motpartiet. Detta var första gången de borgerliga striderna afgjordes genom hären, som från denna tid framträder som statens behärskande makt.

Tolf af de förnämsta motståndarne, bland dem Marius, lät Sulla förklara i akt. Sulpicius dödades, Marius undkom till Afrika.

För att förebygga nya omhvälfningar föranledde Sulla en del nya lagbestämmelser, hvarjämte han lät de för följande år valda konsulerna aflägga ed på den bestående författningen. Därefter öfvergick han i början af år 87 med sin här till Grekland för att möta Mithradates.

I Mindre Asien hade i följd af romerska statens och ännu mer ståthållarnas och penningmännens utpressningar ett starkt missnöje uppstått. Konung Mithradates, som redan hunnit utvidga sitt område till ett betydande rike rundtomkring Svarta hafvet, underblåste hatet mot romarne och uppträdde, ehuru själf en sannskyldig orientalisk despot, såsom hellenernas försvarare mot dem, och de mithradatiska krigen hafva sin historiska betydelse såsom de sista yttringarna af Hellas' politiska opposition mot Rom och såsom början till den asiatiska reaktion mot västerlandet, som sedan dess alltjämt fortgått. Det har förut omtalats, huru denne Mithradates' fader sökt genom

bestickningunderlägga sig Frygien. Gajus Gracchus omintetgjorde denna plan och förenade landet med provinsen Asia. Emellertid mottogo de helleniska städerna Mithradates själf såsom räddare undan barbarerna. Hvälfvande planer om ytterligare utvidgning, slöt han nära förbund med konung Tigranes af Armenien och sökte att komma i besittning af Kappadokien och Paflagonien. Dock var han obenägen för ett öppet krig med Rom. Likväl framtvangs ett sådant af konsularen Manius Aquillius, hvars penningbegär var ej mindre än hans faders varit under den föregående generationen. Mithradates följde med spändaste uppmärksamhet händelserna i Rom och Italien. Utan motstånd satte han sig i besittning af så godt som hela Mindre Asien. Öfverallt hälsades han med jubel såsom en befriare. Huru litet han var berörd af hellenismens verkliga anda, visade han, då han utfärdade till sina ståthållare en befallning att på en och samma dag döda alla italiker, fria och ofria, utan åtskillnad på ålder och kön. Åttio, enligt andra ett hundra femtio tusen människor omkommo på detta sätt. Han öfvergick till Greklands fastland och satte sig fast i Athen och sökte ej blott genom militära åtgärder utan äfven genom nationell propaganda stärka sin ställning.

Sulla var med afseende på truppnumerär vida underlägsen Mithradates, och någon krigskassa medförde han ej från Rom. Icke heller hade han någon flotta till sitt förfogande för de militära operationerna. Icke desto mindre öfvervann han alla svårigheter, och genom sin fältherrekonst och härens obegränsade tillit besegrade han Mithradates' härförare i två drabbningar, sedan han dessförinnan intagit Athen och dess hamnstad. Under tiden hade en ny revolution försiggått i Rom. Sulla hade förklarats såsom fäderneslandets fiende, och en ny befälhafvare blifvit utsedd för kriget mot Mithradates. Emellertid hade folkstämningen i Mindre Asien fullständigt slagit om. Man hade funnit, att den föregifne hellenvännen var en vida värre tyrann än någon af de romerska ståthållarne, och för att hålla sig uppe gentemot det allmänna missnöjet hade han tillgripit det medlet att utfärda ett påbud om amortering af alla skulder och om förlänande af frihet till alla slafvar. Ungefär 15 tusen sådanafrigifna slafvar stodo i Mithradates' här. Därjämte föröfvades de fruktansvärdaste blodbad öfverallt, där han misstänkte sympatier för romarne. Också stängde de förnämsta städerna sina portar för hans fogdar och förklarade sig för romarne. Då han icke ens kunde reda sig gentemot demokraternas här, hvilken sedan öfvergick till Sulla, återstod för honom endast att underkasta sig Sullas villkor. Han fick afstå från alla eröfringar och nöja sig med sitt fädernerike, hvarjämte han måste utlämna hela sin flotta och betala 2,000 talenter. Provinsen Asia straffades för sitt affall med en krigsskatt på 20 tusen talenter, hvarjämte blodig räfst följde med alla dem, som deltagit i morden på italikerna. På våren år 83 inskeppades Sullas trupper och landade snart i Brundisium.

Det af Sulla störtade demokratiska partiet hade under hans frånvaro åter rest sig under den nye konsuln *Cinna* och satt sig i besittning af makten. Nu föreslogs det, att de landsförvista skulle återkallas samt att de nya borgarne och de frigifna skulle fördelas på alla *tribus*. Dessa förslag framkallade motstånd från det aristokratiska partiet, och det kom till inbördes krig. Från Afrika återvände de landsförvista, bland dem *Marius*, och med dem kommo stora skaror af beväpnade, till största delen slafvar. De togo vägen till Rom, dit äfven från alla delar af Italien massor af de emanciperade nyborgarne strömmade. Trots varningar från det demokratiska partiets förnämste och ädlaste man *Sertorius* blef Marius och med honom det oinskränktaste skräckvälde rådande i Rom. Ej blott nedhöggos motpartiets utmärktaste män; otaliga dödades blott af mordlust eller begär efter penningar, till dess Sertorius lät omringa de marianska banditerna och nedhugga dem till sista man, enligt lägsta uppgifter fyra tusen till antalet. Marius fick ej länge fröjda sig åt sitt 7:e konsulat. Han dog efter några dagars sjukdom år 86. Han som en gång varit fäderneslandets stolthet och ära var nu ett föremål för partiernas hat och förbannelse.

För att vinna massan af den lägre befolkningen vidtogos en del åtgärder såsom kolonianläggningar och nedsättning af alla privatfordringar till fjärdedelen af normalbeloppet. Trots den demokratiska regeringens oduglighet och de föröfvade blodsdådenvar den större delen af Italiens befolkning obenägen för en aristokratisk restauration med dess befarade följd af ett nytt skräckregemente.

Regeringens försök att gifva Sulla en efterträdare i befälet mot Mithradates misslyckades fullständigt, såsom redan sagts. Innan Sulla landade i Brundisium, hade han insändt en skrifvelse till senaten, hvari han tillkännagaf jämte krigets afslutning och resultat sin återkomst till Italien: han skulle respektera de åt nyborgarne förlänade

rättigheterna; straffdomar voro visserligen nödvändiga, men de skulle ej träffa massorna utan ledarne. Men regeringen ville ej veta af Sulla och vidtog starka rustningar. Öfverlägsna härar stodo färdiga att gå till strids mot honom. Visserligen förstärktes äfven Sullas här. Den längre fram så betydande *Pompejus* förde till honom en här af tre legioner, *Crassus* och många andra af aristokratiens män, som undkommit demokraternas förföljelser, slöto sig äfven till honom. Sulla besegrade de mot honom stående härarna, där de ej självfva gingo öfver till honom, och nalkades Rom. Demokraternas fältherre *Marius* den yngre blef slagen och tvungen att kasta sig in i Praeneste. Han hann dock att gifva kommendanten i Rom befallning att döda i staden befintliga hittills skonade män af motpartiet, och till spillrorna af demokraternas här slöto sig de ännu obesegrade samniterna. Då dessa ej kunde undsätta Praeneste, drogo de till Rom för att åtminstone få släcka sin hämndtörst eller, såsom en af dem yttrade, för att bli kvitt vargarna, som beröfvat Italien dess frihet, måste de förstöra skogen, i hvilken de hade sitt hem. Sulla skyndade till undsättning och vid den Collinska porten stod den afgörande striden. Nu började den hvita skräcken, som ej gaf efter för den demokratiska i fasansfull grymhet. Sedan mördandet fortgått någon tid, framställdes till Sulla den begäran, att han skulle bekantgöra namnen på dem, hvilkas död han önskade, för att befria andra från dödsfruktan. Så skedde. Nu offentliggjordes namnen å de i akt förklarade *(proskriberade).* Deras antal uppgick slutligen till fyra tusen sjuhundra, hvarjämte Sullas gunstlingar och verktyg på egen hand af vinningslystnad eller andra egennyttiga bevekelsegrunderfortsatte mördandet. Pris sattes på de proskriberades hufvud och hvarje försök äfven från närmaste blodsförvanter att hjälpa en lifdömd belades med dödsstraff. Genom en senare lag indrogos deras gods, och deras barn och barnbarn uteslötos från beklädande af alla offentliga ämbeten. Med icke mindre grymhet förfor han äfven i det öfriga Italien. Flera af landskapen ödelades på hans befallning af väpnade band. Beträffande Samnium förklarade diktatorn, att Rom ej kunde hafva lugn, så länge Samnium funnes till, hvarför samniternas namn skulle utplånas från jorden. Hotelsen sattes i verket, och det förut blomstrande och rikt befolkade landet förvandlades till den ödemark det sedermera förblifvit.

Genom de konfiskationer, som öfvergingo ej blott enskilda utan äfven en mängd stadskommuner, blef Sulla satt i stånd att med jordegendom belöna icke mindre än 120 tusen af sina soldater. Dessa liksom äfven de 10 tusen herrelösa slafvarne, som han frigaf, voro hans pålitliga stöd. I en del af provinserna voro revolutionsmännen ännu rådande. Pompejus lyckades att bringa Sicilien och Afrika under den nya adelsregeringen. Men den utmärkte demokratiske ståthållaren i östra Spanien, *Sertorius,* hade visserligen till en början måst vika för öfvermakten, men på inbjudan af lusitanerna att blifva deras anförare återvände han år 80 och förstod att vinna hispanernas synnerliga förtroende genom sin duglighet, rättvisa och mildhet. Han samlade en armé, med hvilken han år efter år bekämpade den romerska regeringens trupper med växande framgång. Han ingick öfverenskommelse med både Mithradates och sjöröfvarne och blef en allvarsam fara för den aristokratiska styrelsen. Äfven Pompejus, som sändts till Spanien med en stor här, hade ingen egentlig framgång. Först sedan Sertorius fallit offer för förräderi (år 72) återställdes lugnet i denna provins.

Hurusom Sulla genast år 82 lät utnämna sig till diktator på obestämd tid med oinskränkt makt öfver medborgarnes lif och egendom samt rätt att stifta lagar och utnämna ämbetsmän, liksom ock huru han omorganiserade staten i syfte att betrygga senatens makt genom inskränkning af folktribunernas ochcensorernas befogenhet, är den politiska historiens uppgift att skildra. Här må endast nämnas, att Sulla bibehöll de italiska städernas borgare vid deras nyvunna fulla borgarrätt, hvarigenom han slutgiltigt befästade Italiens politiska enhet, men han fråntog de frigifna den dem medgifna oinskränkta rösträtten och afskaffade de af Gracchus införda för statens finanser ruinerande sädesutdelningarna. Han nedlade diktaturen år 79 och återgick till privatlifvet. Efter hans plötsliga död följande år gaf sig missnöjet genast till känna hos alla dem, som af olika grunder voro fiender till den Sullanska författningen. Inbördes krig, där konsul stod mot konsul, utbröt i Italien, och öppet framställdes fordran på afskaffande af Sullas lagar och förordningar. Visserligen lyckades det senaten att bli herre öfver oppositionen, om ock med några eftergifter i fråga om sädesutdelningarna. Men den allmänna ställningen var ytterst betänklig: Sertorius utbredde sitt välde i Spanien, och sjöröfvarne organiserade sig såsom en särskild stat, hvilken behärskade hela Medelhafvet och gjorde all sjöfart osäker. Härtill kom, att Mithradates hotade med ett nytt krig. Då konungen i Bithynien år 75 dog och i testamente lämnade sitt rike åt romarne,

hvarigenom dessa blefvo nära grannar till det politiska riket, ansåg Mithradates sig hotad och förklarade omedelbart krig. Med lysande framgång förde *Lucius Lucullus* de romerska härarna mot både Mithradates och hans svärson Tigranes i Armenien, till dess myteri inom hären och de romerska penningmännens missnöje öfver fältherrens åtgöranden för att hindra deras utpressningar tvungo honom att draga sig tillbaka, hvarefter han genom penningmännens inflytande blef afsatt från befälet år 67. Pompejus, som med den vidsträcktaste fullmakt och omsorgsfullaste utrustning i ett några månaders fälttåg samma år rensat hafvet från sjöröfvarne och intagit deras starka fästen i Kilikien, beordrades att öfvertaga befälet mot Mithradates. Han besegrade både denne och Tigranes, hvarefter han ordnade förhållandena i Asien och utvidgade romarväldet med flera nya provinser. I alla dessa krig hade slafvar i stor utsträckning användts af de kämpande parterna, och slafhandeln hade tagit ett uppsving, hvars like man i Medelhafsområdet hittills ickekänt och som står i närmaste sammanhang med sjöröfveriets utomordentliga spridning. Såsom redan nämnts, voro Syrien och länderna i det inre af Mindre Asien de förnämsta fångstområdena.

Men människorof förekommo äfven i Italien, ofta genom latifundiernas slaffogdar. Icke ens hufvudstaden var säker.

Huru de romerska penningmännen utsögo provinserna, lära vi känna genom hvad som berättas om provinsen Asia, som i den af Sulla beviljade freden i Dardanus år 84 blifvit ålagd att betala 20 tusen talenter. De romerska kapitalisterna förskotterade beloppet. Men på 14 år växte summan genom räntor och räntor på räntor till 120 tusen talenter eller sexdubbla beloppet: kommunerna måste för att förnöja de romerska fordringsägarne sälja sina offentliga byggnader, sina konstverk och dyrbarheter och de äldre borgarne sina vuxna söner. Lucullus satte räntan till *endast* 12 % och förbjöd att taga ränta på ränta.

Slafuppror hade såsom förut nämnts ej varit sällsynta företeelser inom romarriket, och på Sicilien hade de under revolutionstiden förekommit vid två tillfällen och båda gångerna först efter hårda strider kunnat kufvas. På ett rent af fasaväckande sätt framträder slafveriets vederstygglighet hos de olyckliga, som särskildt utbildades för att till det suveräna folkets förnöjelse kämpa på lif och död. De flesta af dem utgjordes af tappra krigsfångar, som en gång i fält kämpat mot romarne. I och omkring Capua funnos särskilda anstalter för utbildande af sådana fäktare eller gladiatorer. Ar 73 bröt sig en skara af dessa fäktare ut ur sina kaserner. Till dem strömmade slafvarne i massor från alla håll. Deras utmärkte anförare *Spartacus* slog de mot honom anryckande romerska härarna och ämnade föra sina män bort från Italien till frihet men tvangs af den byteslystna massan att stanna i Italien. Pretorn *Marcus Crassus* återställde manstukten i sin af åtta legioner bestående här genom att af en slagen afdelning af densamma afrätta hvar tionde man och besegrade slafvarne fullständigt år 71. Spartacus själf stupade tappert kämpande. Pompejus, som på återvägen från Spanien mötte några tusen af de flyende fäktarslafvarne, tillintetgjorde dem och berömde sig i sin rapport till senaten att hafvauppryckt kriget med rötterna, under det att Crassus blott vunnit seger öfver dem. Han var redan en så betydande personlighet, att han af den aristokratiska regeringen ansågs farlig. Farhågorna ökades ännu mera, sedan han, såsom redan nämnts, på ett glänsande sätt återställt åtminstone för en tid ordning och säkerhet på hafven samt afslutat kriget med Mithradates och ordnat förhållandena i Asien. I Rom fruktade man, att han vid sin återkomst skulle söka rycka till sig högsta makten och störta republiken, och man visade sig därför obenägen, då han genom utskickade anhängare sökte ett nytt kommando med vidsträckt kompetens för att kufva den revolutionära resning af folkpartiet, som utbrutit under *Catilina* och utgjorde ett betydelsefullt led i den sedan Graccherna pågående klasskampen. Sammansvärjningen undertrycktes genom konsuln *Marcus Ciceros* kraftiga åtgärder, och Catilina själf stupade år 62 vid Pistoria. Senatspartiets mod och självkänsla hade nu vuxit. Det visade Pompejus föga tillmötesgående, då denne, som visserligen velat men ej vågat upphäfva sig till envåldshärskare, vid sin ankomst till Italien upplöste sin här. Han måste därför för att få sina åtgärder i Asien godkända och sina löften till soldaterna om jordutdelning infriade sammansluta sig med *Cæsar* och *Crassus* i det s. k. *första triumviratet* år 60. Från denna tid ligger den politiska makten hos dessa män och efter Caesars utomordentliga framgångar i Gallien hos denne, hvarefter, sedan han röjts ur vägen genom en sammansvärjning år 44, ett nytt triumvirat, *Octavianus, Antonius* och *Lepidus*, bildar

sig, med dess följe af fruktansvärda proskriptioner och konfiskationer, och ur detta triumvirat framgick den förstnämnde såsom envåldshärskare eller den förste kejsaren.

Innan vi öfvergå till en framställning af det romerska kejsardömets ställning till slafveriet och därmed sammanhängande ekonomiska förhållanden, måste en del företeelser från det republikanska Roms sista århundrade beröras.

Vid sidan af den politiska oligarkien har en finansiell oligarki framträdt. Till denna senare strömma inkomsterna från alla stats- och kommunalförpaktningarna, från bankirverksamhet, från grosshandel och affärsföretagen i hela riket. Med dessa stora rikedomarshopande hos en jämförelsevis fåtalig klass följde äfven väldiga finansiella kriser, särskildt i sammanhang med stora politiska skakningar då massan af de fattiga och gäldbundna lät höra sina kraf på annullering eller nedsättning af alla fordringar på grund af lån Rättelse: Sid. 107 rad 4 *står:* lön, *läs:* lån och afskrifning af en del af hushyran. Antalet af dem som kräfde underhåll af staten växte oerhördt, och ett vittnesbörd om den allmänna nöden är äfven, att utarmade fria män sålde sig till en gladiatorskola och förpliktigade sig att utan motsägelse låta fängsla, piska, bränna eller döda sig, om anstaltens lagar så fordrade. I otaliga hjärtan lefver den bergfasta tron, att den fattige är fattigare än han borde vara, och att han är detta, emedan de rika äro rikare än de borde vara. R. v. Pöhlmann, Geschichte der sozialen Frage und des Sozialismus in der antiken Welt, II, s. 555.

I provinserna uppstod allmän fattigdom, och befolkningsnumerären aftog. Under det italikerna utvandrade till provinserna, sände dessa till Rom fria invandrare af helleniskt-orientaliskt ursprung men af mycket tvifvelaktigt värde. Ännu betänkligare var den stora tillväxten i slafmängden. Ingenstädes trädde skadligheten af slafverisystemet skarpare i dagen än i Rom. Ingenstädes hopades så stora slafmassor som i de stora familjernas eller de rika uppkomlingarnes palats. Där funnos slafvar från alla delar af världen; på sista tiden äfven från Gallien och Germanien.

Icke mindre farliga voro de frigifna, icke mer slafvar och likväl ej ägande en borgares alla rättigheter, beroende af sina herrar och dock med fria mäns anspråk. Såväl i valrörelserna som i gatukravallerna togo de en verksam del. Föreningar och klubbar funnos bland dem i mängd och tjänade att gifva en militärisk organisation åt hufvudstadens hela proletariat. Äfven voro, såsom redan nämnts, sädesutdelningarna ägnade att draga det arbetslösa liksom det arbetsskygga borgarproletariatet till hufvudstaden. Dyr tid och hungersnöd voro där ej ovanliga företeelser. Ingenstädes var man mindre säker till sitt lif än i hufvudstaden. Banditerna voro i ständig och ostörd verksamhet. Roms bundsförvanter, som i århundraden hade kämpat och blödt för dess makt, hade förgäfves begärt den romerska borgarrätten och till sist gripit till vapen. Efter ett fruktansvärdt krig måste

Rom gifva efter. Det var dock en sund förstärkning, borgerskapet härmed erhöll. Men nya borgare hade i massor vunnits genom frigifning af slafvar, framför allt stadsslafvar af den sämsta sorten, nämligen de af grekiskt-orientaliskt ursprung. Dessa förde oftast till Rom alla Orientens laster och inverkade i hög grad fördärfligt på sina herrar och deras familjelif. — Genom den mängd af slafvar, som stod de romerska herrarne till buds för att utföra deras minsta befallning, blefvo dessa afvända att lita till sin egen kraft och alltmer förvekligade. Romarnes gamla krigaranda försvinner alltmer, och under kejsartiden blefvo härförarne och officerarne af romersk-italisk härstamning allt sällsyntare. Då västromerska kejsardömet störtade samman, utgjordes ej blott det högre befälet utan äfven större delen af manskapet af barbarisk, d. v. s. germansk, härkomst. Krigsyrket anstod ej längre en romare.

Huru starkt massinvandringen till Rom tilltog, framgår af den enorma tillväxten i antalet understödstagande borgare alltifrån Gracchernas tid. Under Cæsar hade antalet stigit till 320 tusen personer, och årliga utgiften för dessa understöd, som för år 73 f. Kr. uppgifves ha uppgått till 10 millioner, redan år 62 till 30, år 56 till 40 millioner och år 46 ända till 76 millioner 800 tusen sertertier, omkring 15 millioner kronor. Om ock dessa siffror ej äro absolut felfria, angifva de dock tydligt den starka progressionen af understödstagares numerär dels på grund af inflyttning af italisk befolkning, dels genom slafvarne, hvilka man frigaf för att genom dem blifva delaktig af sädesutdelningarna eller *frumentationerna*. Det blef till sist omöjligt att tillfredsställa alla sökande.

Cæsar måste aflägsna massor, det uppgifves 80 tusen, genom transmarina kolonianläggningar, och då icke desto mindre ännu flera stannade kvar, tillgrep han utvägen att fixera antalet understödstagare till 150 tusen, ökadt under Augustus till 200 tusen, hvarvid det sedan förblifvit. Men frumentationerna lämnade åt dessa statspensionärer blott en ringa kvantitet brödsäd eller under den senare kejsartiden bröd efter det för slaf- eller fångkost öfliga måttet, näml. 5 skäppor En modius var 8,754 liter eller 3,34 kannor; 5 modii således 16,72 kannor eller något mer än ¼ tunna. Sundén, Rom. Antikv. hvete månatligen.

För öfriga behof måste den fattige förskaffa sig annan hjälp. Kvinnor och barn voro i regeln uteslutna. Ej heller gjordes någon skillnad på den arbetsföre och invaliden eller fästes afseende vid den sökandes lefnadsvandel; äfven tjufvar, menedare, äktenskapsbrytare fingo mottaga den mycket eftersträfvade, för lifstiden gällande frumentationspoletten. Denna *tessera frumentaria* kunde till och med af innehafvaren för en tid frånträdas eller till och med försäljas. »Bröd och cirkusspel» var proletariatets fordran. Någon uppmuntran till själfhjälp söker man förgäfves. Frumentationerna blefvo till en olycka för Rom och stegrade pauperismen i stället för att afhjälpa den.

Under sin korta regering vidtog Cæsar många åtgärder för afhjälpande af de värsta missförhållandena. Så sökte han att sätta en gräns för italikernas utflyttning dels genom nedsättning af den militära tjänstetiden, dels genom förbud för medlemmarne af senatorsståndet att vistas utom Italien annat än i tjänsteärenden och förbud för andra italiker i giftasåldern, från 20:e till 40:e året, att utöfver 3 år efter hvarandra vara borta från Italien. Fäder till flera barn gynnades och premierades. Förordningar mot lyxen utfärdades, och deras efterlefnad ställdes under kontroll. Till förmån för de skuldsatta utfärdades en ny konkurslag med en del mildrande bestämmelser, såsom ett års nedsättning af alla mindre hyresbelopp intill 2 tusen sestertier. Stora allmänna arbeten såsom väganläggningar, sjösänkningar, byggnadsföretag, sattes i gång, och de italiska boskapsuppfödarne ålades att till herdar antaga äfven vuxna *fria* män, åtminstone till en tredjedel af hela antalet, hvarigenom lagstiftaren afsåg att både minska banditväsendet och öppna en utkomstmöjlighet för det fria proletariatet. Till provinsialernas bästa ordnades skatteväsendet, så att bördorna minskades. Provinsialerna hade all anledning att sörja öfver den store och humane härskarens död.

Hvilka kolossala slafmassor hopades i Italien under republikens sista århundrade, framgår af några uppgifter, som förtjäna omnämnande. Marius tillfångatog vid Aquæ Sextiæ 80 tusen teutoner, vid Vercelli eller Raudiska fälten 60 tusen kimbrer, och dessafolk föredrogo dock döden för slafveriet. Mommsen R. G. 2,403. beräknar för år 70 Italiens fria befolkning (förutom Cisalpinska Gallien) till högst 7 millioner själar, den ofria till dubbla antalet, ehuru han reserverar sig beträffande sannolikheten af dessa siffror. Likväl stiger slafantalet alltjämt. Genom Cæsars eröfring af Gallien skall öfver en million slafvar hafva förts till Rom.

Ocker frodades mer än någonsin. Det förekom, att kapital utlånades till stadskommuner till en ränta af 4 % i månaden, alltså 48 % för år. Äfvenså förekom det enligt Mommsen, att en energisk och inflytelserik affärsman, för att med så mycket bättre framgång kunna drifva sin affär, förskaffade sig titel af sändebud *(libera legatio)* eller lät af ståthållaren i den provins, där han dref sin lånerörelse, gifva sig officers titel och möjligen äfven manskap. En af dessa på sådant sätt tillskapade krigare lät för indrifvande af en fordran på staden Salamis på Cypern så länge hålla kommunalrådet inspärradt på rådhuset, till dess fem af rådets medlemmar dödt af svält.

Ännu under början af kejsartiden fylldes slafmarknaden af nya massor, vunna genom kejsarnes krig i bergländerna vid Italiens gränser samt genom eröfring af Alpländerna och krigen vid Rhen och Donau. Sedan kejsardömet genom Augusti visa styrelse vunnit stadga, uppgick för hela romarvärlden en ny ljusare tid. Särskildt för den olyckliga samhällsklass, hvarmed vi i detta lilla arbete sysselsätta oss, börjar lagstiftningen alltifrån denna tid att visa deltagande. Det innebär i själfva verket i socialt hänseende en förbättring, att slafvarne under Augustus få uppträda såsom vittnen i brottmål, anhängiggjorda mot deras herrar.

Kejsar *Claudius* bestraffade det godtyckliga dödandet af en slaf såsom dödandet af en fri. Genom en lag från *Neros* tid stadgades, att slafvar blott efter formlig dom och för svåra förbrytelser kunde tvingas till strid med de

vilda djuren.

Från kejsar *Hadrianus* härrör en hel rad af stadganden och åtgärder till slafvarnes bästa. Så landsförviste han en romare pa 5 år, som genom försumlighet förorsakat en slafs död, och likaledes på 5 år en romersk dam, som af de obetydligaste

anledningar på det värsta pinat sina slafvinnor. Han föreskref äfven, att ingen ägde rätt att kastrera en annan, hvarken fri eller slaf. Under det att förut efter en slafägares mördande alla hans slafvar fingo dödas, mildrades lagen af Hadrianus, som begränsade dödsstraffets användning till dem, hvilka vid gärningen varit så nära, att de kunnat lämna hjälp. Lättsinnigt användande af tortyr förbjöds. Försäljning af slafvar till fäktarskolor, slafvinnor till kopplare förbjöds. Ingen fick döda sin slaf utan måste ställa honom inför domstol. Hadrianus uppgifves hafva afskaffat slaffängelserna *(ergastula)*; dock tyckas de redan under *Senecas* tid endast hafva användts för slafförbrytare. Kejsar *Antoninus Pius* fortsatte lagstiftningsarbetet i samma anda af skydd för slafvarne, ehuru i det reskript, som från hans tid bevarats, äfven romerska rättens skygghet att ingripa i den privata äganderätten starkt framträder.

Alla dessa nyss anförda stadganden rörande slafvarne sammanhänga med det omslag i de bildade samhällskretsarnas uppfattning rörande slafveriet, som framträdt redan hos tänkarne af den kyniska skolan men sedan i ständigt stigande grad utvecklats af den stoiska filosofiens män, såsom förut antydts, och som efter hand äfven vunnit insteg i romarvärlden. Ursprungligen var den hårda romerska folkkaraktären mycket mindre än den grekiska benägen att i slafven erkänna människan. Slafven var för romaren en sak, hvaröfver hans herre helt och hållet förfogar. För slafven gafs det ej familj, ej äktenskap, ej egendom; han är ett *instrumentum vocale*, liksom dragdjuret ett *instrumentum semivocale* jämte det döda inventariet *instrumentum mutum* (stumt redskap). Den äldre tidens romare går dock själf i arbetet tillsammans med slafvarne och delar deras kost liksom deras mödor. Men hvarje känsla af billighet är för honom främmande. Så gifver *Cato* i sitt arbete om åkerbruket rådet att sälja gamla och sjuka slafvar såsom andra utslitna inventarier. En annan agrarförfattare, *Terentius Varro*, råder till att i osunda trakter använda fria arbetare, då förlusten af en slaf vore en afsevärd kapitalförlust. Den gamla åskådningen var härskande ända in i republikens sista dagar, och med den tilltagande lyxen och slafvarnes växande antalförsämrades äfven deras ställning. De täta slafupproren vittna också härom under det att det humana Athen aldrig hemsöktes af sådana. Det var först de senare stoikerna, som lärde romarne, att de självfva utplånat gränserna för nationaliteterna och att därmed ock ett moment fallit bort, hvari man förut sett ett berättigande för slafveriinstitutionen.

Stoan väckte äfven föreställningen om en allmän mänsklighet och förde romarne till erkännande af *naturrätten*, under det att *folkrätten* skapat slafveriinstitutionen. *Cicero* närmar sig *Aristoteles* förut angifna ståndpunkt (sid. 44) och anser, att naturen förlänat de bästa herraväldet. Slafvarne betydde för honom ej mycket. Likväl vill han, att man mot dem skall vara rättvis, och anser det vara nog, om man behandlar dem såsom legohjon. Humanitetskänslan och det gamla romarsinnet, som blott tar fördelen i beräkning, strider hos honom om öfvertaget.

Först under kejsartiden kommer uppfattningen om alla människors likhet till fullt genombrott. Enligt *Seneca* består mellan alla människor en andlig förvantskap, då vi af naturen hafva samma ursprung och samma mål. Natura nos cognatos editit. quum ex iisdem et in eadem gigneret. Seneca ad Lucil. XV, ep. III. »Romersk riddare, frigifven eller slaf» — äro blotta namn skapade af fåfänga eller orättfärdighet. »I sanning fri är blott den dygdige, blott den dålige blir med rätta kallad slaf.» Slafvarne äro för Seneca kontubernaler, invånare i samma hus, ja, till och med ödmjuka vänner. Herrarne böra förhålla sig mot dem, som de själfva vilja blifva behandlade af sina öfverordnade. Om hos herrarne det ordspråket är gängse: »lika många fiender som slafvar», anser Seneca: »vi hafva icke fiender i dem, men vi göra dem till fiender». Seneca är också en af de första som höjt sin röst mot gladiatorsspelen, för hvilka slafvarne föllo offer. Äfven den frigifne slafven *Epiktet* lär, att en broderlig kärlek bör förena alla människor. Hvarje människosjäl är ett fragment af den gudomliga, alla människor hafva Gud till

fader, alla äro bröder. Han jämför en slafs tjänster mot en fri med dem, en frisk bevisar en sjuk.

Marcus Aurelius är stoikern på kejsartronen. I sina skrifter följer han helt och hållet Epiktet. Äfven han betonar alla människors samhörighet af naturen, och en rad af förordningar utfärdades af honom till slafvarnes bästa. Af största betydelse blef upptagandet af de stoiska lärorna på det rättsliga området. Naturrätten får sitt uttryck i de juridiska författarnes arbeten och i lagstiftningen, särskildt i pretorernas edikt, och nu framträder i rättsutvecklingen sträfvandet att utjämna bestående ojämnheter i den gällande rätten. Detta visar sig i arfsrätten: inskränkningen i arfsbehörighet för ättlingar på kvinnolinjen *(cognati)* faller bort, hustrun likställes med mannen. Framför allt framträder det i erkännandet och fastställandet af en del mänskliga rättigheter hos slafvarne. Juristerna veta mycket väl, att de befinna sig i strid med ännu bestående åskådningar. De förklara ofta, att de bestämmas af *favor libertatis*, begäret att gynna frihetens sak. Huru kejsarne till och med *Marcus Aurelius* utvecklat lagstiftningen till förmån för slafvarne, har ofvan sagts.

Med *Septimius Severus* börjar kejsarnes nära förbindelse med de stora juristerna, hvilka i ledande ställning såsom pretorian-prefekter verkade för en förbättring af slafvarnes läge. Nu talar man om slafvens hustru (*uxor)*, om hans äktenskap (*matrimonium*). Familjebanden respekteras. Mor och barn skiljas ej åt, ja, hela slaffamiljen skall dela samma rättsliga öde. Föreningar af slafvar eller af slafvar och frigifna i ett hus fingo bildas och erkändes såsom korporationer, särskildt såsom understöds- och begrafningskassor.

I följd af de fredligare förhållandena under kejsartiden aftog slafvarnes antal. I stället användes i stigande grad fria arbetare. I städerna voro de olika yrkena oftast sammanslutna i korporationer, som stodo under statens beskydd och voro juridiska personer. Dessa korporationer omfattade både fria och frigifna. Utöfningen af ett handtverk tyckes då ej hafva inneburit något nedsättande, alldenstund man var angelägen att på grafstenen ej blott namngifva detta utan äfven att afbilda till detsamma hörande verktyg. Kejsarne gynnade det fria arbetet. Om *Vespasianus* berättas det, att han till och med afböjde användandet af en

uppfunnen maskin, emedan han ej ville beröfva småfolket möjligheten till förtjänst. Ofta voro kejsarne själfva utgångna från denna samhällsklass, såsom *Maximus*, son af en handtverkare, Pertinax son af en virkeshandlare. Det fria arbetets utbredning framgår också af de särskilda skatter, som pålades dem. Fria voro medlemmarne i *skeppargillena (navicularii)*, likaså skepparne på Rhone och Saone. Fria voro äfven de, som tillhörde bagar- och mjölnargillet, liksom arbetarne i vapenfabrikerna och myntverket. Det antages, att äfven i de olika manufakturgrenarna och i stenbrotten arbetarne voro fria män. Då slafvar här omnämnas, måste man antaga, att de voro korporationernas eller statens egendom. Det var dessa, som i kedjor arbetade i bagerierna, manufakturerna och bergverken. Till dessa kommo de till undergående af straff dömda. Af inskrifterna kan man äfven följa det fria arbetets tillväxt och utbredning. Kunde man fastställa den kronologiska ordningen i dessa inskrifter, skulle vi sannolikt se, huru de fria och framför allt de frigifna stadigt trängde undan slafvarne ur yrkena. Det fria arbetets förekomst och utbredning visar sig äfven i det märkvärdiga Diokletianska ediktet af år 301 rörande maximalprisen såväl å de vanliga lifsmedlen och ett stort antal industrialster som ock å arbetslönerna i en mängd af yrken, ej blott sådana som hörde till landtbruket utan ock sådana, som rörde lärarnes och advokaternas verksamhet. Men ovisshet råder såväl om den myntenhet som om det rymdmått, efter hvilka priserna angifvas. Några bestämda slutsatser kunna därför svårligen dragas rörande aflöningsförhållandena. Men den allmänna nöden jämte statens behof af säkerställande af de erforderliga inkomsterna och af de industrigrenars fortsatta bedrifvande, som ansågos för den allmänna rörelsen särskildt oundgängliga, föranledde regeringen att med ärftligt tvång binda dessa korporationer, hvilkas medlemmar utan möjlighet att undkomma med allt hvad de ägde och med sina personer skulle ansvara för att statens kraf tillfredsställdes. I fiskaliskt intresse hade arfstvånget införts äfven på många andra områden: såväl rikets senat som städernas rådsherrar — dekurioner — voro underkastade ärftligt tvång, och de senare måste son efter faransvara för kommunernas skatter. Öfverallt blef kastväsendet rådande. Då alla sökte undkomma detta tvång, måste staten vidtaga de strängaste åtgärder för att förhindra detta.

Det är sålunda blott ett uttryck för den allmänna statssynpunkten, som framträder i det romerska *kolonatets* förvandling från en klass af fria småbrukare och arrendatorer — företrädesvis på de stora latifundierna — till en ofri klass, bunden vid torfvan *(glebæ adscriptus, membrum terræ)*. Till detta jordbrukskolonat slöt sig ett annat, ursprungligen bildadt förnämligast i militärt intresse. Kejsar *Marcus Aurelius* öfverflyttade massor af germaner och sarmater till romerskt område för stärkande af rikets värnkraft och för att motverka den öfverhandtagande folkbristen. Han försåg dem med jord, och de förblefvo personligen fria, men de fingo ej flytta, och de och deras manliga ättlingar skulle göra krigstjänst. De följande kejsarne följde det af Marcus Aurelius gifna föredömet. *Alexander Severus* införde arfstvånget vid gränstrupperna och tilldelade soldaterna jordområden, mot förpliktelsen att deras söner skulle göra krigstjänst. Om kejsar *Probus* berättas, att han i kamp mot alemanner, goter och andra germanska folk tog massor af dem till fånga, hvilka som koloner sändes till Britannien, med samma föreskrift rörande deras manliga afkomma. Samme kejsare lät 100 tusen bastarner bosätta sig i Thrakien. Han tyckes af grundsats ha förlagt kolonerna i gränsprovinserna men alltid iakttagit den försiktigheten att förflytta dem till fjärran från deras hem belägna länder. Kejsar *Valentinianus* lät alemanner besätta sig vid Po, och kejsar *Valens* ville liksom brodern motverka affolkningen i riket, hvarför han lät västgoter bosätta sig i Thrakien. Genom ämbetsmännens förvållande blef denna åtgärd till fördärf. Hela denna kolonisationspolitik var emellertid ödesdiger, i det att regeringen härigenom medgaf en fredlig ockupation af de germanska stammarna, och i stället för att gränsländerna förut assimilerats med romerskt-italiskt väsen blefvo de nu germaniserade.

Den fiskaliska synpunkten hade varit bestämmande för staten, som ville vidmakthålla jordbruket, för att de detta pålagda skatterna skulle räcka till för de under tidsförhållandenas krafväxande behofven och därjämte äga säkerhet för dessa skatters utgående. I öfverensstämmelse med den rådande uppfattningen skedde detta genom en formlig lag om kolonernas ärftliga fängslande vid det gods, där de bodde. Visserligen sökte lagstiftningen äfven sörja för, att kolonerna ej fullständigt utsögos af jordägarne. Men förtryck från de senare liksom ock från de fala ämbetsmännen kunde ej förhindras trots kejsarnes bemödanden, och följden blef att kolonerna i germanerna sågo sina befriare. Den i ett formligt kastväsen stelnade staten var icke heller ägnad att väcka en patriotisk gemensamhetskänsla gentemot främmande folk. Om kolonatet handlar en afdelning af förf:s lilla arbete: Ståndens ärftlighet i det romerska världsriket, sid. 69. Slutligen bör nämnas, att den jordbrukande klassens nöd föranledde i flera provinser formliga uppror, såsom i Afrika, på Sicilien och i Gallien. I Afrika och på Sicilien förenades med den sociala rörelsen äfven religiöst svärmeri. I Gallien sökte upprorsmännen gifva sig en fastare organisation och gjorde sina anförare till kejsare. Kejsar Diokletianus' medkejsare *Maximianus* måste själf draga ut mot dem. Han besegrade dem, men för att ej ytterligare affolka landet och försvaga dess skatteförmåga måste han benåda massorna.

En särskild klass af slafvar, hittills icke berörd, påkallar vår uppmärksamhet, nämligen slaf-slafvarnes, *servi vicarii*. I Orienten, såväl i Egypten som vid det persiska hofvet, hade de mäktiga eunuckerna, själfva slafvar, i sin tjänst en mängd slafvar. Så berättas om en viss Annäros, storkonungens slaf, att han förhöjde glädjen vid sin herres festmåltider genom uppträdandet af ett hundrafemtio danserskor och flöjtspelerskor, hvilka voro hans slafvar. Äfven hos hebréerna finnas, såsom redan sid. 19 angifvits, olika grader af slafvar. Samuels 2:a bok, kap. 9,2 och 10 nämner en Sauls slaf, Siba, som hade femton söner och tjugo slafvar. Berättelserna om slafuppsyningsmännen i Abrahams hus antyda liknande förhållande. Från Grekland finnas redan i Odysséen Odyss. XIV. 449. exempel. Odysseus' trogne slaf Eumæos betjänades af en egen slaf, som han köpt för sina egna penningar utan sina

herrars vetskap. *Plautus* omnämner efter sina grekiska förebilder sådana slafslafvar. Framför allt voro slafvarne talrika i de athenska bankirernas hus. Vi ha redan (sid. 53) omtalat Pasion, själf slaf, och dennes slaf Phormio.

De romerska texterna kalla slafslafven sällan *servus servi*, oftare *servus peculiaris* (tillhörande slafvens sparade kapital), allra oftast *servus vicarius*, slafvens ställföreträdare, i hvilken egenskap han tolererades af husbonden. I det kyrkliga språket finner man *Augustinus kalla sig servus servorum Christi*, och titeln *servus servorum Dei* bars

af många både präster och lekmän under den tidigaste medeltiden, framför allt af påfvarne alltifrån *Gregorius I.* Huruvida häri ligger antydan om en slaf som lyder andra slafvar eller det blott är ett retoriskt uttryck i stället för den ödmjukaste af Guds slafvar, en motsats till *rex regum*, konungars konung, må lämnas därhän. I en annan påflig titel, *vicarius Petri*, kan detta uttryck ej betyda Petri slaf utan Petri ställföreträdare, liksom i den tidens romerska administration *vicarius* var ställföreträdare för pretorianprefekterna.

Om slafslafvens förhållande till sin herre, *servus ordinarius*, och till den egentlige husbonden, liksom om möjligheten för slafslafven att vinna frihet finnes i den senare romerska lagstiftningen en mängd stadganden, hvilkas närmare behandling ej ligger inom detta arbetes plan. Det må vara nog att anföra, att många slafvar, såsom det kejserliga palatsets och stadskommunernas, kunde vara mycket rika och äga ända till tio egna slafvar. Slafslafvarne hade naturligtvis en mycket hård lott, i det att de ofta fingo lida för den orättvisa eller kränkande behandling den ordinarie slafven måst röna. Å andra sidan kunde den senare med husbondens goda minne frigifva sin vikarie och från *dominus* blifva *patronus* för denne.

Innan formerna för slafvarnes frigifning och de frigifnas rättsliga och sociala ställning företages till behandling, torde en kort öfversikt af de allmänna slafprisen böra lämnas.

Att priserna varierade efter de olika tidsperioderna, tillgången och slafvarnes kvalitet är naturligt. Rörande Roms äldre tider finnas inga underrättelser bevarade. Efter andra puniska krigetvoro priserna på den grekiska marknaden bestämmande äfven för den romerska. Hannibal sålde sina krigsfångar i Grekland och erhöll för enhvar 500 denarer. En denar = en drachma, ungef. 70 öre. Sestertien = något mer än 17 öre, under kejsartiden ungefär 20 öre. Den äldre *Cato* betalade för jordbruksslafvar ända till 1500 denarer, men under sin censur beskattade han unga lyxslafvar, värderade till 2500 denarer, såsom straff till mångdubbelt högre belopp. Hos författarne förekomma enstaka prisuppgifter, hvilka äro mycket varierande: för slafvar vanligen 500 denarer, där icke affektionsvärde eller särskilda färdigheter betydligt ökade summan. En slafvinna betalades med 150 denarer, under det att för en vacker flicka priset kunde gå upp ända till 6 tusen denarer. De egentliga lyxslafvarne fingo visa sig särskildt vid de stora gästabuden, då de skulle betjäna och roa gästerna. Sköna gossar, betalda med 100 eller 200 tusen sestertier, tjänstgjorde såsom munskänkar. Gossar från Alexandria, hvilken stad var bekant för sina invånares bitande kvickhet, voro dresserade att i samma stil drifva gyckel med husets herre och hans gäster. I den senare kejsartiden betalades för en vanlig slaf 10 *aurei*, ungef. 160 kronor, för en kunnig handtverkare 20 aurei. I Justinianus' lagar värderas manliga och kvinnliga slafvar under 10 år till 10 aurei, men öfver 10 år till dubbla beloppet. Läkare och barnmorskor uppskattas till 60 aurei, likaså eunucker, om de hafva någon särskild färdighet, eljest är priset lägre. De nämnda priserna uppgifvas vara jämförelsevis normala, under det att enorma summor kunde betalas för särskilda specialiteter: en gosse betalades med 100 ända till 200 tusen sestertier, för en narr 20 tusen, för en *dispensator* (ungef. räkenskapsförare) 130 tusen, en *eunuck* betingade 500 tusen, en studerad slaf 100 till 700 tusen, allt sestertier.

Då trots den aftagande tillgången på slafvar deras pris ej steg, torde detta vara ett tecken till det minskade behofvet af dem och vittna om att det fria arbetet med framgång konkurrerade.

Frigifning. När formerna för lagenlig frigifning af slafvar *(manumissio justa)* uppkommo, är ej kändt. Dock torde de redan i den romerska republikens tidigaste dagar hafva varittillämpade. Dessa former voro tre: genom *vindicta* (befrielsestafven), *censu* (genom anmälan med ägarens medgifvande till skattskrifning), *testamento*. Denna sistnämnda form innebar, att ägaren antingen uttryckligen förklarade såsom sin yttersta vilja, att slafven efter hans död skulle vara fri, eller ock ålade testamentstagaren såsom ett fideikommiss att gifva honom friheten. Hvar och en af dessa former kräfde medverkan af medborgare eller borgerlig myndighet och utgör en högtidlig rättsakt, likvärdig med ett kontrakt. Det gafs äfven andra mera fria former, såsom husbondens bref till slafven eller muntliga förklaring i andra personers närvaro. Genom dessa förlänades slafven *faktisk frihet*, men rättsligen medförde de en sämre ställning än deras, som frigifvits enligt någon af de tre ofvan anförda formerna, om ock den pretoriska billighetsrätten verkade utjämnande till förmån för dem, i den händelse ägaren ångrat sig och

skulle vilja återtaga den myndighet, han frånträdt. Med afseende på de frigifnas borgerliga ställning inträdde den förändring, att de, som erhållit friheten enligt någon af de tre förutnämnda formerna, voro i och med detsamma romerska borgare. Men slafveriets sociala fläck fanns kvar. De voro icke *ingenui* (friborna); först deras sonsöner hafva sedan gammalt räknats till dessa. Med frigifningen följde äfven rätten till tre namn. Den nye borgaren antog sin förre herres släktnamn (*nomen*) och förnamn *(prænomen)* och inträdde sålunda i dennes ätt. Såsom tillnamn *(cognomen)* tog han ofta det namn, hvarmed han förut benämnts af sin herre. Så hette Ciceros frigifne slaf Tiro Marcus Tullius Tiro. Från Augustus' tid förlorade de rätten att till sitt namn lägga namnet på *tribus*, sannolikt beröfvades de äfven rösträtt. Men frånsedt bestämmelserna rörande formerna för frigifningen finnes ingen inskränkning beträffande antalet slafvar, som fingo frigifvas. Laglig rätt att ingå giftermål med någon af de fribornas klass fanns ej under republikens tid.

Men förbindelserna mellan de frigifna och deras förra herrar upphörde ej med frigifningen. Dessa senare äro nu *patroni*, till hvilka de frigifna stå i klientförhållande. De härmed förenade ömsesidiga förpliktelserna äro mera bestämda af allmän sed änformliga lagbud. Den frigifne var skyldig att ägna patronus jämte aktning och hörsamhet *(officium* och *obsequium)* vissa personliga tjänster eller dagsverkan *(operæ),* samt att afstå till honom en bestämd del af sina årliga inkomster. Patronus tillkom också en viss arfsrätt efter den frigifne jämte förmynderskapsrätt, hvilka förbehåll den frigifne måste under edlig förpliktelse lofva att iakttaga; kanske har han ock måst afsäga sig rätten att ingå giftermål. — Beträffande utöfningen af de frigifnas rösträtt, hade den varit begränsad till de fyra stadstribus tillsammans med den lösa befolkningen i Rom. Det demokratiska partiet gjorde upprepade gånger försök att bereda dem rösträtt i alla 35 tribus, men dessa försök misslyckades, och deras rösträtt förlorade all betydelse, då blott en tribus bestämdes för dem och detta genom lottning.

Kejsar Augustus fäste sin uppmärksamhet vid den rådande osäkerheten i lagstiftningen rörande slafvarne och de frigifna. Han såg, att frihet bortskänktes åt stora massor af slafvar utan urskillning och utan noggrann pröfning, och att slafvar kommo till Rom från alla delar af världen, upphöjda till värdighet af romerska borgare. Han ansåg det därför såsom sin plikt att gripa in, dels för att vidmakthålla slafveriet såsom en af samhällets grundvalar, dels äfven i syfte att reglera frigifningarna och tillse, att de skedde af aktningsvärda motiv, som skulle pröfvas af särskilda kommissioner af högt ansedda män i både i Rom och i landsorten. En rad af lagar stiftades direkt eller indirekt rörande de frigifna. Så fråntog han slafägare under 20 år frigifningsrätten. Han annullerade frigifningar, som skett för att bedraga fordringsägarne. Han skapade en lägre klass af frigifna, nämligen *dediticii,* sådana som under sin slaftid begått brott. De utestängdes från borgarrätt och utvisades från Rom. Han medgaf endast villkorlig befrielse för dem, som frigifvits före 30 års ålder, och likställde dem med sådana, som frigifvits enligt den friare formen för frigifning, lämnande dock utsikt för dem att vinna fulla medborgerliga rättigheter. I vissa punkter inskränktes de forna herrarnes rättigheter öfver de frigifna. Genom en annan lag förbjöds att genom testamente frigifva mer än ett visst antalaf befintliga slafvar, högst ett hundra. Äfvenså begränsades patronus' rätt till arf efter den frigifne, och från hans förmynderskap befriades den frigifna kvinnan, som födt minst fyra barn till världen. Likaledes befriades fadern till två barn från *operæ*, och slafvens ed att lefva ogift förklarades för ogiltig. Äfvenså medgafs giftermål mellan de frigifnas klass och de fribornas, dock med undantag af senatorsfamiljer.

Formerna för frigifning i Grekland voro på det hela likartade med de enligt romersk lag gällande, och den frigifne hade sedermera gentemot sin forne herre ungefär samma förpliktelser som enligt den romerska rätten. Liksom redan i det gamla Babylonien ställdes i Grekland slafven ofta under skyddet af ett tempel, såsom Apollos tempel i Delfi, i det att ägaren genom en skenbar försäljning öfverlät honom till detta. Det var slafven själf, som för sina sparpenningar betalade priset. Mer än femhundra härpå syftande inskrifter hafva redan bragts i dagen, och genom dessa frigifningar har en afsevärd tillväxt i den borgerliga befolkningsnumerären tydligtvis ägt rum.

Just de frigifna främlingarne voro ofta i besittning af stor rikedom, förvärfvad genom kommersiell eller industriell verksamhet. Rom var visserligen icke centrum för en stark export. Däremot var importen kolossal. Oafsedt penningmarknaden och därmed förenade ockeraffärer, för hvilken förvärfsart romarne af alla klasser

hade det lifligaste intresse, lågo handel och industri i händerna på slafvar och frigifna, som ofta ej arbetade för egen räkning utan för sina herrar, till hvilka de måste afträda större eller mindre delar af vinsten. Emellertid fanns det äfven ett betydande antal själfständiga krämare och handtverkare, hvilka till största delen voro frigifna och fortsatte med det arbete de lärt sig som slafvar och utöfvat för sina herrar. De fattiga fria höllo sig mestadels för goda för att på sådant sätt vinna sitt uppehälle. De lockades mera af den nya formen för klientväsendet, som beredde dem både frihet från arbete och mer och mindre inbringande sportler.

Den starkt utvecklade arbetsfördelningen skulle icke hafva varit möjlig, om icke en betydande del af befolkningen ägnatsig åt yrkena. Också funnos i Rom föreningar eller gillen bestående af utöfvarne af samma yrken. Såsom ett exempel bland många på sådan arbetsfördelning må anföras, att från det urgamla skomakaregillet, som föregaf sig härröra från konung Numa, söndrade sig ett särskildt gille af stöfvelmakare. Därjämte fanns det sandalmakare, fruntimmersskomakare, toffelmakare och förfärdigare af andra arter af fotbeklädnad, förmodligen äfven dessa delade i olika gillen. Ännu mer utvecklad var arbetsfördelningen i konsthandtverken, där tidens enastående konstlyx framkallade en exempellös massproduktion.

De frigifnas rikedom liksom ock deras öfvermod hade redan i början af kejsartiden väckt allmän förargelse. Men genom sin verksamhet vid hofvet, där de af kejsarne användes i de mest maktpåliggande värf, fingo de ett utomordetligt inflytande. Redan under kejsar Claudius innehade frigifna de viktigaste poster inom riksstyrelsen. Män sådana som *Narcissus* och *Pallas* verkade med synnerlig framgång i denna ställning. Om denne kejsare gäller hvad Plinius den yngre säger om Cæsarerna i allmänhet: de äro herrar öfver medborgarne, men slafvar under de frigifna. *(Civium domini, libertorum servi.)* Det blef ej heller ovanligt, att kejsarne upphöjde en frigifven tjänare till riddareståndet genom förlänandet af *den gyllene ringen*, hvarigenom han dock icke fritogs från de skyldigheter, som ålågo honom gentemot patronus. Full likställighet med de friborna kunde endast vinnas genom en kejserlig akt, hvarigenom han återinsattes i det honom af naturen tillkommande ursprungliga fria ståndet *(restitutio natalium).*

I landsortens städer eller municipier hafva de kommunala ämbetena och prästerliga värdigheterna liksom ock säte i den kommunala senaten varit stängda för de frigifna alltifrån kejsar *Augustus*. Dekurionerna voro landsortsstädernas senatorer, och hela korporationen kallades *ordo decurionum* eller i en senare tid *curia*. Detta stånd utgjorde en verklig adel och åtnjöt en mängd företrädesrättigheter. Men å andra sidan ställdes på detta stånd mycket stora kraf, och det är bekant, huru den municipala patriotismen gaf sig uttryck i storartad frikostighet genom allahanda anläggningar till allmän nytta eller allmäntnöje. Samhörighetskänslan inom det vidsträckta och olikartade kejsardömet kunde ej vara starkt utvecklad. Däremot var fädernestaden för dess söner det egentliga fäderneslandet och såsom sådant föremål för deras varmaste känslor, hvarför inga offer voro för stora. Och betydande offer kräfdes af dessa dekurioner. En af de förnämsta inkomstkällorna för kommunerna bestod i de genom lag fastställda penningbelopp, som borde erläggas af hvar och en, som tillträdde ett stadens ämbete, hvarjämte det blef sed att dessutom utlofva en penningsumma för kommunalt ändamål.

Dekurionerna voro framför allt stora godsägare och utgjorde det rikaste ståndet. De frigifna åter kunde ej bekläda hvarken ämbeten eller prästvärdigheter och drabbades därför ej heller af den ofvannämnda beskattningen, oaktadt många både ville och kunde bära dess bördor. Man fann en utväg genom upprättande af *augustalernas* institut.

Tron på *genier* såsom öfverallt i naturen och i lifvet framträdande otaliga hjälpande och beskyddande gudamakter är en urgammal romersk föreställning, hvilken fortlefde ända in i den kristna tiden. Den regerande kejsarens genius fick sin plats jämte Roms sedan gammalt dyrkade genius. Kejsar Augustus kunde därför utan att väcka anstöt anordna denna kult i själfva Rom. Det var ganska naturligt, att i det allmänna folkmedvetandet föreställningen om kejsarens genius öfvergick till föreställningen, att denne själf var Roms skyddsgud. Föredömet var redan gifvet i Orienten angående monarkernas öfvermänsklighet, och i största utsträckning hade vida lägre stående personligheter såsom *Antonius* och *Sextus Pompejus* fått åtnjuta gudomliga ärebetygelser.

Kejsarkulten blef genom augustalernas institut vida utbredd i hela den västra delen af det romerska riket, under

det den ej förekom i östern i denna form, utom där kolonier voro anlagda. Särskildt de lägre samhällsklasserna kände en djup tacksamhet mot den förste kejsaren för den fred, som han beredt världen, och den trygghet, han förskaffade deras arbete. De *augustaliska sexmännen,* utnämnda af dekurionerna, hade till åliggande attpå vissa tider förrätta offer åt Roms och kejsarens genier. De valdes för ett år men kunde återväljas. Dessa sexmän utgjordes företrädesvis af frigifna. De hade att för förtroendeuppdraget till kommunens kassa erlägga en hedersafgift *(summa honoraria)* och dessutom utlofva penninguppoffringar för något kommunalt ändamål. Särskildt voro de förpliktade att bekosta de för spelens hållande erforderliga utgifterna. De beredde sålunda åt sin stads kassa stor lättnad. I stället fingo de åtnjuta en del af denna samhällsklass högt skattade hederbevisningar. Senare tillkommo med nya dynastier nya kollegier såsom *augustales flaviales* efter Vespasianus.

Augustalinstitutionen har gjort riket stora tjänster, i det den stärkt medelklassen i dess trohet mot Rom och närmat denna klass till de högre stånden. Den dukade under för kristendomen och den allmänna ekonomiska nöden under kejsardömets sista tid. Utom dessa augustaliska sexmän omtalas äfven andra augustaler, hvilkas förhållande till sexmännen är skäligen oklart. En annan mera storartad form för kejsarkulten kan icke förbigås. I västern var den koncentrerad på särdeles viktiga punkter. I Gallien nära Lyon, i Germanien nära Köln, i Spanien i Tarragona, där stora altaren voro uppförda och präster af högsta rang fungerade.

Den ofvan angifna från kejsar Augustus härrörande lagstiftningen beträffande de frigifna har i sina grunddrag ägt bestånd ej blott under den stora Antoninska tiden från Nerva till och med Marcus Aurelius utan öfver hufvud under hela kejsartiden och finnes bevarad äfven i kejsar *Justinanus'* lagsamling under det 6:e århundradet, om ock med tillägg af de rättslärdas uttolkningar i en del enskilda fall. Lagstiftningen ger ett klart uttryck åt kejsarens önskan att gynna förvärfvandet af frihet. Också antog frigifvandet under 2:a århundradet betydande dimensioner, såsom framgår af bevarade inskriptioner, och stod påtagligen i öfverensstämmelse med den allmänna folkmeningen. Nu medgafs det till och med landsortens städer samt alla korporationer och gillen, som voro af staten erkända, att förläna åt sina slafvar frihet. Någon gång gaf folkopinionen sig tillkänna på ett för självhärskarne mindre behagligt sätt, såsom vid de stora spelen, där Roms skådespelslystna befolkning var samlad. Så blef Tiberiustvungen att frigifva en skådespelare, och detta blef ej en enstaka tilldragelse. Marcus Aurelius måste vidtaga åtgärder mot dylika manifestationer af folkviljan. Ett senatsbeslut utfärdades, som förklarade hvarje sådan frigifning fullständigt ogiltig.

Emellertid fortgingo frigifningarna alltjämt. Många af slafägarne hade kommit till den öfvertygelsen, att ställningen af frigifven medförde för patronus de värdefullaste af de rättigheter han förut åtnjutit såsom ägare, alldenstund den frigifne såsom industriidkare eller köpman kunde utan hinder vinna rikedom, hvaraf patronus fick sin goda andel. En sådan åskådning understödde den allmänna tidsriktningen. Ofta köptes friheten på annat sätt, nämligen genom slafvens egna besparingar *(peculium).* Priset varierade efter slafvens värde eller ägarens snikenhet. Vid ett tillfälle var det enligt en inskription 80 tusen sestertier (omkr. 16 tusen kronor). Det gällde en berömd läkare. Många herrar spekulerade rentaf på slafvarnes begär att köpa sig fria. Men ägaren var oförhindrad att återkalla ett gifvet löfte. Någon rättslig åtgärd från den arme slafvens sida medgafs ej. Stundom skänktes friheten för intet. Inskriptionernas framhållande af en sådan frigifning till och med i fråga om kejsarens frigifna vittnar tydligt om, att den sällan förekommit. En kejsare sådan som *Vespasianus,* hvilken ej var nogräknad med afseende på penningförvärfvets ursprung, var nog icke heller gifmild i fråga om sina slafvar. Naturligt är, att en frigifven slaf i sin tur sörjde för att hans föräldrar och barn blefvo fria.

Ofta frigåfvos slafvar efter att hafva varit lärare eller pedagoger. Lärareståndet rekryterades i Rom ur de lägre stånden, mestadels af frigifna. Äfven de berömdaste *grammatici,* litteratörer eller filologer efter nutida språkbruk, ägnade sig åt lärarekallet först sedan de misslyckats på andra banor. Några af dessa lärare anställdes allt ifrån kejsar *Antoninus Pius* på det allmännas bekostnad och erhöllo åtminstone i de större städerna en del förmåner, såsom befrielse från de kommunala bördorna. Alla åtnjöto sannolikt ett visst anseende. Suetonius omtalar, huru grammatiken! Daphnis blifvit köpt för 700 tusen sestertier och omedelbart därefter frigifvits. Pompejus var lika storslagen gentemoten af sina slafvar som erbjöd honom en stor summa penningar för att blifva fri. Pompejus

vägrade att mottaga penningarna men frigaf honom för intet. Andra anledningar till frigifning funnos äfven: understöd till de fattiga fria hade redan i slutet af republikens tid utdelats i form af brödsäd, såsom förut omtalats. Detta system utvecklades betydligt under kejsartiden, i det att under namn af *congiarier* gåfvor af vin, salt, olja, äfven kött och kläder, men också reda penningar vid högtidliga tillfällen tillkommo. Vanligen var det blott den s. k. *plebs frumentaria* som ihågkoms, men stundom sträckte sig den kejserliga frikostigheten till ännu större antal fria. Det hände nu, att plebejer, som ej voro alldeles utfattiga utan ägde en slaf, frigåfvo denne för att få åtnjuta *congiariet*, som de antagligen delade med honom.

Å andra sidan hade den frigifne på grund af honom åliggande *obsequium* och *officium* särskild förpliktelse att underhålla sin patronus, om han råkat i fattigdom. Vid handlingar af otacksamhet mot denne utsatte han sig för allvarlig bestraffning.

Äfven med afseende på *operæ* fanns efter Augusti tid en tendens hos de rättslärda att uttolka lagens bestämmelser i mildrande syfte. Man medgaf befrielse från dessa æ åt mer än 50-åriga kvinnor, äfven åt den gifta kvinnan, under förutsättning att giftermålet ingåtts med patronus' samtycke.

Det förekom, att patronus uthyrde sin rätt till den frigifnes *operæ* och att dessa arbeten eller arbetsdagar värderades till ett bestämdt pris och såldes. Den frigifne själf var ej sällan köparen, hvarigenom han kom i fullständig besittning af testaments- och förfoganderätt öfver sin egendom. Förhållandet mellan patronus och den frigifne blef härigenom väsentligen förändradt. — Under hela andra århundradet sökte sålunda både kejsarne och de rättslärda att underlätta frigörelsen från slafveriet och på samma gång förbättra och mildra förhållandet mellan den frigifne och hans patronus, ehuruväl bemödandena i det senare afseendet voro synnerligen varsamma, såsom redan sagts, på grund af respekten för den enskilda äganderätten.

Några frigifna vunno patronus' särskilda förtroende. Så kunde en blifva dennes *procurator* eller intendent, en annan fick iuppdrag att leda ett affärsföretag eller företaga handelsresor. Äfven i de intimaste familjeangelägenheter togo husfäderna de frigifna i anspråk. Patronus ansåg sig vara i faders ställe för dem, och det inträffade ock, att en patronus förordnade om gemensam graf för sig och sina förtrognaste frigifna. Andra husbönder understödde befintliga begrafningskassor och lämnade bidrag till byggandet af de bekanta *columbarierna*, de underjordiska grafurnekamrarna. Talrika grafinskrifter vittna om den ömsesidiga tillgifvenheten och tacksamheten. Äktenskapliga förbindelser *(matrimonium justum)* mellan en frigifven kvinna och patronus eller en patronessa och en frigifven voro ej sällsynta. Dock tyckes *konkubinat* (den erkända sammanlefnaden mellan en ogift man och en kvinna af lägre stånd) hafva varit den vanligaste äktenskapliga typen. Det bör nämnas, att denna senare form ej medförde missaktning för kvinnan. I detta sammanhang må äfven framhållas, att påfven *Callixtus* (218—223) medgaf jungfrur och änkor af senatoriskt stånd, som ej ville mista sin rang genom giftermål med en ofrälse, att ingå konkubinat till och med med slafvar, sannolikt emedan han föredrog dessa förbindelser framför giftermål med hedningar.

De frigifnas ställning i de första kejsarnes tid och deras användning i betydelsefulla statsvärf har redan omtalats. Kejsar *Hadrianus* gjorde slut på sådan tjänstgöring, i det han för handläggning af statsärendena i stället för slafvar och frigifna använde aflönade män ur riddarståndet, hvilka bildade en kejserlig ämbetsmannakår. Från allt politiskt inflytande voro de frigifna härigenom icke uteslutna. Utom det att äfven efter Hadrianus' reform frigifna någon gång användes t. o. m. i de höga riddarämbetena, öppnades för dem möjlighet att garderobvägen komma sig upp vid hofvet såsom kammartjänare, hvilken ställning alltid beredde dem tillfälle att vinna makt. Under kejsar *Commodus* blef en sådan, *Cleander*, allsmäktig. Till sist beklädde han ämbetet som pretorianprefekt, till dess kejsaren måste offra honom för att blidka folkets raseri. De orientaliska sedernas växande inflytande gaf chefen för det heliga sofgemaket *(præpositus sacri cubiculi)* en utomordentligt hög rang. Underkejsartidens sista århundraden intogs platsen af eunucker, hvilket är ett betecknande symtom för det kejserliga hofvets fullständiga orientalisering. De regerade i Konstantinopel och Ravenna mera oinskränkt än Pallas och Narcissus i Rom på kejsar Claudius' tid. Nu voro de äfven rättsligen likställda med rikets högsta

ämbetsmän.

Kristendomens förhållande till slafveriet är en fråga af det allra största intresse. Det mäktiga omslag i den allmänna uppfattningen rörande slafveriet och slafvarnes mänskliga rätt, som gaf sig allt klarare uttryck uti kejsardömets lagstiftning, härrörde icke från kristendomen utan från den hedniska filosofien. Men allteftersom kristendomen utbredde sig, har de kristnas kärleksverksamhet gjort sig gällande och helt visst vunnit många proselyter. På kristna grafskrifter läsas ej sällan de enkla orden: »Han lösköpte fångar.»

Det är en sådan kärleksverksamhet, som mäktigt tilltalat hedningarne. Men de kristna kejsarnes lagstiftning är inhumanare och grymmare än den förut gällande. De hedniska kejsarne hade vid stränga straff förbjudit utsättande af barn. Kejsar Konstantin tillstadde försäljande af de nyfödda barnen och tillerkände hittebarn såsom slafvar åt dem, som upptagit dem, allenast förbehållande föräldrarne rätten att återköpa dem. Kejsar *Theodosius den store* upphäfde visserligen den konstantinska förordningen, men den blef längre fram åter gällande. Äfven visade den kristna kyrkan i frågor, som berörde henne själf, mindre humanitet än hedendomen: asylrätten inskränktes till de kristna, under det att judar, hedningar och kättare uteslötos — en ofördragsamhet som alltid varit främmande för hedendomen. Slafvarnes läge blef genom de kristna kejsarnes lagstiftning icke förbättrad: kyrkan ej blott erkände slafveriet såsom en bestående institution utan medgaf äfven de kyrkliga samfunden och de andliga att äga slafvar, men den anbefallde frigifning såsom en Gudi behaglig gärning, och biskoparne erhöllo rätt till frigifning i kyrkan inför den kristna församlingen.

Den kristna förkunnelsen, i många fall en fortsättning af de israelitiska profeternas maningsrop, hade alltifrån början vunnit anhängare hufvudsakligast bland proletärernas massor, och dess skarpa uttalanden mot plutokratien, mot »de rika», hade en klart kommunistisk karaktär. Men kristendomens framgång beror också på en annan mycket viktig omständighet: den romersk-grekiska statsreligionens oförmåga att längre tillfredsställa människosjälarnas religiösa behof. Man såg sig därför omkring, om annorstädes ifrån hjälp i detta afseende stod att vinna. I Orienten voro flera religionssystem kända, som ägde de önskade betingelserna.

Bland dessa var den egyptiska Isis mycket populär i Rom. Äfvenså funnos många, som studerade den mosaiska lagen, firade sabbaten och besökte judiska synagogor, i synnerhet kvinnor och frigifna.

Framför alla dessa framträder den persiske solguden *Mithras,* som i hela romerska riket åtnjöt det högsta anseende och bibehöll sig till inemot år 400, då denna kult besegrades af kristendomen.

För alla dessa religionsformer var det ett utmärkande drag att fordra botgöring och sedlig rening äfvensom tron på ett lif efter detta.

Den kristna läran utbredde sig alltmer, och efter hvarje förföljelse slog den allt djupare rötter, tills den slutligen blef statsreligion och i sin tur förföljande. Men den afskaffade icke slafveriet, hvilket åter berodde därpå, att den framträdt såsom en egentligen religiös rörelse. Den vände sig på samma gång till hvarje enskild människosjäl och till hela mänskligheten. Den uppställer den läran, att alla människor äro lika inför Gud. Gud är allas fader, alla härstamma från honom, alla hafva samma mål: det eviga lifvet. Beträffande den faktiska frånvaron af jämlikhet beror denna brist på syndafallet, och slafveriet är att betrakta som ett straff. Men kristendomens lag fordrar, att herrar och slafvar skola betrakta hvarandra såsom bröder, hvilka likväl förblifva i den ställning de i samhällsordningen intaga. Härtill hör å slafvens sida ödmjuk underkastelse och villig tjänst, å herrarnes sida omtänksam vård och god behandling af slafvarne. Inför Gud betyder den världsliga ställningen intet, inför honom gäller blott sinnelagets sedliga halt. För de kristna lärarne blef själarnas frigörelse en svårare och nödvändigare uppgift än att åstadkomma deras borgerliga befrielse och därmed måhända framkalla sociala omhvälfningar.

Liksom den stoiska filosofien verkade äfven kristendomen blott långsamt för en omstämning af det allmänna tänkesättet. Slafvarne hafva blifvit mycket sällsyntare, och där de finnas, stå fria och slafvar hvarandra närmare

än under de gångna århundradena. Äfven den frie betyder i det despotiskt styrda riket platt intet, och bland de fria har bildat sig ett nytt stånd, de vid torfvan bundna kolonernas, som är en ny form för slafveriet. Alla dessa, som deltaga i de gemensamma kristna kärleksmåltiderna, föras naturligen hvarandra närmare. Frigifning underlättas alltmer. Den kan försiggå ej blott i kommunalrådets kansli utan, såsom redan sagts, i kyrkan inför den kristna församlingen under söndagsgudstjänsten, medan andra rättsförhandlingar voro på söndagen förbjudna.

Hvarje af en kyrkans tjänare tillkännagifven frigifning af en hans slaf skulle äfven, om det ej skedde i föreskrifven form, äga full giltighet. Sedan kejsar Leo var slafven fri i och med kallelse till hoftjänst, efter Justinianus med sitt inträde i det prästerliga ståndet. Denne senare kejsare upphäfde de förut gällande bestämmelserna angående den frigifvandes, liksom ock den frigifnes ålder samt angående begränsningen i antalet af dem som fingo frigifvas. Han medgaf äfven andra lättnader i formen för frigifningen. Justinianus likställde också fullständigt de frigifna med de friborna. Hvarje frigifning medförde rätt till *den gyllene ringen* och *restitutio natalium*. En patronus hade rätt, hvilken värdighet han än beklädde, att gifta sig med en frigifven kvinna genom ett formligt äktenskapskontrakt.

Såväl i Orienten som i Västerlandet hafva kyrkans förnämsta representanter fördömt slafveriet. Endast de oskäliga djuren, hette det, äro bestämda till tjänande under människan. Dock yrkade ingen på slafveriets upphäfvande, då det ju var en bestående institution. Men läran om alla människors likhet inför Gud måste också leda till att slafvar skulle få tillträde till de kyrkliga värdigheterna, då de ansågos härför lämpliga. Men åandra sidan kunde deras herrar genom sin myndighet ingripa störande uti församlingens verksamhet och inre lif, så länge de kunde fritt förfoga öfver sådana slafvar. I öfverensstämmelse med den åsikten, att prästvärdigheten hade en sådan betydelse, att dess innehafvare ej fick vara beroende af en lekman, fordrade därför kyrkan, att en slafs prästvigning skulle föregås af hans frigifning och hans herres uttalade medgifvande. Men de kyrkliga förordningarna öfverträddes ofta, och i kyrkans tjänst liksom också i klostren intogos slafvar och koloner utan deras herrars samtycke. Sannolikt insmögo sig bland dessa äfven dekurioner. Härigenom uppstodo förvecklingar med den världsliga makten. Kejsarne voro nämligen angelägna att kvarhålla dekurioner och koloner vid deras ärftliga förpliktelser och stiftade sina lagar med hänsyn härtill. Ett närmare ingående på hithörande förhållanden synes här icke nödigt. Det må vara nog att fasthålla vid det faktum, att slafveriet fortlefde långt efter det kristendomen blifvit statsreligion och att det ägde bestånd, jämte den nya lifegenskapen, långt utöfver den gamla tiden, hvilken än den tidpunkt var, då det i de särskilda länderna afskaffades. Med sanning kan det också sägas, att i jämförelse med det slafveri, som vid nyare tidens början af Europas mest civiliserade nationer infördes i Västindien och Nordamerika, ter sig antikens slafveri ej blott i Egypten och Grekland utan till och med i Rom betydligt humanare och skonsammare. I Rom var slafmärket efter frigifningen snart försvunnet och en frigifvens son kunde uppnå statens höga värdigheter. Den nya världens slafveri, som är hårdare och grymmare än antikens, grundar sig på rasolikhet, på olika hudfärg. Spåren af detta slafveri kunna aldrig utplånas och det har i sitt följe det outsläckliga inbördes hat, som alltjämt äfven efter slafveriets afskaffande lefver kvar och ej sällan ger sig luft i fruktansvärda illgärningar. Detta slafveri har varit en skam för den kristna europeiska civilisationen.

—

Rättelse.

Sid. 107 rad 4 *står:* lön, *läs:* lån

—

Svenska Humanistiska Förbundets skrifter.

1. **Kultur- och folkvandring** inom Europa. Historisk öfversikt af A. Rydfors. 90 öre.

2. **En ung vetenskap** af Wilh. Lundström. 75 öre.

3. **Backylides.** En litteraturhistorisk skiss af Hugo Bergstedt. 90 öre.

4. **Hafva några delar af Nya Testamentet ursprungligen varit affattade på semitiskt språk?** En öfversikt af S. A. Fries. 60 öre.

5. **Upptäckterna i Boscoreale vid Pompeji** af Johan Bergman. Med 10 illustrationer. 90 öre.

6. **Samhällsstrider och samhällsutopier i det forntida Grekland** af Hugo Bergstedt. 75 öre.

7. **Esaias Tegnérs ställning till vissa pedagogiska och vittra tidsströmningar** af Eugène Schwartz. 2 kr.

8. **Anatole France.** Af Edvard Lidforss. 80 öre.

9. **Kejsar Augustus' äktenskapslagstiftning** af Julius Österberg. 60 öre.

10. **De franska Bourbonernas fall.** En studie af Carl Hallendorff. 75 öre.

11. **Nyare forskning i nordisk mytologi.** Af Erik Brate. 60 öre.

12. **Polygnotos** och hans betydelse för den grekiska målarkonsten under femte århundradet f. Kr. af Lennart Kjellberg. 65 öre.

13. **De grekiska papyrosfynden i Egypten och deras betydelse.** Af Rudolf Röding. 80 öre.

14. **Antik och modern klassisk litteratur i våra gymnasier.** Af Enar Sahlin. 2: 75.

15. **Gaston Boissier.** En studie af Edvard Lidforss. 60 öre.

16. **Dion från Prusa.** Af Alarik Hallström. 60 öre.

17. **Om befolkningsförhållanden och värnkraft i det romerska kejsarriket.** Studier af Carl Lundberg. 1: 50.

18. **Meter och rytm i Tegnérs prosatal.** Af Hugo Bergstedt. 50 öre.

19. **Ståndens ärftlighet i det romerska världsriket.** En studie af Carl Lundberg. 1:50.

20. **Några drag af kulturens ställning för ungefär 2000 år sedan.** Af Rudolf Röding. 50 öre.

21. **Vanerna.** En mytologisk undersökning af Erik Brate. 65 öre.

22. **Grekisk lyrik från stenar och papyri.** Av Carl Theander. 60 öre.

—

STOCKHOLM 1915. KONGL. HOFTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER. 151065